

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREGI SZEMLE

TÁRSADALOM • TUDOMÁNY • MŰVÉSZET

2009 | 2

- AJTAY-HORVÁTH MAGDA
- BENE JÁNOS
- FRÁTER ZOLTÁN
- GINTLI TIBOR
- JÁNOS ISTVÁN
- KEMÉNY GÁBOR
- MARIK SÁNDOR
- MESTER BÉLA
- MISKOLCZY AMBRUS
- MORVAY PÉTER
- NAGY LAJOS IMRE
- T. NYIRI MÁRIA
- PETHŐ JÓZSEF
- D. RÁCZ MAGDOLNA
- RESZLER GÁBOR
- SIPOS FERENC
- SIPOS LÁSZLÓ
- SZAKÁLLAS SÁNDOR
- SZILÁGYI PÉTER
- TATAI ZOLTÁN

írásai

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREGI SZEMLE

XLIV. évfolyam

2009. május

2. szám

**SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG MEGYE ÖNKORMÁNYZATÁNAK FOLYÓIRATA
NYÍREGYHÁZA MEGYEI JOGÚ VÁROS TÁMOGATÁSÁVAL**

nka
Nemzeti Kulturális Alap

SZERKESZTŐSÉG:

NÉMETH PÉTER
főszerkesztő

MARIK SÁNDOR
főszerkesztő-
helyettes

FÁBIÁN GERGELY
társadalom

KARÁDI ZSOLT
művészet

NAGY FERENC
tudomány

ERDÉLYI TAMÁS
tervező
szerkesztő

E SZÁMUNK SZERZŐI:

AJTAY-HORVÁTH MAGDA főiskolai tanár, Nyíregyháza

BENE JÁNOS megyei múzeumigazgató, Nyíregyháza

FRÁTER ZOLTÁN egyetemi docens, Bp.

GINTLI TIBOR egyetemi adjunktus, Bp.

JÁNOS ISTVÁN főiskolai tanár, Nyíregyháza

KEMÉNY GÁBOR egyetemi tanár, Bp.

MARIK SÁNDOR újságíró, Nyíregyháza

MESTER BÉLA főmunkatárs, MTA Filozófiai Kut. Int., Bp.

MISKOLCZY AMBRUS PhD-hallgató, Miskolc

NAGY LAJOS IMRE tanszékvezető főiskolai tanár, Nyh.

† T. NYIRI MARIA turkológus, Bp.

PETHŐ JÓZSEF főiskolai tanár, Nyíregyháza

D. RÁCZ MAGDOLNA főmuzeológus, Nyíregyháza

RESZLER GÁBOR főiskolai tanár, Nyíregyháza

SIPOS FERENC történész, Bp.

SIPOS LÁSZLÓ főügyész-helyettes, Nyíregyháza

SZAKÁLLAS SÁNDOR ny. főiskolai adjunktus, Nyíregyháza

SZILÁGYI PÉTER középiskolai tanár, Nyíregyháza

TATAI ZOLTÁN közgazdász, Bp.

A címlapon Varga Imre: Krúdy Gyula (2004)

(fotó: Erdélyi Tamás)

A SZEMLE KORÁBBI SZÁMAI 2003-TÓL AZ INTERNETEN:

<http://szemle.szszbmo.hu>

monográfia

Bene János

Nyíregyháza az 1880-as években

Könyvének függelékében az alábbiakat írta Lukács Ödön városáról: „Nyíregyháza lakosai száma az 1880-ik népszámlálás szerint 24.102. Ezek közül magyar: 13.534, német: 389, tót: 8678, oláh: 13, ruthén: 10, horvát-szerb: 6, egyéb hazai nyelvű: 11, külföldi nyelvű: 66, zsidó nyelvű: 1395.

A felekezetek a következőleg vannak képviselve ág. ev. 12.640, r. kath: 4934, g. kath: 2540, ev. ref: 1855, g. keleti: 33, unitárius: 2, mózes vallású: 2097, egyéb felekezetű: 1. Olvasni nem tud 12.830, természetes, hogy ezekbe beszámítandók a hat éven alóli gyermekek is.

Termékeny határa 47.827 holdat számít 1224 négyszögölivel számítva. Határának alkotó részeit képezik a »császár-szállás«, mely a Kállay családtól vásároltatott, »Sima«, »Királyteleke«, »Nagy cserkesz«, »Kis cserkesz«, »Ujtelek«, »Rozsrét«, »Badur«, »Sóskút«, »Mánd teleke« (ma Manda), »Szunyor teleke«, »Király szállás« (így nevezte-tik a nyíregyházi erdő egy része, amely szintén igazolja a könyv elején foglalt azon feltevésemet, hogy e hely valaha királyi birtok volt), »Kis Telek« sat.

Közművelődési és humanisztikus intézménye közül kiemelendők: legujabban 8 osztályra emelt ág. ev. középiskolája, felsőbb polgári leányiskolája, ipariskolája, női ipariskolája, jótékony nőegyletei, árvaháza, beteg ápoldája, fényesen berendezett Casinója, polgári olvasó egylete, dalárdája sat.

A lakosok különösen kiemelkednek nemes és szép fajta lovak tenyésztésében. Nyolcz darab szőlőskertjében bora bőven terem.

Ország hírű fürdője a »Sóstó«, mely különösen bőr és görvélyes betegségekbe kitűnő hatásúnak bizonyult...¹

Az 1848-as forradalom és szabadságharc vezéregyénisége előtt tisztelgett a város 1882-ben. Szeptember 19-én 16 Orosz utcai polgár beadvánnyal fordult a képviselő testülethez azzal, hogy Kossuth Lajos születésének 80. évfordulója tiszteletére a város az akkor csatornázott és szépen kikövezett Orosz utcát, Kossuth utcának nevezze el. Az október 3-án tartott képviselőtestületi ülés a javaslatot „... kész örömmel teljesítendőnek határozza, ez úttal megbizza a tanácsot az iránt, hogy ezen utcára az általa megjelelt helyeken a „Kossuth utcza” jelvények kitétele iránt intézkedjék.”²

A háromévenkénti választások ideje eljövén, a képviselőtestület választott tagjainak felét újraválasztották. Az 1879. évi választástól eltérően visszatértek a régi

1. Lukács, 1886. 363–364.

2. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye Önkormányzatának Levéltára (a továbbiakban: SzSzBMÖL) V. B. 186. 225. dob. K.8371/1882.

beosztásra, a várost hat választókerületre osztva úgy, hogy az első négy kerületben 9-9, az ötödik és hatodik kerületekben pedig 7-7 tagot, s mellettük még 12 póttagot is választottak. Nem volt igazán nagy az érdeklődés, hiszen nem hivatali választás, csak időszaki történt, ezért az I. kerületben a 600 választóból mindössze 89 voksolt, a II.-ban 559-ből 134, a III.-ban 600-ból 178, a negyedikben 592-ből 113, az ötödik kerületben 371-ből 68, míg a hatodik kerületben a 369 választópolgárból 74 élt szavazati jogával.³

Három év múlva, 1885. június 18-19-én Zoltán János alispán elnöklétével történt meg a tisztújítás, melyen ismét egyhangúlag Krasznay Gábort választották meg polgármesterré. A két nap alatt azután a többi tisztség is sorra gazdát talált: rendőr főkapitány Kerekréti Miklós, első tanácsos mint helyettes polgármester Bencs László, első árvaszéki ülnök mint helyettes árvaszéki elnök Sáry Pál, főjegyző Májerszky Béla, tisztügyi ügyész dr. Meskó László, adóügyi tanácsos Eördegh Károly, második árvaszéki ülnök Bogár Lajos, második tanácsnok Básthly Barna, főszámvevő Déry Károly, házi pénztárnok Kovács Ferenc, adópénztárnok Krajnyák György, közgyám mint árvapénztárnok Zajác Zózsef, mérnök Horváth Gyula, főorvos dr. Meskó Pál, orvos dr. Trajtler Soma, alkapitány ifj. Maurer Károly, községi bírósági Moesz Béla, levéltárnok Gaal Ede, és a többiek, a házi pénztári ellenőr, adószámvevő és birtoknyilvántartó, árvapénztári ellenőr és könyvelő, adópénztári ellenőr, közigazgatási gyakornok, számtiszt, első és második adótiszt, közigazgatási és árvapénztári iktató, közigazgatási és árvapénztári kiadó, útibiztos, kertgazda és erdőfelügyelő, első írnok és azután még hét írnok.

Az önkormányzati választások mellett azután ott volt az országos politika, hiszen Nyíregyháza önálló választókerülettel bírt, képviselője az 1880-as évek elején továbbra is a nagy tekintélynek örvendő függetlenségi párti Vidliczkay József, akit 1881-ben is ellenszavazat nélkül választottak országgyűlési képviselővé. Az 1884-es választások idején, a tiszaezslári per kavarta vihar miatt elkedvetlenedett Vidliczkay a jelöltségtől visszalépett, s a helyi függetlenségi pártiak nagy hirtelenjében Somogyi Gyulát indították helyette, s nem is eredménytelenül. Somogyi Gyula (1845–1935), nyíregyházi születésű, jogot végzett férfi, előbb alügyész a törvényszéken, majd 1875-től ő az első királyi közjegyző a városban, ugyanattól az évtől tagja képviselőtestületnek, és a pénzügyi bizottságnak. (1875-ben szervezték meg a közjegyzőségeket, április 12-én nevezték ki Somogyi Gyulát királyi közjegyzőnek.)

Az 1884-es választási harcban ellenfele Szalay Károly (1833–1906) kaposvári ügyvéd, lapszerkesztő, aki antiszemita programmal indult, és aki az eszlári perben özvegy Solymosiné képviselőjében mint vádló vett részt. Az 1884. június 15-i választáson Somogyi dupla annyi szavazatot szerzett, mint Szalay. Győzelmétől függetlenül, mint ahogy azt hangoztatta is, nem kívánt a politikában részt venni, s 1884 októberében lemondott mandátumáról. Egész életében a város fejlődésének, közéletének élesztője, motorja volt. Fiatalon lett tagja az induló Takarékpénztár Egyesület választmányának, majd a felügyelő bizottságának, később igazgatóságának. 1891-től elnök-igazgató. 1892-ben az ő indítványára tisztviselői nyugdíjalapot teremtett a város 20 éven át évente 2000 forint letételével.

1893-ban színházépítő részvénytársaságot szervezett. A függetlenségi és 48-as párt rendíthetetlen élharcosa, hosszabb ideig elnöke, de tagja a szabadkőművesek debreceni Haladás páholyának is. Harcolt az evangélikus gimnázium teljessé tételéért, a megyeszékhely Nyíregyházára kerüléséért, a villanyvilágításért, a vasúti

3. SzSzBMÖL. V. B.161. jkv. 1882. febr. 7. K. 936., 937., 938., 944., 945., 951/1882.

szárnyvonalakért. A közjegyzőség átengedése után sem nyugszik, 89 éves korában ügyvédi irodát nyitott, naponta bejárt a törvényszékre. 90 éves korában halt meg. Sip utcai lakásából temették, Bencs Kálmán polgármester a Városháza előtt megállította a gyászmenetet, hogy a város háláját lerója előtte.

Somogyi Gyula megválasztása, majd lemondása után a helybeli függetlenségi és 48-as párt tanácstalan vezetősége egy olyan 48-as nevet keresett, akit az evangélikusok is elfogadnak. Így esett a választás Péchy Tamás (1829–1887) honvéd őrnagyra, akit Világos után az osztrák seregbe besoroztak, ahonnan 1853-ban szabadult. 1868-tól képviselő, élete végén a képviselőház elnöke. Őt nem, de fiát, Péchy Gábort (1858–1888) sikerült megnyerni. Péchy Gábor jogvégzett késmárki földbirtokos volt, annyi szépséghibával, hogy szabadelvű-kormánypárti nézeteket vallott. A helybeli függetlenségek jelöltje Lukács Ödön (1843–1896) református esperes-lelkész, az antiszemita pedig a bohém természetű Hudák Károly (1854–1919) helybeli ügyvéd. A 1884. november 10-iki, majd a november 20-iki második fordulóban Péchy Gábor nyerte el a mandátumot. Ő volt a város első szabadelvű képviselője, de nem volt igazán aktív a Tisztelt Házban, s a ciklus végén a helybeliek ismét Vidliczkay Józsefet jelölték.

1887-ben ugyanis a kormány az igazságügyi minisztert, Fabinyi Teofilt (1822–1908) tervezte Nyíregyházára képviselőnek. A helyi függetlenségek természetesen csakis Vidliczkayban látták a sikeres ellenfelet. 1887. június 17-én az akkor már 69 éves Vidliczkay szoros mezőnyben, 591–518 arányban győzött. Ekkortól lett ötéves az országgyűlési ciklus, a mandátum. Ezt az időt azonban Vidliczkay József már nem tudta kitölteni, 1890. augusztus 21-én elhunyt. Nevezetes beszédként emlegették az 1882. május 23-án a bosnyák kérdés ügyében elmondott felszólalását, ahol a bosnyákok mellett állt ki, s ezzel nagy rokonszenvet váltott ki. Katolikusként vívta ki az evangélikus város elismerését a megyeszékhely áthelyezése körüli vitákban mutatott tapintatával, s azzal is, hogy gróf Széchenyi István elhunytá után ő tartott róla megemlékezést a Kaszinóban, ő, aki testestől-lelkestől Kossuth hívó volt.⁴

Az 1880-as évek elején vette át a város a településen átvezető utak fenntartását, rendben tartását a vármegyétől. Ez azt jelentette, hogy a város nyugati végétől, Tokaji utcán lévő kórháztól a Kállói utca keleti végéig, valamint a vasúthoz vezető útról kellett gondoskodni. Az utcák karbantartására szolgált a kövezetvám, melyet a kereskedelemügyi miniszter engedélyezett kivetni 1883 januárjától. A fenntartáshoz szükséges összeget az 1882. június 16-i közgyűlés a vámsorompók felállításával kívánta előteremteni, mely azt jelentette, hogy minden, a városba betérő egyes fogat 4 krajcárt, kettős fogat hatot, hármas fogat nyolcat, a négyes fogat 10 krajcárt fizetett, s díjat kellett fizetni minden egyes hajtó marha után 2 krajcárt, minden egyes kisebb hajtó marha, juh, borjú, sertés, csikó után pedig 1 krajcárt. A képviselő testület a vám alól felmentette a királyi udvar főhercegeit, a külhatalmasságok követeinek fogatait, háttas lovait, a katonai szolgálati fogatokat és háttaslovakat s az azokat szállító fogatokat, valamint a magyar királyi postakocsikat, egyházi, iskolai, közszolgálati fogatokat, fuvarokat és a toloncokat vivő kocsikat. Nem fizettek vámot az állami, megyei, községi országos utakhoz anyagot szállító fogatok, szolgálatra, szemlére berendelt állami tulajdonú lovak sem. Felmentést kérvényezhettek vármegyei és városi tisztviselők és családjuk saját személyes használatú fogatai után, a lelkészek és néptanítók ugyanúgy. 1884.

4. Margócsy, 1995. 205–227.

december 1-től működtek a vámsorompók, amik az 50 éves engedély lejárta után 1934-35-ben szűntek meg, a megye viszont az úgynevezett megyei utak létesítéséért kiméretlenül behajtott a városon 20 000 forintot. A vámok beszedésére 12 vámsorompót jelölt ki a közgyűlés, mégpedig a Tokaji úton az ungvári vasút átjárójánál, a Kótaji úton az Újszőlők sarkánál, a Kemecsei úton a temető északnyugati sarkánál, a Pazonyi úton Kovács Mihály földjénél, az Orosi úton a Jäger-féle olajútó malomnál, a Kállói úton az örökös földéknél, a Debreceni úton a mintakertnél, a Simai úton a brodi hídnál, a vasúthoz vezető úton lévő Huszár korcsmánál, a Szentmihályi úton a kőhídnál s végül a Sóstóra vezető úton a városi majornál, a vasúthoz vezető út folytatásán a dohánybeváltó hivatal észak-nyugati sarkán.⁵ A sorompók mellé kis vámházakat építettek. A vámházban lakott a vámos családjával együtt, egész nap szedte a kövezetvámot, kiadta a vámcédulákat, a beszedett pénzt pedig beszolgáltatta a város kasszájába. Este aztán lehúzta és lelakatolta a sorompót, meggyújtotta és a sorompó közepére akasztotta a lámpát. Aki éjszaka akart ki- vagy bejutni, az felkelte a vámost, hogy nyissa ki a sorompót, valami kis borraivalért. Erre az állandó készenlétet követelő, pihenőnapot nem ismerő, eléggé lenézett foglalkozásra a kis fizetésért általában a kapát-kaszát nem bíró, gyöngé szervezetű emberek vállalkoztak. A vámházaktól a Kossuth térre vezető főutakat a város idővel kiköveztette, szabályoztatta, szélesítette, karbantartotta, víztelenítette, söpörtette és esténként kivilágította.⁶

A város igyekezett egyéb közterületeit is rendbe hozni, az 1881. június 17-i közgyűlésen döntöttek a Róka zugbeli egészségtelen, bűdös, posványos úgynevezett Sivák tó lecsapolásáról, melynek terveit Horváth Gyula városi mérnök készítette el. A 420 méter csatorna kivitelezésére Guttmann Sámuel, Führer Zsigmond, May Adolf, Melhause János építőmesterek adtak be pályázatot. Közülük Guttmann Sámuel bodrogkeresztúri kőből épített és téglával boltozott csatornát akart építeni. A képviselőtestület el is fogadta a drágább, de időállóbb ajánlati tervet és a 4816 forint 33 krajcáros költségvetést, de a munkát később mégis Führer Zsigmond kapta, mivel ő több biztosítékot tudott nyújtani egy ilyen nagyságrendű munka elvégzésére.⁷

1882 nyarán az akkor még Orosznak nevezett utca és a Selyem utca torkolatának kövezési és csatornázási munkáit mintegy 20 000 forintos költséggel megint Guttmann Sámuel kapta, de a másik vállalkozó, Reichmann Ármin vállalta, hogy még abban az évben végez a munkálatokkal, s így a kivitelezést reá bízták.⁸

Az utcák mellett tovább folyt a járdák kikövezése is, 1889-ben a Szarvas, Szentmihályi, Egyház, Kossuth, Pazonyi, Tokaji és Serház utcákon, valamint az Orosi és Nagykállói utcát összekötő közön a gyalogjárdák elkészítését Führer Zsigmondra, a Szentmihályi és Vendég utcák kikövezését pedig Reichmann Árminra bízta a képviselőtestület.⁹

1884-ben Bencs László tanácsnok javaslatára a Cúgoskertből kialakította a város Népkertet. A vasúti forgalom háttérbe szorította a forspontos (előfogatos) utazást, a fogatok álláshelyére került a Népkert, a botanikai ritkaságokkal is gyarapított 3-4 holdnyi terület. Akkor még a vasúthoz vezető úton a mai Bessenyei szobortól kifelé faraktárak álltak, malmok foglalták el a telkeket, a Népkert végén

5. SzSzMÖL. V.B.181. jkv. 1882. jún. 16. K. 4969/1882., illetve: Margócsy, 1986. 95–99.

6. Marssó, 1986. 315–319.

7. SzSzMÖL. V.B.181. jkv. 1881. jún. 17. K. 5656/1881.

8. SzSzMÖL. V.B.181. jkv. 1882. júl. 14. ill., júl. 18. K. 5930., 5993., 6020/1882.

9. SzSzMÖL. V.B.181. jkv. 1889. ápr. 2. 1887., 2222/1889.

a vasúti állomással szemben a polgári vendéglő, a Széchenyi utcai oldalon pedig a Vig Huszár vendéglő épülete feküdt.

1881-ben nyitotta meg Rózsakerti József a Pazonyi utca elején az Európa szállót, emiatt a nagyvendéglő bérlője Brenner Mihály kérte a vendéglője bérleti díjának csökkentését a konkurencia miatt, de ehhez a közgyűlés nem járult hozzá.¹⁰

A város gyarapodása, a lakosság és az épületek számának növekedése, új iparok, mesterségek megjelenésével a település tűzbiztonságának ügye az 1880-as évek elején újra nagy fontosságot kapott, főleg azután, hogy 1881-ben két nagy tűz is pusztított, s az egyik emberéletet is követelt. Ekkor határozott úgy a város, hogy szervezett tűzoltóságot létesít. 1882. február 26-án Kerekréthy (Kerekréti) Miklós városi rendőrfőkapitány vezetésével 28 tagú előkészítő bizottság alakult a szervezésre és az alapszabály kidolgozására. Az akkori helyi sajtó, a Nyírvidék is beszámolt erről, megjegyezve, hogy a helybeli polgárságban nem keltett igazán nagy lelkesedést a tűzoltóság ügye, mert azt gondolták, hogy az csak újabb költségeket jelent. A bizottság előbb 1883. augusztus 29-én, majd Krasznay Gábor polgármester szeptember 10-én felhívást bocsátott ki az önkéntes tűzoltó egyesület megalakítására: „... A tanács ez úttal áthatva a hazaszeretetet nyilvánuló lelkes ügybuzgóságtól, s a város érdekei eránti ez irányban is köteles kezdeményezés hivatalos feladatától, ez idő szerint már nem bocsátkozhatik, azon fájdalom nagyon közönyös s az önkéntes tűzoltó egyesület megalakulását már ismételve megakasztó s itt ott nyilvánuló ellenvetések és nehézmények bírálgatásába és czáfolásába, hanem egyszerűen és újból felhívja az ügynek minden buzgó barátját s városi polgárát miszerint félretelve a közérdek eránti közönyt és hidegséget, a városi főkapitány által már ismételten megkísérelt ezen önkéntes tűzoltó egyesület megalakulását tetteges párt fogásával és részvételével lehetővé tenni s előmozdítani igyekezzék...”¹¹ Az 1883. szeptember 23-án a Városházán megtartott nagy értekezleten azután a jelenlévők kimondták a Nyíregyházi Önkéntes Tűzoltó Egyesület megalakulását, melyet az október 12-i közgyűlés határozattá emelt. Az egyesület létrejött ugyan, de tényleges működését anyagi erők híján nem kezdte el. Ekkor ismét Kerekréthy Miklós indítványára a város 2000 forintos készpénzzel, a Széchenyi fecskendő és 860 forint értékű egyéb tűzoltó szereinek átadásával az egyesület alapítója lett. Kerekréthy főkapitány azután a város vagyonosabb polgárait is meggyőzte, hogy az alapítók közé belépjenek, s közben arról sem feledkezett meg, hogy az első működő egyesületi tagokat is összetoborozza.¹²

Mindezek után 1884. március 9-én a szintén Kerekréthy Miklós elnöklete alatt tartott alakuló közgyűlésen mondták ki ténylegesen a Nyíregyházi Önkéntes Tűzoltó Egyesület működését 126 alapító, 16 pártoló és 66 működő taggal. A városnak akkor 24.102 lakosa és 3215 lakóháza volt. Azon az ülésen mutatta be az egyesület szervező bizottság nevében Okolicsányi Géza titkár az alapszabály-tervezetet is. A 38 paragrafusból álló tervezet első pontja a pontos nevet határozta meg: Nyíregyházi Önkéntes Tűzoltó Egyesület, melynek hivatalos és vezényleti nyelve magyar, pecsétjén tűzoltó jelvények és a név szerepelt köriratként. Az egyesület célja a tűzoltás Nyíregyházán és esetleg a környéken, valamint a tűzoltók képzése, melynek során a tagok rendszeres elméleti és gyakorlati oktatásban részesülnek, éjjeli őrszolgálatot adnak, a tűznél oltanak és mentenek. A jövedelem az alapító és pártoló tagok befizetéséből, adományokból, hagyományokból, mulasztási bír-

10. SzSzBMÖL. V. B. 181. jkv. 1881. dec. 20. K. 14966/1881.

11. SzSzBMÖL. V. B. 186. 237. dob. K. 8082/1883.

12. Bene, 1999/a. 13–14.

ságokból, gyűjtésből, esetleges jutalmakból és Nyíregyháza város évi adományából tevődött össze. A tűzoltó munkát a működő tagok végzik vízszállító-, szivattyús-, mentő-bontó-, rendfenntartó- és őrsztályokba beosztva. A működő tag 18 életévét betöltött, büntetlen előéletű, legalább két éve a városban lakó, a felvételi vizsgánál e munkára alkalmasnak talált férfi lehetett, alapító tag pedig az, aki legalább 20 forinttal járult az egylet vagyonához. A tiszteletbeli tagokat, mint azt az elnevezés is mutatja, azok közül választották, akik az egylet alapításában, létrehozásában érdemeket szereztek.¹³ Ezen a gyűlésen jelentette be Kerekréthy Miklós, hogy az egyesület vagyona az alapító, pártoló és működő tagok által aláírt és kötelezett összeggel körülbelül 7000 forintot tett ki. „Bekövetkezett tehát a kedvező időpont, amikor az egylet megalakultnak nyilváníthatja magát” – mondotta. A Nyíregyházi ÖTE alapszabályát a belügyminiszter 1884. április 30-án hagyta jóvá.

Ezután történt a tisztviselői kar megválasztása is titkos szavazással, melynek eredményeként elnök: Kovách Gergely királyi járásbíró, alelnök: Kerekréthy Miklós városi rendőrfőkapitány, főparancsnok: Sztárek Ferenc, titkár: Okolicsányi Géza ügyvéd, pénztáros: Korányi Imre gyógyszerész, orvos: dr. Trajtler Soma járási orvos, ügyvéd: dr. Meskó László városi tiszti ügyész lett. A többi, tűzoltó szakképzettséget kívánó tisztségek megválasztását a következő közgyűlésekre napolták el.¹⁴

Sztárek Ferenc (1835–1898) ügyvéd gróf Dessewffy Kálmán uradalmi ügyésze és hitbizományi főtanácsosa, 1891-től Nyíregyháza rendőrfőkapitánya volt.

Az egyesület 1884. április 20-án tartott közgyűlésén elhatározták, hogy a mászók felszerelését saját költségen szerzik be, az állandó őrségi szolgálat teljesítésére és a tűzoltószerkek karbantartására havi 20 forintos bérral és ruhaellátmánnyal két fizetéses tűzoltót is alkalmaznak. Ugyanekkor bízták meg Sztárek Ferencet, hogy lépjen érintkezésbe a várossal az elhelyezést illetően, melyről a városi közgyűlés az 1884. május 30-i ülésén már döntést is hozott. A frissen szervezett tűzoltóság őrtanyáját a Városházán helyezték el. Az udvaron lévő börtönök mellett egyik szobát alakították át őrtanyává, s a szintén ott lévő fa- és cserép-zsindelyszínből lett a szertár. Mellette állították fel a mászó- és tömlőszárító tornyot. Az udvari istállóban 4 városi ló állandóan felszerszámozva a tűzoltóság rendelkezésére állt. Tűz esetén viszont minden városi fogat a tűzoltóságot szolgálta.¹⁵

A kiképzés előrehaladtával 1884. június 16-án és 29-én megtörtént a szakaszok beosztása is, a 16 mászót és a 41 szivattyúst 2-2 szakaszban 8 parancsnok alá rendelték.¹⁶

Az első működő egyesületi tagok névsora:

Sztárek Ferenc	Soltész Elek	Czapkay Géza
Steiniusz Emánuel	Turcsány József	Balázs Vilmos
Oláh Géza	Petrovits István	Henter Antal
Bencs Pál	Stevanyik András	Hibján Lajos
Hankószki István	Csizák Antal	Tester Lajos
Palicz István	ifj. Sexty József	Kerekes Pál
Vitéz Márton	Kitler János	Szücs Gyula
Kálnay Sándor	Karner Kálmán	Flegler János
Nyíri József	Velenczey István	Pivnyik István
Vojtovics Bertalan	Schulhof Pál	Éles Lajos

13. Jósa András Múzeum, Tört. dok. gyűjt. 85.9.1.

14. *Nyírvidék*, 1884. márc. 16. 2.

15. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1884. máj. 30. K. 4221/1884.

16. *Tűzoltó Közlöny*, 1884. júl. 28. 119.

Pivnyik András	Sesztay Pál	Farkas Péter
Soltész Gyula	Eszéki Ödön	Takács Gábor
Majoros János	Klinczko Pál	Andrási Soma
Tamássy Endre	Benedikti Béla	Sztatkievits Román
Péter László	Rottaridesz Sámuel	Seidl Ede
Májerszky Béla	Pozsonyi György	Ripper András
Neubauer János	Heisenkampfné Ernő	Orsovszky Gyula
Pivnyik János	Kovács Dániel	ifj. Orbán Károly
Szegedi Miklós	Bogár Lajos	Kuharek Sámuel
Palaticz Béla	Nyárádi Pál	Nagy István
Kovács Lajos	Rottaridesz János	Sarok Gyula
Magyar László	Karner József	

1884. június 29-én töltötték be a parancsnoki tisztségeket is: alparancsnok: Májerszky Béla városi árvaszéki ülnök, később polgármester, I. mászó szakaszparancsnok: Vojtovics Bertalan építőmester, II. mászó szakaszparancsnok: Sesztay Pál bádogos, I. szivattyús szakaszparancsnok: Soltész Gyula, II. szivattyús szakaszparancsnok: Oláh Géza aranyműves, szertáros: Stevanyik András ács, szolgálatvezető: Sexty József városi alszámvevő lettek. Hamarosan az altiszteket is kinevezték: őrpáncsnok: Neubauer János, Henter Antal, Flegler János és Balázs Vilmos, szivattyús mesterek: Heisenkampfné Ernő, Kovács Dániel és Sztatkievits Román, szivattyúfelügyelő: Czapkay Géza, csővezetők: Tester Lajos, Bencs Pál, Schulhof Pál, segédcsővezetők: Kálnay Sándor, Tamássy Endre, Hibján Lajos, szerelők: Pivnyik András, Farkas Péter és Pivnyik István.¹⁷ A fent említett néhány foglalkozásból is kitűnik, hogy a tűzoltás ügyét leginkább a városi iparosok, kereskedők, hivatalnokok viselték szívükön. Ennek oka egyrészt abban keresendő, hogy ők egy tűznél nemcsak a lakóházat, hanem a megélhetést nyújtó műhelyt, boltot is elveszíthették, másrészt állandóan a városban dolgozva, könnyebben mozdulhattak a tüzek oltására, mint az egész dologidőt a tanyabokrokban töltő földműves társaik, akik legfeljebb ha télen költöztek be városi házukba.

A szervezés alatt álló tűzoltóságot 1884. június 1-jén megsejmelte a Kassáról Debrecenbe utazó József főherceg, a magyar királyi honvédség főparancsnoka és az országos tűzoltó szövetség fővédnöke is. A nyíregyházi tűzoltók az összes szerrel és 58 fővel kivonultak a vasútállomásra, élükön Sztárek Ferencsel, akinek néhány nyájas szóval teljes megelégedését fejezte ki a főherceg.¹⁸

Az önkéntes tűzoltók a nyár folyamán megtartott elméleti és gyakorlati kiképzés után 1884. augusztus 16-án kezdték meg a rendszeres éjjeli tűzorszót. A nagyvendéglőben rendezett díszvacsera után az első szolgálatot a szakaszparancsnokok, a szolgálatvezető és a szertáros adták a kiképzést addig vezető Breuer Szilárd budapesti önkéntes tűzoltó szakaszparancsnok őrpáncsnoksága alatt.

Augusztus 21-én díszgyakorlaton bizonyították önálló működési képességüket, másnap éjjel pedig már „éles” helyzetben kellett számot adni a felkészültségükről. Este 9 órakor tűz ütött ki Groák Zsigmondné Szarvas utcai portáján. A tűzoltóság derekasan viselte magát, az új tűzoltó szerek is kiválóan működtek, s másfél óras kemény munkával megakadályozták a tűz tovaterjedését, de az udvari melléképületek, az istálló, a gabonával teli terményraktár a lángok martaléka lett. Büntetendő hanvagságot követtek el ezen az estén a toronyőrök, akik a tűz kiütése után csak

17. Bogár, 1914. 17–18.

18. *Nyírvidek*, 1884. jún. 8. 2.

egy fél óra múlva verték félre a harangokat. Ez az eset is figyelmeztet arra – írta a Nyírvidék –, hogy minél előbb fel kell szerelni a közvetlen telefont az őrtanya és a torony között. A tüzet egyébként – állítólag – a szeretőt fogadó nócseled gondatlansága okozta.¹⁹

1885 decemberére telefonvonallal kötötték össze az őrtanyát és az evangélikus templom tornyát.²⁰ A tűz helyének pontos megjelölésére, a tűzoltók és a lakosság pontosabb tájékoztatására a várost négy tűzkerületre, a kerületeket pedig három-három szakaszra osztották. A középpontban álló evangélikus templomhoz mérve az I. kerület a mai Kótaji és Széchenyi utca közötti negyed, a II. a Széchenyi, Szarvas és Debreceni utcák közötti negyed, a III. innen a Bujtosig, míg a IV. kerület a Bujtostól a Kótaji utcáig tartó negyed foglalta magába.

1887. augusztus 18–22. között az országos tűzoltó szövetség Fiumében tartotta VIII. kongresszusát, melyen a népes küldöttségben 16 tűzoltó képviselte a nyíregyháziakat, akik Lukács Ödön díszbe kötött várostörténeti könyvét és a város tűzkerületeit ábrázoló ugyancsak díszes kötésben elhelyezett térképével lepték meg Fiume városát. A szép ajándékért később Ciotta polgármester levélben mondott köszönetet.²¹

1888. november 7-én este 6 óra után ismeretlen okok miatt kigyulladt a nagyvendéglő, mely a mai Hősök terén, nagyjából a mai Vármegyeháza és a Hősök Szobra helyén állt. A csaknem viharszerű szélben derekasan dolgoztak az önkéntes tűzoltók: „... az égő épület éjszakai végében összehalmozva volt nagyobb mennyiségű szesznek felrobbanástól megoltalmazása, a tűznek sikeres elfojtása és a nagy szél által záporoként hullatott tűz eső ellen a város déli részének meggyulladás és leégéstől megvédése, a legnagyobb buzgalom, kitartás és önfeláldozással működött városi és önkéntes tűzoltóságnak köszönhető.” A városi képviselőtestületi ülés e köszönő szavak után a jegyzőkönyvben is elismerte és megörökítette a tűzoltók helytállását, majd bizottságot küldött ki annak megvizsgálására, hogy mi legyen a leégett épület sorsa, hiszen sem a tanács, sem az építkezési szakosztály már nem javasolta annak felújítását, hanem csak a bontást.²² Mint tudjuk, az épület sorsa végül is az lett, hiszen nemsokára felépült a Korona Szálló, a romok helyén pedig a Megyeháza telkét alakították ki.

A Nyíregyházi ÖTE első jubileumát, az öt éves fennállást, 1889. szeptember 1-jén ünnepelte meg egész napos, gazdag programmal. A tagság reggel 9 órára gyűlt össze az őrtanyán, majd fél tíztől a római katolikus templomban hálaadó istentiszteleten vettek részt. A színponton (ma a Szabadság téren az APEH székháza áll a helyén) történt díszkivonulás után Szegedy Miklós segédtsízt felolvasta az egyesület öt éves történetét. Ezt követően 38 tűzoltót tüntettek ki az V. éves szolgálati éremmel, majd Soltész Gyula és Henter Antal mint legidősebb szakaszparancsnokok adták át Sztárek Ferencnek azt az olajportrét, amit a tűzoltók készíttettek róla. A délutáni ünnepség díszkivonulással kezdődött, a 66 tűzoltó 14 kettősfogatú és 2 egyesfogatú szerrel vonult fel. A felvonulás alatt Benczi Gyula zenekara szórakoztatta a mintegy félezernyi nézőközönséget. Visszaérkezésük után a Városháza udvarán dísz-, verseny- és testgyakorlatokat mutattak be a tűzoltók. A versenyekben Antal János, Antal László, Neubauer János, Nagy István, Nyíry József, Farkas Péter, Pivnyik Ferenc, Bencs Pál, Neubauer Antal, Pivnyik András, Maleskovits József, Kurucz

19. *Nyírvidék*, 1884. aug. 24. 3.

20. *SzSzBMÖL*. V. B. 186. 586. dob. III. 440/1914.

21. *Bogár*, 1914. 24.

22. *SzSzBMÖL*. V. B. 181. jkv. 1888. nov. 13. K. 7595/1888.

András, Csizák József és Szatke Sándor értek el helyezéseket. Az ünnepséget a Hárs vendéglőben (Dózsa György utca 11. szám, ma a Hungária Biztosító áll a helyén) diszvacsonya és bankett zárta.²³

Szintén a Hárs vendéglő adott otthont a tűzoltóknak 1890. február 4-én, amikor a 2000. órségüket ünnepelték. A banketten a tűzoltókon kívül nagyszámú vendégsereg is részt vett, akik Sztárek Ferencet és a tűzoltókat éltették.²⁴

1890. december végén immár 70 működő taggal ismét újabb három évre megalakult az egyesület és a következő évben sikerült elérniük, hogy az őrtanyát telefonvonallal kapcsolják össze az év végén átadott nagy lovassági laktanya őrszobájával, valamint a városmajossal, hogy tűz esetén mind a katonai készütség azonnal elérhető legyen, mind pedig a városi fogatok haladéktalanul rendelkezésre álljanak.

Ezekben az években tett komoly lépéseket a város a szegényügy rendezésére és a koldulás szabályozására. Az 1884. május 2-án tartott közgyűlésen kimondták, hogy 1885. január 1-jétől a házaknál való koldulást megtiltják, az elszegényedett, elaggott, munkaképtelen koldusokat a szegény- és betegmenházaiban helyezik el, melyet később építenek föl. Az 1880-as évek közepén 87 engedéllyel rendelkező koldus volt a városban.²⁵

Igyekeztek valamiféle mederbe terelni a városi lét velejárójaként megjelent prostitúciót is. Amikor 1881-ben az Orosz utca 541. számú házban lévő bordélyt a tulajdonos Horváth János áttette a Viz utca 264. számú házába, az utcában lakók joggal tiltakoztak, de a tanácsnak más volt a véleménye. Jegyzőkönyvben rögzítették, hogy a bordélyházak engedélyezését az egész Magyarországon a törvények ugyan nem állapítják meg, „... de nem is tilalmazzák a százados gyakorlat szerint társadalmilag szükségesnek bizonyul...” A kéjhölgyek Nyíregyházán is, úgy mint a nagyobb városokban, több mint 30 éve rendőri felügyelet alatt működnek, s tevékenységüket mint iparüzést jövedelemadóval terhelik. A Viz utcát a tanács és a közgyűlés inkább alkalmasnak tartotta e mesterség űzésére, hiszen az Orosz utca (egy év múlva már Kossuth utca) főutca, a Sóstóra vezet, a szomszéd községeknek országos és nyílt közlekedési útja. A fellebbezőket, akik azt írták, hogy „a tíz parancsolatok egyikének kigunyolására, a fajtalanosság dudvájának természetére a város saját emlőin ápolt tisztviselők nyújtanak közrehatást” – a tanács magára nézve tartotta sértőnek és a tiltakozók 10-10 forintos büntetést kaptak, melyet 15 napon belül a városi kórház részére kellett befizetnie Enyingi Lajosnak, Polacsek Józsefnek, Szamuely Antal Jánosnak, Szmolár Péternek, Pokoraczki Jánosnak, Polák Pálnak, Koska Jánosnak, Laczkovszki Pálnak, Gyuris Jánosnak, Biczák Istvánnak, Zomborszki Sámuelnek, Sulyán Jánosnak, Greksza Jánosnak, Augusztinyi Istvánnak, Moroszkai Jánosnak, Hvaszta Pálnak.²⁶ Bordélyház működött a Jeruzsálem, a későbbi Keskeny utcában is. Az évtized végére a város is elkészítette a kéjlegési szabályrendeletét, részletesen körülírva a mesterség űzésének feltételeit, a házakban dolgozók életkorától kezdve, az orvosi vizsgálatukon át mindent.

Az egészségügynél maradván az 1883. november 14-i közgyűlésen indítvány tétetett arra, hogy a városi kórházat közkórházzá kellene alakítani, mert a városi kórház működtetése költséges. A város viszont köteles minden adóforint után 2 krajcárt a megyei kórház fenntartási alapjába befizetni, de ha meglenne a városi

23. *Nyírvidek*: 1889. szept. 1. 3. o. ill. 1889. szept. 8. 3.

24. *Nyírvidek*: 1890. febr. 9. 4.

25. SzSzbMÖL. V.B.186. VIII. 15/1891. K. 4123/1884.

26. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1881. szept. 13. K. 9496/1881.

nyilvános közkórház, ezt az összeget a helybeli gyógyításra lehetne fordítani. A képviselő elvben kimondta a nyilvános kórházzá való alakítás igényét és a közegészségügyi bizottságot bízták meg a teendőikkel. Jó tíz év múlva már a vármegyei kórház működött a városban.

Az egészségügy szempontjából fontosak voltak a város patikái is. A megjelent feldolgozásokból egyértelműen az derül ki, hogy a XIX. század második felében három patika látta el Nyíregyháza lakosságát és orvosait gyógyszerekkel. Az 1873-as gyógyszerári vizsgálatok az Arany Sashoz, a Magyar Koronához és a Kígyóhoz nevű patikákat említik a városban.

A legrégebbi az Arany Sashoz címzett patika. Az 1840-es évektől Hönsch Eduárdé, akkor még az úgynevezett Kobilitz házban volt (Az épület ma már nincs meg, helye nagyjából a Hősök terén, a Totózó.) 1853-ban a mai Korona Szálló helyén akkor álló Korona házban megszüntették a korcsmát és az épületben boltokat szándékoztak kialakítani. Hönsch Ede a korcsmarészt kérte a várostól lakás és patika céljára. 12 évre meg is kapta a bérletet, s akkor költözött át patikája a mai Kossuth tér keleti oldalára. Az 1860-as évek közepén a patika már Bertalan (Bart-holomaidesz) Pál nevén szerepelt, valószínűleg ő adta neki az Arany Sas nevet is, s ő adta át a jogot 1866-ban Barcsay Károlynak, aki 1870–1871-ben egy kicsivel északabbra költözött, a Pazonyi utca 1. szám alá, a Ferdlicska házba. 1875 április elején Barcsaytól Tirscher Gyula iglói gyógyszerész, tőle pedig 1878–1879-ben a Szopkó család vette meg a patikajogot. 1899-ben Szopkó Alfréd eggyel odébb, a Pazonyi utcai 3. számú saját házába költöztette a gyógyszerterát, s itt is működött a család tulajdonában az 1950-ben történt államosításig.

A második gyógyszerter a Magyar Koronához címzett patika volt, Benczúr Vilmosé, aki 1847-ben elköltözött Nyíregyházáról és eladta a patikajogot Matthaidesz Gusztávnak, majd 1867. március 18-án a tanácsülés jóváhagyta, hogy Bertalan Rezső okleveles gyógyszerész vehesse meg. Ez a gyógyszerter, Benczúr Gyula szülőháza, a mai Kossuth tér déli sarkán a Metropol üzletház helyén volt. 1873. május 1-én a Magyar Korona gyógyszerterát Bertalan Rezsőtől Bertalan Pál vette meg, két év múlva azonban már Bydeskuthy Bertalané. Berendezéséről 1873-ban azt írták, hogy az régi, de felújított s műremeknek mondható, két személyre berendezett, fiókokkal, polcokkal ellátott nagy, kőrisfából készített kiszolgáló asztallal. A következő tulajdonos 1881 és 1898 között Léderer Ignác, akit, amikor elköltözött, a Nyírvidék 1899. január elsejei száma is búsan emlegetett meg, hiszen az agilis patikus az általa felvirágoztatott Kereskedő Ifjak Egyletének elnökségéről is lemondott. Két évig Szopkó Dezső volt a patikus, aki apjának halála után hazament a Pazonyi utca 3. szám alatti immár saját gyógyszerterába. A Magyar Koronához patika pedig a Török családé lett, a fiú, a Beregszászon patikuskodó Török Gyula hazajött, s 1901-től 1911-ig dolgozott itt.

Az időközben patikajogot nyert, s immár a város negyedik gyógyszerterát vezető Márton József 1911-ben elhunyt, s patikáját Török Gyula vásárolta meg. Így lett ő és a fia az alvégi részek patikusa az államosításig, s tovább is. A Benczúr, vagy Matthaidesz házban 1911-től előbb Lányi Dezső egyedül, majd Gonda Mihállyal együtt vezették a gyógyszerterát.

A harmadik patika a piactér környékén volt. Alapítása az 1860-as évekre tehető, Korányi Sebald harmadik fia, Imre alapította, aki azelőtt Hajdúböszörményben volt patikus. A forgalmukat féltő gyógyszerészek tiltakozása ellenére nyílt meg 1868-ban a Kobilitz házban a Kígyóhoz címzett patika, majd a század végén Ko-

rányi csinos és ízléses emeletes házat épített a mai Totózó helyén. Korányi 76 éves koráig, 1906-ig vezette a patikát. Akkor került oda kezelőnek Osgyáni József, aki 1910-től tulajdonosa is a patikának.²⁷

A Városháza előtti teret a közgyűlés szinte évtizedenként kiosztotta a heti vásárokon a piacolók között. 1886. szeptember 29-ével szintén új rendelkezés lépett életbe, mely szerint a csizmadiák áruló helye a Gredig-féle Beltéri emeletes ház északi sarkától a kőút nyugati oldalán a Tokaji utcán kifelé a Sir Ignác, akkor már dr. Jósa-féle házig húzódó terület 1 ½ öl²⁸ hosszú és 1 öl széles sátrakkal. A gyolcsosok vagy csipkések sátrai pedig a volt edénypiac északkeleti végén a Burger- és Baruch-féle házakkal szemben háromszög alakban voltak felállítva. A csizmadiák mögött árultak a lakatosok. A szabómesterek egymással szemben két sorban a törvényszéki börtönök és a kikövezett országút közötti Beltéren árulhattak 3 x 3 méteres sátrokban. A szűrszabók a szabók mögött helyezkedtek el 2 öl hosszú és 4 öl széles sátrokban. A kékfestők a szűrszabók mellett árulhattak 2 x 2 öles sátrokban. A kalaposok a Nagyorosi utca torkolatában lévő sétatér előtti kőútnak nyugati oldalán északról délre két sorban 2 x 1 öles sátrokban pakolhattak ki. A bádgosok, gubások és az ócskások a Nagyorosi utcán a sétatér észak-nyugati szegletétől kezdve egy sorban egymás után helyezkedtek el 2 öl hosszú és 1 öl széles sátrokban. A cserépedény árusok a református templom előtti tér északi oldalán a Fazekas-féle ház mellett helyezkedtek el. A faedény árusok, bognárok és minden faárut készítő, a szalmapiacon a Lipták-féle csendőr laktanya szegletétől dél felé egy sorban árultak. A szekereket és talyigákat áruló kerékgyártók a Búza piacon a Kéri Horváth- és Lentovorszki-féle házak előtt helyezkedtek el. A szücsök a római katolikus mellett régi helyükön maradtak. A halpiacot a Selyem utcára a Janovicz-féle házzal szemben lévő nyugati oldalra helyezték át. A többi árust a régi helyén hagyták meg. „... Általában az összes piacokra nézve szigorúan meghagyatik, hogy a sátrak a kapitány és tiszt mérnök együttes megállapodása szerint szabályozandók, kimérendők, s a piacok új berendezése az életbe léptetés napján a rendőrség szigorú felügyelete alá helyeztetik...” A bérkocsik, talyigák, fuvarosok helye a városi nagyvendéglő déli oldalán a főbejárati kaputól kezdődően érkezési sorrendben álltak a járda mellett, szükség esetén a Vendég utcába is befordulhattak. A személyszállításra alkalmas ruganyos talyigák egyik fele a nagyvendéglő mellett, a másik fele a Szarvas korcsma előtti téren áll, a két csoport kéthetente vagy havonta helyet cserélt, a közönséges talyigák egyik fele a Búza téren, a másik fele megosztva a nagyvendéglő és a Szarvas korcsma előtt állt. A fuvaros szekereket a Búza piacon kellett megállítani. „... Ami a piczok és utczákon a szekerekkeli ez idő szerint divatozó szabad etetést illeti, ez jövőre betiltatik, s 20 forintig terjedhető bírság terhe alatt a rendőrség ellenőrzésére bizatik...” Megálló és kifogó helyül a Nagykállói utcában a Sas korcsma előtti teret, a Kossuth utca végén a Majorkert előtti területet, a Pazonyi utcában a Morgó korcsma előtti területet, a Szarvas utcától a vasúthoz vezető úton a volt városi adóhivatal épülete mögötti Széna piac déli oldala, a Debreceni utcában pedig a Guba korcsma előtti teret jelölte ki a képviselő, kimondva azt is, hogy szeptember 29-től, ami éppen szerdára, hetivásár napjára esett, sem a városiaknak, sem a vidékről érkezetteknek a belterületen a lovakat kifogni, vagy az előfogatokkal hosszabb ideig megállni nem szabad.²⁹

27. Margócsy, 1987. 299-308., ill. Fazekas, 1989. 329-342.

28. Az öl hosszmérték: 189 cm

29. SzSzBMÖL. V.B.181. K. 4843/1886.

Az 1850-es évek elején három svájci cukrász: Gredig Jeremiás, Tester Antal és Hosig Ferenc telepedtek meg Nyíregyházán, s amikor 1851. október 23-án itt járt Albrecht főherceg, a díszbédre Gredig Jeremiás és Tester cukrászok szállították az édességet. A tanács 1864. április 2-án engedélyezte Gredig Jeremiásnak és Tester Antalnak, hogy a Városháza melletti, fent említett házukat emeletesre építsék át. A munka 1866-ban zajlott, majd a földszinten megnyílt a cukrászda és a kávéház. Hosig Ferenc 1879 januárjában, Gredig Jeremiás 1900. április 8-án, Tester Antal pedig 1903-ban elhunyt. Gredig Jeremiás tehetős polgára volt a városnak, 1896-ban a tizedik legtöbb adót fizető, tagja a képviselőtestületnek és a megyei törvényhatósági bizottságnak. A legfiatalabb örökös, Tester Lajos 1908-ban eladta a cukrászdát Hohe Vilmosnak, aki azt az I. világháború idején a forgalom pangása miatt azt bezárta.³⁰

Az 1880-as évek közepén a városban állomásozó kassai 5. honvéd huszárezred II. osztályának katonáit ismét a polgársághoz kellett elszállásolni, mert 1885. május 13-án a padláson tárolt széna és szalma tüzet fogott és a kaszárnya leégett. A város azonnal hozzákezdett a felújításhoz 1885 szeptemberében Bauer Antal helyi építész 29 052 forintért vállalta fel a munkát. Év végére mind a legénység, mid a lovak bevonulhattak a városból, de a teljes építkezés csak a következő év végére készült el, s azt 1886. november 23–26. között vette át a városi hivatalnokokból és a huszárok képviselőiből álló vegyes bizottság. 1887 tavaszán megtörtént a laktanya osztályba sorolása is, nem felelt meg ugyan a tökéletes laktanya feltételeinek, de csapatok elhelyezésére alkalmas volt, így a fióklaktanya kategóriába sorolták, s azért a kincstár évi 2213 forint bért fizetett a városnak. Alig készült el a kaszárnya, amikor már a bővítésről kellett gondolkodni, mert a huszárosztályokhoz 1889 elejével egy-egy századot még hozzászerveztek. Az 1888. december 28-i közgyűlés már tudomásul vette, hogy megérkezett az 5. honvéd huszárezred ide vezényelt 3. százada, meg az ezred altiszti iskolája is, akik a december 15. óta részint a Szentmihályi úti laktanyában, később a Bundi korcsma istállójában, melyet 900 forintért alakítottatott át a város, részint magánházaknál voltak elszállásolva.

A város úgy oldotta meg a bővítést, hogy a laktanya szomszédságában álló 3254 négyzetméteres telket a tulajdonos Farkas Mórtól kisajátította, majd Horváth Gyula városi mérnök elkészítette a terveket és a költségvetést, Vojtovics Bertalan és Barzó Mihály pedig 41 000 forintért elvállalták a kivitelezést. Az építkezés 1890. november elejére lett készen, s az immár 3 huszárszázad befogadására alkalmas fióklaktanyáért azután évi 3949 forint bért fizetett a katonai kincstár. Pár évvel később a laktanyától nem messze egy fedeles lovardát is épített a város a honvéd huszároknak.³¹

A honvéd laktanyában folyó építkezésekkel párhuzamosan az évtized közepétől lassan kimozdult a holtpontról a nagylaktanya ügye is, főleg azután, hogy a közös hadügyminisztérium megunva a sok huzavonát, a 14. huszárezred számára Sátoraljaújhelyt jelölte ki helyőrségül. Erre aztán felbolydult a város. Mind a képviselőtestületei ülések, mind a helyi sajtó állandó témája lett a kaszárnyaépítés. Érvek és ellenérvek hangzottak el. Az egyik oldal azt bizonygatta, hogy a huszárezred legénysége és 35-40 tisztjének évi illetménye, fizetése 300.000 forint, amit jórészt itt fog elkölteni, azon felül a legénység ételmezése, a lovak szénával, szalmával, zabbal való ellátása, mindezen felül még a vagyonos tisztikar költsége megközelíti az

30. Oberländer, 1987. 309–319.

27. Bene, 1991. 8–11.

31.

évi egymillió forintot, nagyjából annyit, amennyibe a kaszárnya kerülne. Tehát az építkezéssel nem vállal nagy kockázatot a város. Ezekkel az érvekkel szemben az ellentábor a közerkölcsök várható romlásával érvelt.

1883. szeptember 20–24-én civilekből és katonákból álló vegyes bizottság tárgyalta Nyíregyházán a teljes lovasezredet, pótkeretet és dandártiszti iskolát magába foglaló laktanyatelepről. Néhány dologban sikerült egyezsége jutni, nevezetesen, hogy az épületek homlokzata kelet felé nézzen, két nagyobb és egy kisebb fedeles lovarda épüljön, s a bér körülbelül 40 000 forint legyen évente.³²

A képviselő végül is úgy döntött, hogy záros határidőn belül megépíti a laktanyát, s azt legkésőbb 1891. december 31-ig a katonai kincstárnak használatba átadja. 1887 novemberében, mint a legutányosabban vállalkozóval, s a laktanyatervezésben nagy gyakorlattal bíró személlyel, Soukup Adolffal, Kassa főmérnökével kötötték meg a szerződést a tervek elkészítésére. Tiszteletdíját közösen 3500 forintban állapították meg.

A laktanyaépítő bizottság 1888. május 1-jétől kilenc napon át vizsgálta Soukup Adolf terveit, s azokat alkalmasnak találták, a felvett jegyzőkönyvet pedig május 18-án mutatták be a képviselőtestületnek. Kezdődhetett az építkezés. A versenytárgyalási hirdetmény 1889. május 11-én jelent meg, tárgyát képezte „... mintegy 905 ezer forintra előirányzott lovassági laktanya és csapatkórház.” A versenytárgyalást 1889. június 12-én tartották meg a Városházán, melyre hét vállalkozó jelentkezett, közülük a legelőnyösebben ajánlkozó szegedi Jiraszek Nándor és Krausz Lipót vállalkozók kapták a megbízást.³³

Ezek után a szükséges összeget kellett előteremteni. Dr. Meskó László tiszti ügyész és Somogyi Gyula budapesti tárgyalásinak eredményeként a város végül is a Pesti Magyar Kereskedelmi Banktól vett fel 50 évre 5,40 százalékos kamat mellett 887 625 forintot.

A kivitelezési szerződéseket 1889. november 21-én kötötte meg a vállalkozókkal a város, majd a vállalkozók munkához is láttak. Még 1889 őszén elvégezték a legszükségesebb földmunkákat, felépítettek egy pavilont az építési iroda részére, s egész télen hordták az építési anyagot. Az építési napló tanúsága szerint 1890. március 27-én kezdte meg a laktanya építését 2 főpallér, 96 kőműves, 51 férfi és 50 női segédmunkás. Egész évben átlagban 200 kőműves és 10–100 férfi és női segédmunkás dolgozott naponta az építkezésen. Alig telt el két év és elkészült a 39 kisebb-nagyobb épület, a 30 holdas területet övező téglakerítés és a Tokaji úton az ezred kórháza. A város laktanyaépítési bizottsága 1891. október 19-én és 20-án vette át a kaszárnyatelepet a kivitelezőtől, aki az épületekre 2 év garanciát vállalt, így a végleges átvétel 1893. július 21-én történt meg.

Ez a kaszárnya az akkori idők legmodernebb igényeinek megfelelően épült, s az Osztrák–Magyar Monarchia egyik legkorszerűbb, pavilonrendszerű lovassági laktanyája lett, amit a város tartott fenn a katonai kincstár által fizetett évi 44.385 forint bérleti díj fejében.

„... A beépített terület egy hosszas négyszöget képez, a melynek kidomborodó elővonalában a két kis kapuépület az őrőség, a felügyeleti tiszti szoba és a pénztári helyiség befogadására, és 8 tiszti lakást magába foglaló két emeletes főtiszti laképület van elhelyezve, a melyekkel csinos vasrácsos kerítéssel összekötve a két oldalon a monumentális arányokban épült két nagy fedett lovarda képezik a főarczvonalat, a melynek közepén a szép kivitelű homlokzatán Nyíregyháza város

32. SzSzMÖL. V.B.181. jkv. 1883. okt. 12. K. 9341/1883.

33. SzSzMÖL. V.B.192. 12. dob.

czimerével díszített törzsepület emelkedik ki, a mely az ezredparancsnokság, a segédtishti, kezelési és egyéb hivatalos helyiségeket, továbbá az egyéves önkéntesek tantermét és a tiszti felolvasási és kaszinó helyiségeket foglalja magában...”

A téglalapon belül egyenlően felosztva áll a két egyemeletes altiszti lakóépület (egyenként 10 altisztnak való lakással), és hat szintén egyemeletes legénységi épület egy-egy huszárszázad, azaz körülbelül 150 ember részére. Ezekben az épületekben 8 tágas és világos szobában helyezték el a legénységet, szobánként egy altisztet és 17 huszárt. Ezen kívül helyet kapott az épületben a századraktár, a mesteremberek műhelye, s a többi altiszt szobája. A téglalap külső vonalán állt a tiszti lovak istállója, és 12 nagy istálló egy-egy félszázadnyi ló részére, 78-78 loállással. Az istállóépületek közepén helyezték el a nyereg- és zabkamrákat, azok padlásán pedig a szénatárolót alakították ki. Az istállók sora mindkét oldalon egy-egy kovácsműhellyel záródott. A téglalap hátsó oldalát a zuhany- és mosóépület és a harmadik fedeles lovarda foglalta el. A háttérben állt még a fogdaépület, a markotányos épület, mely magába foglalta a legénységi konyhákat, az étkezőt, az altiszti ivószobát, s ebben az épületben tartották rossz időben a legénységi torna- és vívógyakorlatokat is. Hátul állt még az ezredraktár, a szekérszín, a gyanús és beteg lovak istállója.

Harminckét kút látta el a kaszárnyát friss vízzel. A trágya eltávolítására kisvasút szolgált, amely a telep mindkét oldalán az istállók előtt futott, s bányacsilléken tölték a huszárok a trágyát a telepen kívüli trágyagödörökbe. Ezen kívül a századok részére egy-egy nyitott lovardát is elkerítették a kaszárnya előtti területen, s a városon kívül pedig kimérték számukra 312 hold területet gyakorlótérnek és lőtérnek.³⁴

Ebbe az új kaszárnyába vonult be 1891. november 1-én ünnepélyes keretek között a császári és királyi 14. huszárezred Lenk Albert ezredes parancsnoksága alatt, s egy rövid hétéves megszakítást kivéve ez az ezred maradt az I. világháború végéig Nyíregyháza háziezrede. A bevonulás napján a város, mint fogadó fél megvendégelte az egész ezredet parancsnoktól lefelé a közhuszárig.³⁵ A „magyaros vendégszeretettel” történt fogadás költségei 1664 forint 41 krajcárt tettek ki.³⁶ A kétéves jótállási idő letelte után 1893-ban ismét felülvizsgálták a laktanyát. A bizottságba a kereskedelemügyi miniszter Nagy Virgil mérnököt és Schifner Károly miniszteri számtisztet jelölte ki. Az akkor megejtett végelszámolás szerint a laktanya-építkezés 883.020 forint 88 krajcárba került.³⁷

Résztvétávirattal, jegyzőkönyvi kivonaton hódolt a város I. Ferenc Józsefnek Rudolf trónörökös tragikus halála miatt, s ugyanazon közgyűlésén, 1889. február 14-én Kolozsvár felhívására a Mátyás király szoborra 100 forint támogatást szavazott meg.³⁸

1890. július 7-én és 8-án a város felosztásáról, kül- és belterületének meghatározásáról döntő bizottság ülést tartott Bencs László tanácsnok elnökletével. Elfogadták a város négy kerületre való osztását. Elhatározták azt is, hogy a központba, tehát a még Megyeházának használt Városháza felé vezető utcák négyszögletes táblákkal a mellékutcák pedig ovális házszámtáblákkal jelöltessenek meg. „... Ezen intézkedés azon okból mutatkozik czélszerűnek, mert ez által az idegen a

34. *Nyírvidek* 1891. okt. 25. 3., ill. SzSzBMÖL. V.B.192. VII. C. és IV. 12–15. dob.

35. Bene, 1991. 22–23.

36. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1891. nov. 24. K. 8848/1891.

37. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1894. jan. 23. K. 768/1894.

38. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1889. febr. 14. K. 1073/1889., ill. K. 651/1889.

város bármely utcájából minden útbaigazítás nélkül eljuthat a központba...” Az üresen álló telkeket is beszámoltatta a bizottság, sőt azt is meghatározták, ha egy telken több lakóház van, egy viselje a főszámot, a többi a főszám alszámait. Az utcák elejére és végére utcatáblákat is kellett helyezni. A bizottság az öntöttvas táblák előállítására a nyíregyházi Májerszky Barnabás, valamint a Wágner és Göbl vasöntőde cég ajánlatának megfontolását javasolta.

Az előterjesztést az 1890. július 22-i közgyűlés tárgyalta meg és hozott döntéseket. Elhatározták, hogy „... Miután a népszámlálás még ez évben kezdetét veendő és a jelenlegi házsámozás már oly rendetlen, hogy különösen a közigazgatási ügykezelés menetére bénítólag hat, és mert a javaslat sok oly üdvös intézkedést foglal magában, melyeknek megvalósítása üdvös hatásúaknak ígérkeznek, a javaslat elfogadása mellett elhatározza a képviselő, hogy...” egyrészt a várost négy kerületre osztják:

Az I. kerület a Kossuth Lajos utcától nyugatra a vasúti útig terjed, melynek központi elválasztó vonala a Gredig-féle ház és a Városháza előtt elvonuló utca és tér, továbbá a Szarvas utcának a vasúthoz vezető része.

A II. kerület a város északkeleti része a Kossuth Lajos utcától a Nagykállói utcáig.

A III. kerület a Szarvas utca és a Nagydebreceni utca közötti rész és a főtérenk ehhez tartozó déli része.

A IV. kerület a város délkeleti része, melyet északról a Nagykállói utca, keletről a vásártér, délről az alsó pázsit, nyugatról a Nagydebreceni utca határol.

Döntöttek arról is, hogy a városban, a tanyákon és minden ember által lakott telepeken a házak házszámtáblát kapnak. A sarokházakon mindegyik utca neve feltüntetendő. A házak 1-től számoztatnak, páros és páratlan oldallal. A bokortanyákon minden bokortanya 1-től külön-külön számoztatik.

Minden utca elejére és végére egy-egy utcatábla került. Az utcatábla 19 x 60 centiméteres, rajta a kerület száma és az utca neve. Minden főutat magába foglaló utca végére egy-egy útjelző táblát is állítottak a sorompók mellé. A házszámtáblák 20 x 20 centiméteresek, rajtuk házsám, a kerület száma és az utca neve. A tanyai táblákon felül a bokortanya neve, alatta a házsám látható. A házszámtáblákat a városközpontból kifelé növekvő módon kellett elhelyezni, jobbról a páratlan, balról a páros oldal táblái legyenek. A táblák elkészítésére a helybeli Wágner és Göbl öntődét bízták meg.

A bizottság és a tanács javaslatára tárgyalták a terek, az 58 utca és az 54 bokortanya elnevezését, az esetleges névváltoztatásokat is.

A város terei: „Városház tér, mely a városi palota előtt van, Bessenyei tér, a leendő megyeháza előtti, mely elnevezéssel a bizottság Szabolcs megye egyik kitűnőségének emlékét akarta megtisztelni, annál is inkább, miután nem lehetetlen, hogy a közeli jövőben ezen a téren a mostani nagyvendéglő romjai helyén egy park leend, s abban talán Bessenyei szobra fog állani...” Széchenyi tér nevet ajánlottak a Széchenyi szálloda előtti üres területnek, a Búza teret Dessewffy, a Zöltség teret Károlyi térnek ajánlották átnevezni, a református templom előtti teret Bocskay térnek nevezte volna el a bizottság. Az evangélikus templom előtti tér Templom tér nevet, a debreceni úti laktanya előtti terület pedig Hatzel térnek nevezték el. A többi tér nevén nem változtattak volna: Széna tér, Kórház tér, Síp tér. A közgyűlés azonban néhány helyen másként döntött: megmaradt a Vármegyeház, a Búza, a Zöltség tér, a református templom előtti terület Egyház tér, az evangélikus templom

mögötti tér kapta a Templom tér nevet, a Síp teret viszont a közgyűlés változtatta Kis térré. Mind a terek, mind az utcák elnevezésénél úgy tűnik, hogy a nyakas városatyáknak nem igen volt inyére a volt földesurak, a Kállayak és egyáltalán a megyének még az ilyen formában való megjelenése sem városunkban, annak ellenére, hogy az előterjesztők is ugyanezen társaságból kerültek ki, s városuk iránti hűségüket, ragaszkodásukat senki sem vonta kétségbe.

Az utcák neveinél is hasonló a helyzet a bizottsági előterjesztést legtöbb esetben helybenhagyta a testület, de voltak ellenvetések is. A Szarvas utca maradt, a Vendég utca helyett Vármegyeház utca, Egyház, Ér, Síp, Víz utcák maradtak, a Szentmihályi utcába a Posta közt is belefoglalták, az Új, Búza, Pacsirta, Mező utcák maradtak, a Tokaji utca helyett Rákóczi utcát javasolt a bizottság, emlékezve arra, hogy amikor a dicső fejedelem Nyíregyházán járt, Rakamaz felől ezen az utcán jöhetett be, Újszöllő sor, Kótaji, Dohány, Holló, Sárkány, Kossuth, Sarkantyú, Körte utcák maradtak, a Jeruzsálem utcát a bizottság Keskeny utcára nevezte át, Epreskert, Nyírfá, Ószöllő, Morgó, Pazonyi, Selyem utcák maradtak, a Bujtos sor Liget sor lett, Nagyorosi utca helyett Orosi utca, a Sas utca maradt, a Kisorosi utca helyett Közép utca, Forgó utca maradt, a Kállói utca helyett Kállay utca, a Kisteleki utca egy része megmarad, a másik része Vásártér sor, Temető sor, Laktanya sor maradt, a Víg utca helyett Vég utca, a Kert utca déli vége a Kállói utcai nagyhídtól megmaradt Kert utcának, északi része Inczédi sor, a Serház utca helyett Honvéd utca, a Kis Serház utca kapta a Serház utca nevet, Hadház utca maradt, az Arnold utca helyett Szilfa utca, Kéz, Róka, Rózsa, Csillag utcák maradtak, a Kiskállói utca helyett Eötvös utca, a Nagydebreceni utca felső része a Beltértől a Burger Mór- féle házig Iskola utca, a többi Debreceni utca, az Angyal zug helyett Kürt utca, Kereszt, Csipke utcák maradtak, a Kisdebreceni utca helyett Virág utca, a Zöldfa utca maradt, a Liba utca helyett Akácfa utca, Gólya, Gyík, Salétrom és Katona utcák maradtak.

A közgyűlési döntés viszont megtartotta a Tokaji utca elnevezést, a Nagyállai utca helyett pedig egyszerűen csak Kállói utca nevet választották.

A bokortanyák neveit az alábbiak szerint ajánlotta a bizottság: Antalbokor, Felsőbadur, Alsóbadur, Betkó helyett Bedőbokor, Bundás, Belus helyett Belfi bokor, Babály helyett Báj, Cigány, Dankó bokrok, Debrószky helyett Debró, Frankó helyett Salamon, Fizel helyett Fűzesbokor, Furman helyett Szekeres, Franczel helyett Ferenc bokor, Gerhát bokor, Hankószki helyett Nádasbokor, Henzsely helyett Halmos bokor, Horvát bokor, Jánoszki helyett János bokor, Jakus, Kistelek, Kordován bokrok, Koska helyett Bálintbokor, Kovács, Kazár, Lóczi, Liskány helyett Róka, Lakatos, Bánszki Bánfy, Machács helyett Mohos, Markó, Mokrán helyett Sipos, Magyar, Polyák, Polom helyett Vadas bokrok, Puposhalom, Rozsrét, Racskó helyett Nádas bokor, Sváb bokor, Stevanyik helyett István bokor, Sósokút, Sajben helyett Vajda bokor, Sulán, Szélső bokor, Sztreborni helyett Szeles bokor, Tomasószki helyett Tamás bokor, Újtelek, Vidoven helyett Benkó bokor, Varga bokor, Vrbószki helyett Werbőczy bokor, Zomborszky helyett Zombori bokor, Zelenyánszki helyett pedig Zöld bokor. „... A Királytelek és Sima pusztai elnevezéseket a bizottság meghagyni javasolja. A bokortanyák elnevezésének megváltoztatásánál a bizottságot a magyarosítás vezette...”³⁹ Ezt az előterjesztést a közgyűlés elfogadta.⁴⁰

Az 1880-as években a városi építkezések is tovább folytatódtak, olyan, régtől sürgetett beruházások elkészítésével, mely a városlakók komfortérzését is javították.

39. SzSzbMÖL. V. B. 181. K. 5266/1890.

40. SzSzbMÖL. V. B. 181. jkv. 1890. júl. 22. K. 5266., 5298., 5460/1890.

Már 1870-ben felvetődik egy melegített vízzel működő városi fürdő terve. Az 1886. évi február 16-án tartott közgyűlés a Népkerthben felépítendő gőz- és kádfürdőről döntött. A terveket Barzó Mihály nyíregyházi építész készítette, s a kivitelezést is rá és társára, Vojtovics Bertalanra bízta a közgyűlés. Az építési összeget a vállalkozók 29.500 forintban állapították meg.⁴¹

Az építkezés előrehaladtával a szeptember 14-i közgyűlésen megválasztották a fürdő háromtagú, a tanácstól függő kezelő közegét Bencs László tanácsnok, dr. Meskó Pál városi főorvos és Kerekréthy Miklós főkapitány személyében. Eldöntötték a fürdő alkalmazotti létszámát, amely felügyelőből, aki egyszersmind pénztáros, egy, a fürdőben lakó szakember fürdősből, mellette még egy fürdős és két alkalmas női cselédből, valamint a szintén a fürdőben lakással bíró gépészből fog állni. A fürdő személyzetét a tanács választotta meg. Meghatározták a fürdő használatának díjait is: egy gőzfürdő lepedővel: 60 krajcár, egy kádfürdő 50 krajcár, szegény, de nem undorító betegek a tanácstól kaptak személyre szóló 30 krajcáros kedvezményes jegyet. A nők számára két, egy káddal felszerelt szobát alakítottak ki, melyet csak kivételesen lehetett a férfiak számára kiadni. Egyszerre kiváltott 20 gőzfürdői jegy után 4, 20 kádfürdői jegy után 2 ingyenjegyet adtak, kizárólag a családtagoknak. Egy zuhanyfürdő 20 krajcárba került, egy lepedőért 10 krajcárt, egy törölközőért 5 krajcárt, egy szappanért szintén 5 krajcárt kellett fizetni. A berendezésre a közgyűlés 5000 forintot szánt.⁴² 1886. október 1-én nyitott a gőzfürdő. A gőzrészben 6 medence volt más-más hőfokkal, 19 zuhany és 27 öltöző/vetkőző szoba. Naponta 60-90 ember fordult meg az intézményben. A kádfürdőben hat 1-1, és négy 2-2 porcelán káddal felszerelt fürdőszoba állt a vendégek szolgálatában. A műszaki munkákat a Májerszky gépgyár végezte.⁴³

1887. február 11-én a gőz- és kádfürdő árszabásának megállapítására Bencs László tanácsnok és fürdőfelügyelő elnökségével tartottak értekezletet Kerekréthy Miklós, dr. Meskó Pál, Májerszky Béla, Horváth Gyula tiszti mérnök, Kovács Ferenc házipénztárnok, Orbán Károly fürdői pénztárnok, Kubassy Gusztáv képviselői tag, Bogár Lajos árvaszéki ülnök és Barzó Mihály építőmester. Elhatározták, hogy a gőzfejlesztés költségeinek csökkentésére a fürdő folyamatosan üzemel, szabadnapok nélkül délelőttönként, s délután is egy órán át. Pontosították az árszabást is az alábbiak szerint: a gőzfürdő egy személyre 60 krajcár, az éves díj a teljes fürdőre 24 forint. A gőzfürdőben személyhez és időhöz nem kötött 12 jegy ára 6 forint. Gőzfürdő kedvezményes jegye helybeli lakosoknak, nőknek csütörtökön, férfiaknak vasárnap délután 4 óráig 40 krajcár, ugyanannyi a városi tisztviselőknek, egyéb városi közegeknek, tanítóknak. A tanulók, iparostanoncok, nevelő- és iskolás lányok belépő díja 30 krajcár. A városi szegények tisztiorvosi ajánlat mellett 20 krajcárt fizetnek. A gőzfürdőt elsősorban az őszi, téli és tavaszi hónapban üzemeltette a város, de nyáron is igénybe lehetett venni, akkor egy zuhany 20 krajcárba került. A kádakért általában 40 krajcárt kértek, kivéve az egyetlen ablak nélküli sötét szobát, ahol 20 krajcárba került a kád.⁴⁴

1887. máj. 20-án Vojtovics Bertalan és Barzó Mihály építészekkel kötött szerződést a város téglagyártásra. Barzó Mihály téglagyárát a Bujtoson építette föl.⁴⁵

41. SzSzbMÖL. V. B. 181. jkv. 1886. ápr. 9. K. 2033., 2165/1886.

42. SzSzbMÖL. V. B. 181. jkv. 1886. szept. 14. K. 5440/1886.

43. Oberländer, 1997. 319-345.

44. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1887. febr. 11. K. 7165/1886., 2108/1887.

45. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1887. máj. 20. K. 2952/1887.

1880-ban Király Sándor tervezte és építette az emeletes Európa Szállót és éttermet. Ebben a szállóban játszott a legszívesebben a Krúdy által a „Nyírség varázshagedűsének” nevezett Benczi Gyula nyíregyházi cigányprimás bandájával, de fellépett a Hárshoz címzett vendéglőben, a nagyvendéglőben, a Gredig és Tester cukrászdában és a Széchenyi Szállóban is, ha itthon volt és nem Európa királyi házaít járva, uralkodókat szórakoztatott játékaival. 1881-ben nyílt meg az Európa Szálló, de másfél évtized múlva bezárt, mert nem bírta a versenyt a Koronával. A ház tulajdonosa Czincz Ignác, aki 1870-ben építkezett erre a telekre, s ezt alakították át 1880-ban emeletes szállodává.

Az 1880-as években vetődött fel egy modern vágóhid létesítésének gondolata is. A város döntése alapján azt a Szentmihályi út bal oldalán építette fel Vojtovics Bertalan és Barzó Mihály 29.685 forintért. Az új közvágóhid 1890. január 1-jén kezdte meg működését, s 1905-ben műjéggyárat is létesítettek területén, melynek épületét Kéry József húzta fel.⁴⁶ A közvágóhid építése miatt a területen élő cigányságot át kell telepíteni. A 18 cigánycsalád közül, akik továbbra is együtt kívántak maradni 6 házhelyet jelöltek ki a vasút melletti temető északi oldala és az Antal-féle olajütő malom melletti területen.⁴⁷

Az építkezések mellett nem feledkezett el a város gyermekei taníttatásáról sem. Az alvégi és felvégi óvodák mellé az évtized végén a város átvette a Csengery Sámuelné által felajánlott Vendég utcai házának egy részét, míg a másik részt 6000 forintért a város megvásárolta, s 1890-től ott indították el a harmadik, a központi óvodát.⁴⁸

Az elemi iskolások oktatása elsősorban az egyház, Nyíregyházán az evangélikus egyház kezében volt. Az 1869-1870-es tanévben 9 városi és 9 tanyasi iskola működött, azokban 18 rendes és 6 segédtanító oktatott 1410 evangélikus, 39 római katolikus, 23 görög katolikus, 12 református és 3 izraelita, összesen 1487 gyermeket. A 18 iskolából 17 elemi és egy polgári iskola volt Pazár István, Szénfy Gyula tanítókkal. Az iskolák száma később sem igen változott, az 1876-1877-es tanévben a tanyai iskolák száma 10-re növekedett. Az 1880-as évek elején a városi iskolák tanítói Stoffán Lajos, Mráz Károly, Zsák Endre, Ruzsa Endre, Gdovin Endre, Habzsuda Dániel, Boczkó Lajos, Hudák György, Gerhard Sámuel, Szénfy Gyula, Pazár István és Gdovin János voltak, a tanyákon pedig Mátsánszky Sámuel (Felső-Badur), Tomasovszky Károly (Alsó-Badur), Kirtyán Mihály (Antalbokor), Hrenkó András (Benkő bokor), Valent Pál (Mandabokor), Csernák János (Újtelek), Garay Márton (Nagycserkesz), Fábíán Márton (Kiscserkesz), Vietórisz András (Sulyánbokor), Mráz János (Henzsel bokor) oktatták a nebulókat.

A tanyai oktatás fejlesztésére az evangélikus egyház kérte az újtelki malomnak népiskolává, a molnárháznak pedig tanítói lakássá való átadását. A város ezt a kérést teljesítette, a szükséges építőanyagot kihordatta, s az átalakítást 1886-ban Augusztinyi György helybeli építő 290 forintért elvégezte.⁴⁹ 1888-ban az egyház a kiscserkeszi malmot és telkét kérte hasonló célzattal. A város a tanyai lakosság közművelődésének emelésére átadja a kissé megrozszant épületet, már csak azért is, mert mint minden iskolában itt is vallásfelekezetre való tekintet nélkül fogadják a tanulókat.⁵⁰

46. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1889. dec. 20. K. 8754/1889.

47. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1889. jún. 7. K. 3897/1889.

48. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1889. dec. 20. K. 6771/1889.

49. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1886. szept. 14. K. 5383/1886.

50. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1888. szept. 14. K. 6177/1888.

Később, az 1893-94-es tanévben kezdte meg működését az evangélikus elemi iskola 10 tanteremmel 10 rendes és egy segédtanítóval. Építési költsége 86 000 forintot tett ki. Hat tanítói lakást is épített az egyház 9500 forint költséggel. 1890-ben írtak ki az evangélikus központi elemi iskola tervpályázatát, melyre 28 pályamű érkezett be. A bírálóbizottság Alpár Ignác pályázatát fogadta el, a második legjobb pályázat Vojtovics Bertalané és Barzó Mihályé. Ők kapták meg a kivitelezői munkákat. Az eklektikus stílusban épített iskola alapkövét 1892. július 7-én tették le.

Továbbra is működtek a városban a magániskolák, 1878-ban Paltzer Vilma okleveles tanítónő hat osztályos elemi magán leányiskolát állított fel. Tanítottak Löffkovics Ignác nyíregyházi leányintézetében, amelyet a minisztérium engedélyével 1881-ben „Fröbel-féle gyermekkerttel” egészítettek ki. Abban az évben különösen „dicséretes tanítás” folyt a Löffkovics és a Pachmayer-féle intézetekben, ahová összesen 113 leány járt.

Az 1882-83-as tanévben Latinák Jánosné Benedikty Hermina okleveles tanítónő egy gyermekkerttel összekötött 6 osztályú elemi leány népiskolát szervezett. A következő tanévben viszont a minisztérium a Löffkovics Ignác által fenntartott elemi iskolát bezáratta, mert a tulajdonos-tanító a gyermekekkel szemben „szemérem elleni büntetést követett el”, a gyerekek egy része Latinák Jánosné iskolájába került. Ugyanakkor engedélyezte a miniszter, hogy Róth Matild egy 6 osztályos magán leányiskolát nyithasson.⁵¹

A Palánszkyné Csapó Ida felsőbb leánynevelő intézete mellett 1880-81-es tanévben megkezdte működését egy községi jellegű felső leányiskola I. osztálya Tanos Irma tanítónővel. Ez később két évfolyamosra bővült, 1884 októberétől női ipar-tanműhellyel is kiegészülve. 1882. december 8-án elhunyt Poroszlay Adél tanítónő, aki a két évfolyamosra bővült leányiskolát igazgatta. A későbbiekben Tanos Irma, Nyeste Teréz, Réfy Mária és Zirzen Janka tanítók nevével találkozunk az iskolában.⁵² Poroszlay Adél után Bölcssházy Vilma volt a polgári leányiskola igazgatója. A polgári leányiskola tette feleslegessé a korábbi leánynevelő intézeteket.

Az 1883. december 28-i közgyűlésen Krasznay Gábor polgármester, mint az iparbizottmány elnöke bejelentette, hogy november 4-én az első fokú ipariskola ünnepélyesen megnyitott. Az iparos tanoncok műveltségének fejlesztésére szolgáló intézménybe addig 254 gyermeket írtak be, az előkészítőbe 87-tet, az I. osztályba 110-et, míg a második osztályba 57 tanulót. Az iskola igazgató-tanítója Pazár István, Orsovsky Gyula, Ruhman Endre tanítók és Habzsuda Dániel rajztanító az I. és II. osztályokban, az előkészítőben pedig Szabó Endre és Varga Antal tanítanak. A tanítás a napi munka után szerdán és szombaton este 6-tól 8-ig, vasárnap 10-től 12 óráig tart. 1884. január 1-től az I. osztály mellett beindított párhuzamos osztályban kedden és pénteken 6-tól 8-ig tartották az órákat. Az ipariskolának akkor még nem volt önálló épülete, így a tanítás az előkészítő és az I. osztálynak a római katolikus iskola két termében, a II. osztálynak pedig az evangélikus iskola (Ruhman-féle iskola) egyik termében folyt. A város évi 500 forintot adott az iskola részére, az államsegély 350 forintot tett ki, az ipartársulatok 190 forinttal járultak hozzá, az 1250 forintos fenntartáshoz még hiányzó 210 forintot pedig a társulatokon kívüli mesteremberek fizették meg tanoncként 1 forint 50 krajcárjával.⁵³

51. Hebeny, 1985. 129–157.

52. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1882. dec. 15. K. 10804/1882.

53. SzSzbMÖL. V.B.181. jkv. 1883. dec. 28. K. 11537/1883.

A nyíregyházi ipartestület 1885-ben alakult. Elnöke Stoller Ferenc mézeskalácsos, alelnök Pivnyik András kocsigyáros és Kovács György kőműves, titkár Komjáthy József.

A tanoncok továbbképzését az 1883-ban alakult 220 tagú Nyíregyházi Iparos Ifjak Önképző Egylete segítette, elnökük dr. Ferlicska Kálmán országgyűlési képviselő volt, az alelnök Kozma György, titkár Kiss Andor. Volt könyvtáruk, olvasótermük, ahol időnként felolvasásokat tartottak.

Előrelépés történt a város egyetlen középiskolájában is, megtörténtek az első lépések, hogy az addig hatosztályos iskola nyolcosztályossá, tehát érettségi vizsga letételére és bizonyítvány adására jogosult legyen. A professzori iskolát 1851-ben a felsőbb hatalom bezáratta, s csak 1861-ben nyitotta meg kapuit újra az algimnázium, mely 1872-ben hatosztályos gimnáziummá bővült. 1859–1872 között evangélikus szeminárium, illetve tanítóképezde is működött Nyíregyházán. Az algimnázium első osztályának beindításakor választotta az evangélikus egyház tanáru Palánszky Sámuel. 1862-ben a II., az 1863–1864-es iskolai évben a III–IV. osztállyal teljessé vált az algimnázium, s bekerült a tiszai evangélikus egyházkerület középiskolái körébe. 1872-ben megnyílt az V., 1875-ben pedig a VI. osztály.⁵⁴

A gimnázium bővítéséhez szükséges építkezésekre az 1884. évi május 20-iki közgyűlés 740 ezer téglát, s a város által tett 147 000 forintos, kizárólag az oktatás fejlesztésére tett alapítvány után járó 1 százalék kamatból 35 000 forint összeget szavazott meg.⁵⁵ Két év múlva a belügyminisztérium is jóváhagyta a fejlesztést, s az evangélikus egyház és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1886. március 30-án kötötte meg a szerződést a fejlesztésről és az államsegélyről. Az 1886-1887-es tanévben megnyílt a VII. osztály, az 1887–1888-as tanévre, a VIII. osztály – az első érettségiző évfolyam – megnyitására pedig, a Kállói utcai telken, az iskolának használt lakóház lebontása után felépült az akkori fogalmak szerint nagy, emeletes iskolaépület, mely bútorzatával együtt 72 237 forintba került. Az alapkövet 1886. szeptember 1-jén tették le és 1888. január 6-án adták át az új épületet rendeltetésének. A neoreneszánsz stílusú épület tervezője Bobula János (1844–1903) volt, a kiviteli munkákat Vojtovics Bertalan és Barzó Mihály végezték. Az építkezéssel az iskola hozzájutott mindazon helyiségekhez, amelyek az eredményes oktató munka végzéséhez szükségesek voltak: 8 osztályteremhez, igazgatói, tanári szobához, tornacsarnokhoz, rajzteremhez, szertárakhoz. Az államsegéllyel a minisztérium azonban azt is kikötötte, hogy a tanári kar 4 rendes tanárának és rajztanárának kinevezése a minisztériumot illeti. Az iskola tanulói létszáma folyamatosan emelkedett, az 1897–1898-as tanévben 417 tanuló iratkozott be, ez 177-tel volt több a 10 évvel korábbi létszámnál. Az 1861-es alapítólevél értelmében a főgimnáziumot a tanács igazgatta. A tanári kar a melléktanárokon kívül 14 tagból állt. Közülük ötöt és a rajztanárt a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezte ki, a többit az egyház választotta. 1900-ban már 451 főre rúgott a diákság száma. A mostohább anyagi körülmények között élő vidékiek számára szervezték meg a konviktust. A létszámnövekedés miatt az iskola kormányzótanácsa és az 1885 és 1904 közötti igazgató, Martinyi József elhatározta a bővítést. A minisztériumtól kieszközölt 120.000 koronás építési kölcsönből már az új igazgató, Leffler Sámuel (1851–1915) irányításával indult az építkezés, s az 1907–1907-es iskolai évre készen lett a

54. Martinyi, 1900. 187–200.

55. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1884. máj. 20. K. 4741., 4742/1884.

gimnázium nagy épülete.⁵⁶ Az új szárny terveit, az eredeti stílust megtartva, Alpár Ignác (1855–1927) készítette, az építkezést Király Sándor és fia végezték.

Adakozott a képviselőlet máshová is. 1882 októberében a szabadságharc egyik nagy alakja, Vetter Antal altábornagy síremlékére 25 forintot, decemberben Arany János szobrára 50 forintot küldtek, s részvétlíviratban kondoleálnak az özvegynek. 1885 nyarán a város alapító tagként 100 forint összeggel belépett az Erdélyi Közművelődési Egyletbe, 1887-ben a nagy tűzvészben elpusztult eperjesi evangélikus kollégium és templom, valamint a nagykarolyi tűzkárosultak segélyezésére hirdettek gyűjtést s a befolyt 100, illetve 50 forintot Eperjes részére 300, Nagykarolynak pedig 100 forintra egészítette ki a képviselőtestület. 57

Az évtized közepén Kiskunfélegyháza felhívása kapcsán került a közgyűlés elé Kossuth Lajos díszpolgársága. Kiskunfélegyháza, miután díszpolgárává választotta a volt kormányzó-elnököt, felhívta az ország minden rendezett tanácsú városát erre a lépésre. A közgyűlés az alábbiak szerint foglalt állást, „Tekintve miszerint Nyíregyháza városa Kossuth Lajos dicső hazánkfiát már az 1860-as években díszpolgárává megválasztotta Kiskunfélegyháza testvérvárosnak hazafias felhívása tudomásul vétetik. Együttal megbízatik a polgármester hogy az irattárban nézessen utána miszerint nagy hazánkfia díszpolgárrá választása mikor történt, s vele ezen megválasztás volt-e közölve...”⁵⁸ Két év múlva, az 1888. május 18-i közgyűlésen Mikecz József képviselőtestületi tag interpellálta meg a polgármestert Kossuth Lajos díszpolgárságának ügyével. Krasznay Gábor polgármester a kérdésre úgy válaszolt, hogy utánanézetett, de a város levéltárában nincs nyoma ama bizonyos 1860-as évekbeli értesítésnek, ezért a képviselőtestület elhatározta, hogy „... hazánk nagy fiának újabbani díszpolgárrá lett megválasztása közöltessék, s részére egy polgári díszes oklevél a város tanácsa által elkészíttessék és elküldessék...”

1889 márciusában, a forradalom és szabadságharc évfordulója tiszteletére rendezett banketten a jelenlévő 120 nyíregyházi polgár elhatározta, hogy 1000 forintos alapítvány tesznek, s azt nagy hazánkfiáról, Kossuth Lajosról nevezik el, s annak kamatát mindig az evangélikus gimnázium magyar történelemben legkiválóbb nyolcadik osztályos növendéke kapja. 1890. augusztus 26-án erről tájékoztatták Kossuthot is, aki 1890. szeptember 30-án adta beleegyező válaszát Bencs László tanácsnoknak. Az alapító levélben foglaltak szerint 1891. március 15-én hirdették ki az első alapítványi díjas diákokat, Adamovics András nevét.⁵⁹

Az alapítványozás bevett szokás volt a dualista korban Magyarországon. Lényege, hogy az alapítvány olyan jótékony célú adomány, amelynek kamatai a törzstőke érintetlenül hagyásával a megjelölt célra fordíthatók. Az alapító a felajánlott összeget egy általa kiválasztott független kezelő szerv gondjaira bizza, egyidejűleg megszabja a működés feltételeit. A modern, új típusú alapítványozás a kiegyezés után erősödött meg és terjedt el, az adományozottak köre jelentősen kibővült, a pályázatok, a sajtó, a közigazgatás révén nyilvánosak és ellenőrizhetőek voltak. A jótékony célra szánt vagyon könnyen kezelhető és biztos kamatot adó pénzbetétben jelent meg. A kamatok a pályázókat egyrészt sikerre ösztönözték, a szociális alapítványok a rászorulókat segítették, a harmadik csoport pedig az első kettő ötvözete volt. Nyíregyházán a dualizmus utolsó éveiben már több mint 100 ala-

56. Korányi, 1931. 168–194.

57. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1887. máj. 20. K. 3820/1887.

58. SzSzBMÖL. V.B.181. jkv. 1886. dec. 7. K. 6900/1886.

59. Galambos, 1994. 422–430.

pítvány működött. A kimondottan karitatív eszmeiségű alapítványok száma ennél jóval kevesebb, de a világháború kezdetén az is több mint egy tucat.

Nikelszky Mátyásné 1000 forintos alapítványa elaggott, önhibáján kívül elszegényedett, inséget szenvedő városi polgárok, elsősorban iparosok segélyezésére hozta létre. A kamatokban két polgár részesült egyenlő arányban (a legkisebb összeg 25 forint volt) vallásfelekezetre való tekintet nélkül. Az összegre pályázni kellett, a férj halála napján, március 21-én adták át. Nikelszky Mátyás a példája egyszerű sorból saját erejéből a legtekintélyesebb polgárok közé emelkedett iparosnak.

Nyíregyháza közgyűlése 1892. február 26-án hozta létre a dr. Meskó Pál segélyalapot. Ezzel is az önhibájukon kívül elszegényedett, elaggott férfiak és nők megsegítése volt a cél. A város osztotta el a kamatot, s azt Pál napján adták át. Itt a legkisebb összeg 5 forint volt.

A Klár Dezső segélyalap célját a család határozta meg. A Simapusztán, a Klár család által bérelt birtokon lakó szegény zsellérek, cselédek, napszámosok Hosszúhát tanyai községi népiskolába járó gyermekei kaptak tankönyv és írószersegélyt. Klár Dezső halálának évfordulóján, december 28-án adták át a segélyeket.

Az I. világháború idején már 16 szociális alapítvány működött Nyíregyházán.⁶⁰

Országos érdeklődés homlokterébe került a város az 1880-as évek közepén a tiszaezlári pör idején. A vérváddal vádolt zsidók elleni nagy, politikai felhangokat is megütött per tárgyalásait a Városházán, akkor a Törvényszéknek helyet adó épületben tartották meg. A lapok rendre beszámoltak a per minden mozzanatáról, a Nyírvidék Tisza-Eszlár címmel külön kiadást jelentetett meg. Ebben az időben innen tudósította Mikszáth Kálmán is lapját, az Esti Hírlapot. 1883. június-júliusban másfél hónapig tartózkodott itt. Nagy vonalakban ezeket írta akkor: A tárgyalóteremben folyó olcsó színjátéknak Istóczy Győző és Ónody Géza írták a forgatókönyvét, Bary József volt a dramaturgja, Recsky András és Péczely Kálmán csendbiztosok voltak a segédrendezői és a „leckéző Scharf Móric” volt a koronatanúja. Meg is vádolták ezért antiszemitizmussal, mások meg zsidóbérencséggel Mikszáthot. Pedig csak az igazat írta le. Mikszáth 1883. június 17-től augusztus 4-ig való ittléte alatt egy kötetre való tárcát, cikket és távirati tudósítást küldött lapjának, mintegy 120 írást.⁶¹

A tiszaezlári per idején antiszemita sajtó is létezett Nyíregyházán, tüntetések is rendeztek a helyi zsidók ellen, de a város mégis meglehetősen nyugodt méltósággal viselte a felhajtást, úgyannyira, hogy Graefl József főispán 1883. augusztus 3-án így írt a megye községeihez és a városhoz intézett körlevelében: „... Hálát adok Istennek, hogy Nyíregyháza városa, T. Eszlár községe, s valamint az egész megye népessége a magasra emelkedett ingerültség, sokoldalú incselkedés és kísérletek közepette, a rend zászlójához ingadozás nélkül hű maradt, és a magyar faj jó hírnevét, mely szerint belátása, a törvények és törvényes felsőség iránti tiszteletre s engedelmisségénél fogva, válságos helyzetben és áradozó kedélyállapotában is rendszeresen és kényszereszközök nélkül kormányozható nemcsak eddigi tisztaságában megőrizte, de még nem csekély erkölcsi előnyére növelte is...”⁶²

Az 1880-as évek végén jelentkező agrárszocialista mozgalmak nem éreztették még hatásukat a városban, az 1890. május 2-án tartott közgyűlésen „Az országos munkás mozgalomra vonatkozólag helyettes polgármester bejelenti, miszerint

60. Galambos, 1993. 123–139.

61. Katona, 1997. 301–309.

62. Margócsy, 1993. 385–402.

a városunkban lakó munkások annyira nyugodtan viselik magukat, hogy sem rendőri, sem katonai előintézkedések nem váltak szükségessé. Ezen jelentést a képviselő örvendetes tudomásul vette.”

Az évtized fordulóján két haláleset is megrázta a város lakosságát, 1890. augusztus 21-én elhunyt Vidliczkay József országgyűlési képviselő, szeptember végén pedig Krasznay Gábor polgármester.

1890. november 20-án a képviselőtestület polgármesterré Bencs László első tanácsnokot választotta meg.

Irodalomjegyzék

- Bene, 1991.: Bene János: A nyíregyházi huszárak. Jósa András Múzeum Kiadványai 31. sz. Nyíregyháza, 1991.
- Bene, 1999/a.: Bene János: 115 éves a nyíregyházi tűzoltóság. Nyíregyháza, 1999.
- Bogár, 1914.: Bogár Lajos: A Nyíregyházi Önkéntes Tűzoltó Egyesület története 1884–1914. Nyíregyháza, 1914.
- Fazekas, 1989.: Fazekas Árpád: Szabolcs vármegye patikái a XIX. század végén. In.: Helytörténeti tanulmányok VII. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai I. Évkönyvek 7. Szerkesztő: Gyarmathy Zsigmond. Nyíregyháza, 1989.
- Galambos, 1993.: Galambos Sándor: Nyíregyházi szociális alapítványok a kiegyezés korában. In.: Helytörténeti tanulmányok IX. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai I. Évkönyvek 9. Szerkesztő: Gyarmathy Zsigmond. Nyíregyháza, 1993.
- Galambos, 1994.: Galambos Sándor: A Kossuth Lajos-emlékalapítvány. *Szabolcs-szatmár-beregi Szemle*. Főszerkesztő: Mező András 1994/3. Nyíregyháza, 1994.
- Hebeny, 1985.: Hebeny Zoltán: Adalékok a Szabolcs megyei elemi iskoláztatás történetéhez (1868–1914). In.: Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás V–VI. Szerkesztő: Gyarmathy Zsigmond. Szabolcs-Szatmár megyei levéltár kiadványai I. Évkönyvek. Nyíregyháza, 1985.
- Katona, 1997.: Katona Béla: Mikszáth Kálmán Nyíregyházán. *Szabolcs-szatmár-beregi Szemle*. Főszerkesztő: Mező András 1997/3. Nyíregyháza, 1997.
- Korányi, 1931.: Korányi Aladár: Nyíregyháza közoktatásügyi intézményei. In.: Nyíregyháza és Szabolcs vármegye községei. Magyar városok monográfiája VIII. Szerk.: Hunek Emil. Budapest, 1931.
- Lukács, 1886.: Lukács Ödön: Nyíregyháza szabad, kiváltságolt város története. Nyíregyháza, 1886.
- Margócsy, 1986.: Margócsy József: Utcák, terek, emléktáblák II. Újabb fejezetek a régi Nyíregyháza életéből. Nyíregyháza, 1986.
- Margócsy, 1987.: Margócsy József: A régi Nyíregyháza öreg patikái. *Szabolcs-szatmári Szemle* 1987/3. Felelős szerkesztő: Mező András Nyíregyháza, 1987.
- Margócsy, 1995.: Margócsy József: Nyíregyháza nemzet- ill. országgyűlési képviselői 1848–1944 között. In.: Szabolcs-Szatmár-Bereg Levéltári Évkönyv XI. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltárának Kiadványai. Évkönyvek 11. Szerk.: Nagy Ferenc. Nyíregyháza, 1995.
- Marssó, 1986.: Legidősebb Marssó József: Kik csaltak a Csaló közben? *Szabolcs-szatmári Szemle* 1986/3. Felelős szerkesztő: Mező András. Nyíregyháza, 1986.
- Martinyi, 1900.: Martinyi József: Szabolcs vármegye közoktatásügye. In.: Szabolcs vármegye monográfiája. Szerk.: Borovszky Samu. Apolló Irodalmi Társaság, Budapest, é.n. (1900)
- Oberländer, 1987.: M. Oberländer Erzsébet: Svájci cukrászok Nyíregyházán. *Szabolcs-szatmári Szemle* 1987/3. Felelős szerkesztő: Mező András Nyíregyháza, 1987.
- Oberländer, 1997.: M. Oberländer Erzsébet: Három nyíregyházi polgármester (Adalékok a nyíregyházi Bencs-család egyik ágának történetéhez). In.: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai I. Évkönyvek 12. Szerkesztő: Nagy Ferenc. Nyíregyháza, 1997.

évforduló*

Kemény Gábor

Krúdy Gyula ismeretlen regénye

1.

1912/13 fordulóján Krúdy még az ő kivételes termékenységét és munkabírását ismerve is rendkívülinek mondható vállalkozásba fogott: egyszerre három regényt írt, amelyek egymással párhuzamosan, folytatásokban jelentek meg a főváros három tekintélyes irodalmi hetilapjában, A Hétben, a Vasárnapi Újságban és az Életben. Közülük az egyik az a mű volt, amely az író országos ismertségét megalapozta, és azóta is Krúdy legnépszerűbb regényének számít: A vörös postakocsi.

Fráter Zoltán Krúdy-életrajzából tudjuk, hogy Krúdy a regény folytatásait – a Meteor kávéház főpincére szerint – délelőttönként, egy hónap alatt írta meg a hotelben (Fráter Zoltán: Krúdy Gyula. Elektra Kiadóház, Bp. 2003. 56). A vörös postakocsit január 12-e és április 20-a között, 15 folytatásban közölte A Hét, Kiss József lapja. Közben azonban folyamatosan készülnie kellett a másik két regénynek is: a Mákvirágok kertje január 5. és február 23. között, 8 folytatásban jelent meg a Vasárnapi Újságban, a Mari, a tél leánya című pedig szintén január 5-e és március 9-e között 10 folytatásban a katolikus szellemiségű, de ekkor még a nyugatosoknak is helyet adó Életben. (Gedényi Mihály Krúdy-bibliográfiája a Mari... közlési helyéül Az Én Újságomat jelöli meg, ez azonban tévedés. A pontos leőhelyet l. Barta András bibliográfiájában: Krúdy Gyula: Éji zene. Magvető Könyvkiadó, Bp. 1961. 605.)

A vörös postakocsinak e sorok írásakor összesen 22 kötetkiadása van (a legutóbbi 2007-ben jelent meg a Kalligram Könyvkiadó életműsorozatában). A Mákvirágok kertje a közepesen ismert Krúdy-művek közé tartozik: összesen négyszer jelent meg kötetként, illetve kötetben, de ebből háromszor a Krúdy-életműkiadás részeként, a Barta András szerkesztette első (1961) és második (1976) sorozatban, továbbá a Kelecsényi László gondozta új gyűjteményes kiadásban, A vörös postakocsival egy kötetben.

A Mari, a tél leánya ezzel szemben gyakorlatilag ismeretlennek tekinthető. Ezzel a címmel nem is jelent meg többé. Eddig egyetlen (illetőleg, mint látni fogjuk, „másfél”) kötetkiadása van. 1914 januárjában a Magyar Kereskedelmi Közlöny „Világkönyvtár” sorozatában adták közre az Andráscsik örököse című regénnyel együtt, ekkor azonban már A pajzsos ember címmel. E kis kötet ma raritásnak (könyvritkaságnak) tekinthető, mivel még az OSZK állományában sincs meg. Ezért

* Kemény Gábor, Fráter Zoltán, Gintli Tibor és Pethő József írásai a 2008. október 17-én Nyíregyházán tartott Krúdy-emlékülésen hangzottak el.

a birtokomban levő példány alapján néhány további adatot közlök róla. A szóban forgó „ismeretlen” regény a kötet 147–212. lapján található, külön címlappal elválasztva az előtte levő másik regénytől. Utána függelékként Az ura várja című fiatalkori elbeszélés (215–224) egészíti ki a kötetet. (Ennek korábbi közlései Gedényi szerint: Egyetértés, 1897. szept. 23., Ország-Világ 1899. ápr. 23., de benne van már az Ifjúság című első Krúdy-kötetben is: Bp. 1899. 29–42.) E gyöngécske novella bekerülésének pusztán területi, nyomdatechnikai okai lehettek, tartalmilag semmi köze sincs az előtte álló két regényhez, ahogy azoknak sem egymáshoz. A könyv megjelenésének pontos dátumát is tudhatjuk a belső címlap verzójáról (túloldaláról): „VILÁGKÖNYVTÁR, I. évfolyam, 28. szám, Budapest, 1914. jan. 4.” Az oldal alján vonal alatt ez olvasható: „Nyomatott a Tolnai Világlapja Nyomdai Műintézete váltakozó (variabilis) körforgógépén, Budapest, VII., Dohány-utca 12. szám.”

Hogyan lehet A pajzsos embernek „másfél” kötetkiadása? Hát úgy, hogy az előbbi kötet második felét 1946-ban a nyomdában fennmaradt eredeti krúda (a kinyomtatott mű füzetlen ívei) átcímlapozásával és bekötésével újból kiadták „Egyetemi Nyomda” kiadómegjelöléssel (ennek magyarázata az, hogy az Egyetemi Nyomda volt a Tolnai Világlapja kiadójának jogutódja). E különleges kis kötetet, amelynek lapszámozása 148-cal kezdődik, az 1970-es években még kezemben tarthattam az OSZK régebbi, nemzeti múzeumbeli olvasótermében, de 2007-ben már ez sem volt meg (még a kartotékja is eltűnt).

Az 1913 első hónapjaiban párhuzamosan készült három Krúdy-regény közül tehát kétségtelenül A pajzsos ember a mostohagyerek. Egyrészt viszonylagos hozzáférhetetlensége miatt (persze, aki nagyon kíváncsi rá, elolvashatja az Élet hetilapbeli eredeti közlést, megbirkózva mindazokkal a nehézségekkel, amelyeket a muzeális mikrofilmolvasó berendezés használata támaszt az olvasóval szemben), másrészt pedig azért, mert csupán egy helyen említi a szakirodalom, és ez az említés is sommás elmarasztalás: „Stílusát és színvonalát tekintve elnagyolt, sietős írói melléktermék” (Kelecsényi László: Fantomkiadványok. Szabolcs-szatmár-beregi Szemle 2003: 464). Ettől a kedvezőtlen megítéléstől bizonyára nem függetlenül a regény a legújabb életműsorozatba sem került bele (ahogy a korábbiakba sem). A Regények és nagyobb elbeszélések sorozatának 5. kötete (Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2007) a következő Krúdy-műveket tartalmazza: Francia kastély (1912), Mákvirágok kertje (1913), A vörös postakocsi (1913), Szarvasgomba-emberek (1913), Palotai álmok (1913). Arról, hogy a következő kötettől sem remélhetjük A pajzsos ember (újra)kiadását, a sorozat tervezett további köteteinek a könyv végén található listája tájékoztat. E szerint a következő kötet az 1914-es – egyébként szintén elég vitatható színvonalú – A 42-ös mozsarakkal indul.

Előadásomban az a kettős cél vezetett, hogy egyrészt ismertessem a regény cselekményét azokkal, akik érdeklődnek iránta, de nem juthatnak hozzá a szöveghez, másrészt pedig az (és ezt tekintem igazi feladatommak), hogy néhány részlet tükrében bemutassam a mű stílusát, amelyet egészében nem tartok „elnagyolt”-nak, legfeljebb annyira, amennyire Krúdynak majdnem minden írása „elnagyolt”, sajátos munkamódszerének következtében. Sőt, a regény többszöri elolvasása után az a véleményem alakult ki, hogy A pajzsos ember világa és stílusa egy olyan Krúdyt reprezentál, aki markánsan különbözik attól a Krúdytól, akit az olvasók és a kutatók általában ismernek (ismerni vélnek). Ez a körülmény a regény megismer(t)ését indokoltá, sőt szükségessé teszi. Erre teszek kísérletet a továbbiakban.

2.

A pajzos ember nem ifjúsági regény, bár főszereplője gyermek, egy hatéves kolduslány, aki a főváros utcáin kóborolva próbál megélhetéshez jutni, gyakorlatilag életben maradni:

„Történetünk kezdete előtt Mari hontalan volt. Hosszú ideig, két hónapig bolyongott Mari Budapest utcáin, és éppen késő őszre hajlott. Hogy mindent megérthessetek, tudni kell Mariról azt a körülményt, hogy csupán hat esztendő volt. Hat esztendő és szőke hajú, sovány kis teremtes volt az egész leány. Ti is ismeritek ezeket a Marikat, akik néha újságot árulnak az utcán, vagy a kávéházban gyűjtőt kínálnak. De a Mari nem árult újságot. Ő csak bolyongott a városban, éjjel, vagy nappal; ha nagyon elfáradt, leült egy kapuküszöbre; ha nagyon megéhezett, kéregetett az utcasarkon: a kis gyermek tenyerébe hullottak a rézgarasok. Most már tehát bizonyos, hogy Mari kolduska volt. Hol született? A mindenható tudja. Mindjárt az utcán találta magát, az utcát tanulta ismerni, és az utcán szeretett lenni. Sohasem tévedt el, sohasem sirt, ha besötétedett, és a lámpások rézvörös fényben égtek a téli ködben. A nagy ismeretlen immár őt jéghideg télen vigyázott Marira, hogy meg nem fagyott, hogy éhen nem halt, hogy a rendőr meg nem csípte a kéregetőt, és a hivatalos hatalom el nem szakította a mozgalmas, mulatságos utcától, bedugván őt valami unalmas árvaházba” (147., a lapszámok az egyetlen kötetkiadás lapszámjai).

A hatéves „kolduska” a történet kezdetén munkához, egyben szálláshoz jut Koronka úrnál, a pincebérlnél és koldusvállalkozónál. Koronka úr tipikus dickensi figura (l. Copperfield Dávid, Twist Olivér, Nicolas Nickleby), aki csak akkor veszi le kesztyűjét, ha gyereket ver, vagy hamisan kártyázik:

„Koronka úr a Védgát utcában lakott, és pincebérlo volt. Negyvenéves, vidám tekintetű, kiberetvált állú, vörös barkójú, tekintélyes külsejű úriember volt. Rendes öltözéke fekete szalonkabát volt, kopottas fehér mellényén pedig hamis aranylánc fityegett. Kötött fekete kesztyűjét ritkán húzta le a kezéről, de ha lehúzta a kesztyűt, akkor csontos kezével sohasem vitt véghez Istennek tetszetős dolgot. Ez a kéz sokat ütött, és többnyire gyermekeket ütött, ám ezt kevesen tudták Koronka úrról a kávéházban, ahol esténként kártyázni szokott. A Napóleonról elnevezett kávéházban különben is csupán abból a szempontból vigyáztak a vendégek egymás kezére, amely szempontból a kezek a kártyacsomót keverték. Koronka úrnak szeplős kezét reggelig szokták figyelni a Napóleon kávéház vendégei, aztán nem törődtek azzal, hogy a csontos ököl kék foltokat hagy lesoványodott gyermeki testeken. Koronka úr, aki nemzetségére nézve tót volt, koldusvállalkozó volt pincebérloisége mellett. A nagyvárosi élet sok különös egzisztenciának termőtalaja.

A lakásbérlok mindennapos típusa mellett korántsem halványul el a pincebérlo alakja. Koronka úr kibérelte a Védgát utcai ház pincéjét, és ott szállást adott szegény embereknek, akik hetenkint vagy naponként fizettek a szállásért” (149).

A regény első oldalainak naturalizmusa nem is annyira dickensi már, mint inkább gorkiji (az Éjjeli menedékhelyre gondolok). Egy fiatalember nem tudja megfizetni a lakbért, megpróbál szembeszállni Koronkával, ezért az kegyetlenül megveri. Különösen figyelemreméltó az idézett rész utolsó bekezdéseinek díszítetlen tömörsége, amely Krúdynál szokatlan drámaiságot kölcsönöz a stílusnak:

„Egy sovány, meggörbedt hátú legény, igen rongyos halinaszürben, el akart surranni a lámpa mellett. De Koronka úr vércsetekintete észrevette.

– Hahó, Petykó, mi újság? Ne siess úgy, fiacskám, előbb add ide a tiz karaj-cáromat [így!].

A legény tétovázva, ijedten állott meg. Koronka úr biztatta:

– Csak fizess, fiacskám, ilyen a világ sorja. Nekem is fizetni kell a háziúrnak. Kutya ember az, nem vár egy percig se fertály idején.

A legény valami érthetetlen hangot eresztett ki a száján. Lehetett sírás, lehetett kacagás. Am Koronka úr nyomban megértette.

– Nem akarsz fizetni, barátocskám? Az lehetetlen. Már az éjjel sem láttalak fogadóm vendégei között. Bizonyosan mulattál valahol. Most elfogyott a pénzed, és eljöttél hozzám. Hát csak eredj oda, ahol tegnap voltál. Ez a fogadó nem a két sántához van címezve.

Koronka úr mosolygott, mint a hiéna, de mosolygott, mint mindig, ha szokásos viccét elmondta. A kórházat hívta a két sántához címzett fogadónak. Vendégei már tudták ezt, és a fal mellett, a szalmán szolgálatkészen, hangosan nevettek.

A legény egy lépést tett előre, aztán megállt. És mert kuka volt szegény, hebegve mondta:

– Az éjjel se volt szállásom.

Koronka úr összezsapta két kezét:

– Ne mondd! Bálba voltál tán, és elfelejtettél lefeküdni. Tíz órakor nálunk becsukják a kasszát. Tán azért nem jöttél haza?

– Nincs munka, nincs pénz – felelt a legény alázatosan.

– Így felelsz nekem, Petykó? Hát rendőr vagyok én, fiam? Biró vagyok én, fiam? Én csak egy szegény lakásadó gazda vagyok. Én nem adhatok munkát.

A legény sokáig gondolkozott:

– Majd megfizetem – hebegte végül.

Koronka úr iszonyú dühbe borult.

– Hiteleztek neked a rongyos halinaszűrődre, a bolond kuka fejedre vagy a lelkedre, ami nincs? Elhordd magad, semmiházi, dologkerülő! Takarodj!

A legény körülnézett, aztán az ajtó felé ment. Koronka úr a lépcsőig kísérte, és szidta, mint a bokrot.

A legény közömbös arccal, nyugodtan haladt. Egyszerre megfordult, és fölemelte öklét. Az öklével megfenyegette Koronka urat, aztán fölment a lépcsőn.

Koronka urat ez a dolog teljesen kihozta a sodrából. Először rendőrért akart futni és lecsukatni Petykót. Aztán, mivel talán az jutott eszébe, hogy Petykó a börtönben szálláshoz jutna, egy óriási napszámot költött fel a szalmáról azzal az utasítással, hogy menjen Petykó után, és lazsnakolja el. A napszámos álmosan felcíhelődött, elment, egy darab idő múlva visszajött, és nyugodtan lefeküdt előbbi fekhelyére. Csakhamar hortyogva aludt” (151–152).

Rövidesen felbukkan Sikor, a betörő, akinek alakja romantikusan szélsőséges, ellentétes vonásokból tevődik össze: tömzsi és nagyon erős, de nőiesen finom keze van; betörésből él, de mélyen vallásos, anyjával, a „mámi”-val egy kis árva gyereket nevel vidéki búvóhelyén. Egy éjszakán magával viszi Marit, hogy a kis Jutkának (így hívják nevelt gyermekét) karácsonyra játszótársa legyen. Nyelvileg is igen érdekes az a részlet, amely azt beszéli el, hogyan jut át a betörő, köpenyege alatt Marival, a kihalt vagy inkább annak látszó külvároson. Ebből a részletből azt is megtudhatjuk, milyen jól ismerte Krüdy a korabeli jassznyelvet (jasszok, Pali – még nagy kezdőbetűvel –, kéz ’rendőrség’):

„Sikor gyorsan ment. Nem nézegetett sem jobbra, sem balra, nem ijedezett a különös neszeztől, amelyek felhangzottak itt-ott a sötétségben. Sikoron kívül bárki szorongva lapított volna ezen a helyen a nap ezen szokatlan órájában; arra a halk, sziszegő füttyülésre pedig, amely a ködben egyszerre felhangzott, a legbátrabb embernek is megállott volna a szívverése.

– A jasszok kergetnek egy Palit – mormogta Sikor a kendőjébe, amit jó vastagon a nyakára csavart. Sikoron kívül talán mások is tudják, hogy a jassz alatt csirkefogó pesti betyárt kell érteni, a Pali pedig az a bizonyos, aki ezen a tájon, ha még csak egy szál ingben is, erre vetődött. Azt a szál inget is lehúzzák róla.

Sikort váratlan meglepetés érte. Rájött, hogy a jasszok őt nézték Palinak. Egy pillanat alatt világosság támadt a sötétben. Valaki egy tolvajlámpát emelt fel Sikor előtt. A lámpa csak Sikort világította meg, az éj többi részét, mely homályosan mozgó alakokkal volt teli, nem világította. Sikor mogorván mondta:

– Siess, jön a kéz.

A tolvajlámpa abban a pillanatban eltűnt a sötétségbe, valami bő, sötét köpeny alá bizonyosan. Siető lépések hallatszottak Sikor előtt, ő nyugodtan, nem lassítva lépéseit, ment tovább. Tudta, hogy most már tiszta előtte az út. De tudta azt is, hogy ha egy másodpercig hallgat, a hátában van egy élesre fent kés, vagy főbe sújtják valamely vasdoronggal. Mit mondott tehát Sikor? Jassznyelven szólott, és azt mondta: siess, itt a rendőrség! Erre minden csirkefogó futni szokott torony irányába. A rendőrség még téli éjszaka, ködben és éjben is veszedelmes ellenfél” (174–175).

A betörőnek a magával vitt gyermekkel sikerül eljutnia rejtekhelyére, egy Duna menti kis házba. A két kislány hamar össze is barátkozik, de közben egy álsruhas rendőr felismeri a szökött bűnözőt, ezért a családnak menekülnie kell. A beteges Jutka állapota rosszabbra fordul, pár nap múlva meg is hal. A „mámi” és Mari eltemetik Jutkát, majd Sikorral együtt csónakba ülnek, az üresen hagyott házat pedig felgyújtják:

„Besiettek a házba, és mindenféle holmikot hoztak ki, amelyeket a csónakba raktak. A csónak lassan megtelt holmikkal. A mámi a fején hordta ki az ágyneműt. Oly egyenesen lépett a teher alatt, mint egy gyertyaszál.

Megtelt a csónak hamar.

– Ül a csónakba, Mari – parancsolta Sikor.

Mari beült a csónakba, mellé telepedett a mámi. Sikor visszament a házhoz. Aztán eljött, és a csónakba ült. Evezni kezdett kifelé a sötét folyamra. A folyam felett jéghideg szél repült, Mari lekuporodott a csónakba. A lába mellett észrevett valamit. Megtapogatta. Hát egy bábu volt.

A folyam egyszerre megvilágosodott. Piros vízben úszott a csónak a hallgató emberekkel. Mari visszafordult. Az elhagyott halászház, mint egy máglya lobogott a téli éjszakában” (192).

Ez a rész rövidmondatosságával, szaggatottságával olyanszerű drámai hatást tud kelteni, amilyennel Krúdynál másutt nemigen találkozhatunk (talán még egy helyen, a pálya vége felé, az Urak, betyárok, cigányok zárójelenetében, amelyben Benczi Gyula primás hirtelen halálát írja le). Krúdy prózájának ez a változata közelebb áll Móricz Zsigmondhoz (akár a Barbárokhoz is), mint magához Krúdyhoz.

Nem hallgathatjuk el, hogy van a regénynek egy másik cselekményszála is, amely tartalmában is, stílusában is jóval konvencionálisabb, mint a Sikor körül zajló jelenetek. Koronka úr a pinceszállás két kis lakóját, Marit és Ancsurát

vonaton egy vidéki kastélyba viszi, és – jó pénzért, persze – egy idős grófi pár gondjaira bizza. Ancsurát a grófék örökbe is fogadják, Mari azonban vissza akar menni koldulni, és vissza is tér Koronkával Budapestre, a pincébe. (Ezután viszi őt magával Sikor.) A gróf idős különc, a Pongrácz Istvánok fajtájából. Szenvedélye a csillagászat, mással nem is igen törődik. Felesége, a grófné megígéri, hogy „anyja helyett anyja” lesz Ancsurának, mire az elbeszélő közbeiktat egy zárójeles direkt előreutalást, amely azon nyomban kérdésessé teszi a várható és idővel be is következő „boldog véget”:

„(Szegény jó asszony! Egy esztendő múlva meghalt, nem engedte a sors, hogy megszegje ígérését!)” (161).

Az elbeszélő cinizmusba hajló iróniáját jelzi, hogy a „nem engedte a sors” főmondat után várható folytatás: „hogyan teljesítse ígérését” helyett ez következik: „hogyan megszegje ígérését”. Akár így történt volna, akár úgy, igen kétséges, hogy az özvegyen maradt félbolond gróf fog-e kellően törődni a két gyermekkel.

De folytassuk a cselekmény ismertetését! A menekülő Sikoron árulás folytán rajta ütnek a rendőrök, és megölik. Mari viszont egerutat nyer, és visszamegy az egyetlen helyre, amelyet otthonának érez: Koronka úr pincéjébe. Ut közben felkérérdkedik egy parasztszekérre, és itt bukkan fel a címadó motívum, a pajzsos ember motívuma:

„Az öreg kissé kapatos volt, tehát magában beszélgetett: »Aludj, aludj, kis virágszirom... Az én szekerem a nyomorúság szekere, én pedig a pajzsos emberhez hasonlítok. Minden ember pajzsos ember a falunkban, mióta a vasutat felépítették. Imhol csak szegény árvákat, kolduló vándorokat fuvarozok szekeremmel. Aludj, kis vándor...« Szólt az öreg éneklő hangnyomatékkal” (206).

Koronka újból elviszi Marit a grófi párhoz, és a kislány most már ott is marad, kis barátnője, Ancsura mellett. (Bár egyszer még megszöknek, és éppen karácsony estéjén, de visszaviszik őket.) A regény legvégén ismét feltűnik a pajzsos ember jelképes alakja:

„A bibliai pajzsos ember, a nyomorúság, szegénység, éhség, odakünn maradt az éjben. Kilopták köpenyege alól a két kis árvát, pedig ugyancsak betakarta őket sötét kabátjával. De még sok kis gyermekfej kandikált ki a köpenyeg nyílásán. A pajzsos ember hatalmas végtelen, köpenyege szárnyai napnyugattól napkeletig söpri a világot” (212).

A motívum forrását a Bibliában, a Példabeszédek könyve VI. fejezetének 9–11. versében találjuk meg: „9. Óh te rest, meddig fekszel? mikor kelsz fel a te álmodból? 10. Míglen fekszel, kicsiny álmódosásokkal, kicsiny szunnyadozással, kezidnek kevés öszvekapcsolásával: 11. Azonközben eljő, mint a gyors útonjáró, a te szegénységed, és a te szűkölködésed, mint a pajzsos férjfiú!” (Szent Biblia. Brit és Külföldi Biblia-társulat, Bp. 1893. 626). A szegénység, szűkölködés vagy azért hasonlítatik a pajzsos emberhez, mert félelmetes ellenségként támad az emberre, vagy azért, mert olyan lerázhatatlanul követ bennünket, mint egy hűségese fegyverhordozó. Krúdy itt és későbbi műveiben (regényben, novellában, publicisztikában egyaránt) a szegénység jelképeként él a pajzsos ember képével. Csak egy helyütt, Az útitársban válik a pajzsos ember a félelemnek a megtestesítőjévé: „Nem hallok az arc nélküli pajzsos embert, a szorongó félelmet, amely megvasalt lábaival már nyomakodik felfelé a lépcsőn, és fegyverzetét felakasztja a kamarában?” (Az útitárs – N. N. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1959. 72). Persze, szegénység és félelem amúgy is erős metonimikus vagy metaleptikus (ok-okozati) kapcsolatban vannak

egymással. (A pajzsos ember toposzának eredetéről és Krúdy műveiben való többszöri előfordulásáról 1. cikkemet: Magyar Nyelv 2008. 2. sz. 203–207.)

3.

A pajzsos ember nemcsak ismeretlen, hanem egyelőre ismeretlen is marad, hiszen Barta András után Kelecsényi László is mellőzte. Holott, mint bizonyítani igyekeztem, vannak olyan irodalom- és stílustörténeti értékei, amelyek miatt megérdemelne némi figyelmet. Krúdy, mint tudjuk, nem ezen az úton haladt tovább, a fő irányt a vele párhuzamosan készülő és nagy sikert arató A vörös postakocsi jelzi. De talán éppen ez teszi érdekessé A pajzsos embert: milyen író lett volna Krúdyból, ha olyan író akart volna lenni, amilyen végül is nem akart, és így nem is lett?

Fráter Zoltán

Negyven év

A Krúdy-epika egyik jellegzetessége, hogy az elbeszélő – már a századforduló novelláitól kezdve – szinte rendszeresen jelzi szereplői életkorát, mintegy jellemzésül használva az életkor feltüntetését. Természetesen nemcsak Krúdy használta ezt a módszert, mellyel élesebb kontúrokkal emelhetette ki az egyes karakterek vonásait, ám egy bizonyos életkor hangsúlyozása az ő prózájában olyan erővel jelenik meg, amit nem lehet egyszerűen mellőzni. Mivel a negyvenedik évükben járó férfiak felléptetése mindenestre nem elhanyagolhatóan uralja Krúdy egyes szövegeit, ideje szembenéznünk a jelenséggel, hogy legalább megkíséreljük valamiféle megnyugtató magyarázat körvonalainak kialakítását. Még akkor is, ha nem törekszünk semmiféle átfogó körképre, s hivatkozásaink esetlegesek, mondhatni hevenyészettek lesznek, végképp nem a teljesség igényével.

A szereplők életkorát tanulmányozva nagyon könnyen áldozatul eshetünk annak a közkeletű tévedésnek, melynek csapdájába a hatvanas-hetvenes évek Krúdy-szakirodalma részben bele is esett: kiindulva abból a tapasztalatból, hogy ha már a novellaalakok életkora és az empirikus szerző életkora többé-kevésbé azonos, akkor mintegy alteregó-viszonyt feltételezhetnénk a novellahősök és a szerzői én között. Kézenfekvő ilyenkor az önmitizáló önéletrajziság kártyáját kijátszani az elemzésben, noha ezt a fajta értelmezést ebben az esetben sem minősíthetnénk kétségbevonhatatlanul megalapozottnak. Más kérdés, hogy egyébként valóban akad olyan szöveghely, ahol egyezik, vagy közelít egymáshoz a két életkor, van azonban olyan példánk – nem is egy –, amikor nagymértékben különbözik. 1910-ben – az empirikus szerző 32 éves – *A bőgő itt marad* című novellában a Lepke nevű bőgőhordozót a narrátor így mutatja be: „Lepke, tiszavázsonyi születésű, ötvenhárom esztendő, özvegy, tizenhat gyerek apja”. Nem is beszélve az annyiszor alteregóként emlegetett Szindbádról, aki hol a harmincadik születésnapján kap levelet egy felvidéki hölgytől, hol 102, majd 300 éves, időnként meghal, aztán feltámad, mintha mi sem történt volna. Előfordul, hogy a huszonkilenc éves Krúdy elbeszélője belép a negyvenéves férfi szerepébe, egyes szám első személyben elmondott monológban, máskor viszont az ötvenedik életévben járó Krúdy fiatalemberként beszélgeti hősét, szintén egyes szám első személyben. Az elbeszélő szövegben artikulálódó narrátori hang már önmagában kérdésessé teszi az összefüggést az életrajzi szerző valós életkora és az általa megírt szereplők életkora között, még ha időnként a két életkor túlzottan nem tér is el egymástól.

Krúdy novellisztikájában leggyakrabban a tízes évek végéig keletkezett alkotások jellemzik a szereplőket életévük említésével. A kor megjelölése többféleképpen

történik. Van, amikor egészen pontos évszámot mond az elbeszélő: a *Rumfy Artúr* című, 1912-ben megjelent novella egyik szereplőjéről, akit Tiszainak hívnak és foglalkozására nézve „bohém volt, hírlapíró”, s akiről az egyes szám harmadik személyű elbeszélő kerek percc állítja: „Ekkor tizenhét esztendő volt Tiszai.” Vagy emlékeztessünk a következő frappánsan pontos kijelentésre: „Jeromos huszonnégy esztendő volt, és egy Mozart-indulóba volt szerelmes” – mint olvasható az *Egy régi uraság pesti utazása* című, 1914-es elbeszélésben. „Most harminckét éves vagyok” – mondja magáról a *Férfimese* hőse a történet végén (1915-ben). S egy női példa az életkor megvallására a *Nagybotos csatája Angyalokkával* című, 1915-ös történetből: „Maholnap tizennyolc éves vagyok. Komoly nő voltam mindig” – nyilvánítja ki az elbeszélés nyilván nagyon komoly hölgye, ha csak az ironikus hangvétel meg nem kérdőjelezi ezt a kinyilatkoztatást.

Mindemellett jó néhány alkalommal a hőseit bemutató elbeszélő csak körülbelüli életkort jelöl meg. Mint például *Az asszonyok sarka* című 1910-es novellában, melynek egyik szereplője, a „zöldkalapos ember” „körülbelül negyven-ötven-hatvan esztendő volt”. Mindezt ugyebár kissé nagyvonalú elbeszélői meghatározásnak vélhetnénk, ha éppen nem ez lenne a novellaalak egyik fontos jellemző jege; hiszen – miként maga a narrátor állítja –, „hogyan tulajdonképpen mennyi volt: azt ő maga sem tudta bizonyosan”. Máskor az egyes szám első személyben megszólaló elbeszélő nem ismeri pontosan az egyik szereplő életkorát, meglehet, azért sem, mert gyerek-nézőpontot érvényesítve az iskolásfiú szemével lát és látat – „Talán ötvenesztendő volt, de lehetett hatvan is” –, s egy kisfiú számára ötven és hatvan éves felnőtt között nincs oly nagy különbség. Még szebb és különösebb ennél, amikor az egyes szám első személyben beszélő szereplő bizonytalanítja el életkorát – és nem melleleg az olvasót –, mint a *Mécses az ablakon* 1912-es írásában, ahol a Herman nevű férfiú összegzi élete tanulságát: „– Sohasem ismerkedem meg azokkal a nőekkel, akik szeretnék. Ezért maradtam fiatal, bár tán már hatvanéves is elmúltam.” Az 1919-es *Asszonyosságok díja* temetésrendezőjét, Czifra Jánost így jellemzi az egyes szám harmadik személyben fogalmazó, de úgy látszik, korántsem mindentudó elbeszélő: „körülbelül ötvenesztendő volt a köpcös, meggondolt férfiú”. A *Johanna esti vendége* 1914-es elbeszélés egyes szám harmadik személyű, és ugyancsak egyáltalán nem mindentudó, sokkal inkább korlátozott tudású mesélője így állítja elénk egy kis lengyel falu uraságát: „Öreges, fáradt külsejű és petyhüdt magatartású férfiú volt, lehetett ötven-, de hetvenesztendő is”. S egy utolsó, már végképp ellegendásított életkor-megjelölés a kései korszakhoz tartozó *Szalonok hőse* 1930-as novellából: „lakott Pesten egy Ábrándy nevű férfiú, akinek az volt a híre, hogy titokban már százesztendő is elmúlt, de ezt sohasem árulta el”.

A Krúdy-szakirodalom azonban kevésbé figyelt fel arra, hogy van egy életkor, melynek kitüntetett szerepe van az író prózájában, ama bizonyos negyven év. Esetenként következtetnünk kell – bár nem túl bonyolult számtani művelettel –, hány éves is a novella szereplője, ám a fejszámolói munkának annál maradandóbb, felhívóbb jellegű lesz az eredménye. Az *Ábrándozás* című, 1907-es novellában az elbeszélő visszagondol egy „tizesztendő diákfiúcská”-ra, s hozzáteszi: „Ez a fiúcska – én voltam harminc esztendő előtt”. Ezzel máris előttünk áll az elbeszélő, aki szinte meglett, komoly ember, hiszen tíz meg harminc egyenlő negyvennel, tehát a történetmondás idején narrátorunk éppen negyven éves. Az 1919-es *A bolondok kvartélyának* idegenje „lehetett harmincesztendő, de ötven is” – valószínű tehát, hogy életkora a két dátum között, negyven felé járt. Máskor valóságos kis feladvány

megfejtéseként jutunk el a bűvös negyven évhez. „Szindbád, az ezeregyéjszakabeli hajós, történetünk előtt körülbelül huszonöt esztendővel kisdíák volt a határszéli algimnáziumban” – szól a *Szindbád, a hajós Első utazásának kezdő mondata*. Mivel az algimnáziumot 10 és 14 éves kor között végzik a gyerekek, ha ehhez „körülbelül” huszonöt évet hozzáadunk, nagyon könnyen megkapjuk a negyven esztendőt. De bőven akad példa arra is, amikor az elbeszélő nyíltan kimondja, vagy szereplőivel kimondatja, hogy körülbelül, vagy kerekén negyvenesztendősek. „Pázmáti ebben az időben körülbelül negyvenesztendő volt”, közli *A podolini takácsné* elbeszélője 1909-ben. A *Zsigmond utolsó szava* című, 1915-ös írásban egy hölgy, bizonyos Lujza sóhajt így könnyedén: „- Negyvenéves vagyok. És ezenkívül?” Az 1918-as *Napraforgó* Álmos Andora „falusi tudós volt. Körülbelül negyvenesztendő, szikár, ércfejú és lány tekintetű agglegény”, s a szintén 1918-as *Az útitárs* utas-elbeszélője így kezdi történetét: „Akkoriban töltöttem be negyvenedik évemet”, majd a kisregény közepén még egyszer visszatér kritikus életkorára: „negyvenesztendőskoromban kímélni kezdtem magam”. (Bár itt, a megírás időpontjában az életrajzi szerző valóban negyven éves, csak hogy az elbeszélő már nem lehet annyi, hiszen mindarra visszaemlékszik csupán, ami negyvenévesen történt vele.)

A negyven esztendő hangsúlyozásának jelentését talán nem egészen indokolatlan párhuzamba állítani az analitikus pszichológia rendszerében kifejtett gondolatokkal. Jung *Az élet delén* című tanulmányában (magyarul olvasható a Bodrog Miklós által válogatott és fordított, a Gondolat Kiadónál 1993-ban megjelent *Mélységeink ösvényein* című tanulmánykötetben) mutat rá a negyvenedik életév sorsfordító szerepére. „Minél közelebb kerülünk életünk közepéhez – írja az említett mű 13. oldalán –, s minél jobban sikerült személyes beállítottságunkban és szociális helyzetünkben megerősödnünk, annál erősebb az a látszat, hogy fölfedeztük a helyes életirányt s a magatartás igazi eszményeit és alapelveit. Így aztán feltételezzük ennek örökérvényűségét, s erényt kovácsolunk az ehhez való állhatatos ragaszkodásból. Eközben szem elől veszítünk egy lényeges tény, hogy a társadalmi cél elérése a személyiség teljességének a rovására megy.” A jungi elmélet alapján ebből a lelki elhanyagolásból következik – miként a statisztikai adatok is tanúsítják –, hogy a negyven év körüli férfiaknál megszorodik a depressziók száma. A férfiaknál a 35 és 40 év közötti életszakaszban (nőknél valamivel korábban) jelentős változás készülődik az emberi lélekben, mely „neurotikus nehézségek” forrása lehet. Vajon merő véletlen-e, vagy ennek a készülődő változásnak látható jeleként, metaforájaként is értelmezhetjük azt, hogy *A fuvolás története* című, 1913-as Krúdy-novella címszereplőjét, Csipkát az elbeszélő ekként mutatja be: „Harmincöt esztendő volt, félig-meddig fehér volt a haja, mint novemberben a háztető, és olyan rövidlátó volt, mint egy muzsikushoz illik”. (A haj őszülése az életerő csökkenésének szimbóluma is.) A negyven körüli életkorban bekövetkező, eleinte nem tudatos és alig feltűnő változások okait Jung a tudattalanból eredezteti. A módosuló lelki tényezők társadalmi nézeteinket, életvitelbeli szokásainkat is átalakíthatják. „Néha amolyan lassú karakterváltozásféle ez, máskor olyan tulajdonságok bukkannak felszínre, amelyek a gyerekkorban voltak utoljára láthatók, vagy eddigi hajlamok és érdeklődések kezdenek elhalványodni, s helyükre mások lépnek, vagy pedig – ami igen gyakori – az eddigi meggyőződések és alapelvek, különösképp az erkölcsiek, kezdenek megkeményedni és megmerevedni, ami ötven felé lassacskán türelmetlenségé és fanatizmussá fokozódhat – mintha csak ezek az alapelvek létükben volnának fenyegetve, és ezért kellene most már annyira hangsúlyozni őket.” (i.m.)

14.) Aki fiatalemberként a nők bolondja volt, érettebb korában valóságos mizantróp is lehet, mint *A templomi énekesnő szíve* című, 1914-es novella férfihőse: „Ekkor körülbelül negyvenéves volt Bálványosi, és a magányt azért kedvelte, mert elmúlt életében nagyon jól megismerte az embereket. A nőket... Hűstől harmincadik évéig az orfeumban ült, vagy magányos nőket lesett a bástyasétányon.”

Jung másik példája, melyben egy „kegyes férfiú” negyvenéves korától valami elviselhetetlen erkölcsi és vallási türelmetlenségbe lovalja bele magát, miközben kedélye szemlátomást elborul, mígnem ötvenöt éves korában egy éjszaka felül az ágyában és kijelenti, hogy ő tulajdonképpen lump, és utolsó éveit „dínomdánomban” éli, akár egy Krúdy-novella vázát is alkothatná. Valamelyest hasonló fordulathoz lehetünk tanúi *A postakocsi éjjeli utasa* című elbeszélésben (1915), midőn a fogadó vendége (aki mellesleg színész) a lámpás elé tartja vörös borral teli poharát és jókedvűen kiált fel: „– Mégis jobb élni, mint meghalni! Ugyebár, asszonyom, kár lett volna értem? Hisz még aránylag fiatalember vagyok. Negyvenesztendő.”

Talán ebben az esetben is éppen arról van szó, hogy a megöregedés előtt álló férfi élete reggelét, az ifjúság pszichológiáját akarja átmenteni abba a korba, amikor számára már elharangozták a delet. Nemcsak romantikus visszavágyódás ez a múltba, hanem menekülés is. Jó néhány felnőtt visszatántorodik élete második felétől, mondja Jung, mintha ott ismeretlen, veszélyes feladatok leselkednének rá, már csak azért is, mert a „déli fordulat” még egyes testi tulajdonságok átalakulásában is megnyilvánulhat. A férfiak nőiesebbek, a nők férfiasabbak lesznek. A láthatónál azonban sokkal inkább változik a lelki szubsztancia elrendeződése. Sok férfi negyvenéves kora után nemcsak testi, hanem lelki értelemben is hanyatlani kezd, míg az asszonyok egy része éppen ilyenkor ébred „szociális felelősségre és társadalmi tudatra”. Ezt a sajátos, kettős tapasztalatot ismeri fel némileg kiábrándultan az *Aranykéz utcai szép napok* Nagybotos Violája, aki érettebb korára a nők öltözködésére csak legyint, vagy dörmög az orra alatt, s elhagyott agglégénynek érzi magát. „Eddig olyanokat mondtam a nőknek, melyeket nem értettek meg. Könnyű volt a mennyországról vagy a túlvilági életről hazudozni, hisz fiatal voltam – gondolta magában Nagybotos. – Most azonban már megkövetelik a nők, hogy érthető és értelmes dolgokkal mulattassam őket” – áll ennek a kötetnek *A vadember fülemiléje* című 1915-ös történetében.

A negyvenedik év után gyakori idegösszeroppanás és depresszió oka a társadalmi szerep feszültségei, a túlterheltség, sikertelenség mellett főleg az elmélyülő személyiségválságban keresendő. Egyszer csak összetörik az addigi férfistílus, s utána nem marad már, csupán egy elnőiesedett férfi. Egy 1921-es novellában is mintha ilyesmi fogalmazódna meg, *Egy regényes úr felsülése* címmel: „lakott szent Margit szigetén egy beteges fiatalember, aki időszerűségünk szerint alig múlt el negyvenkét esztendő, máris naphosszat a Duna partján ült, az egykori apácázárda romjaiból maradt fehér köveken, a két kezét térdére fektette, és oly hosszadalmasan nézegetett Pest felé, mint az a próféta, akit a víg Babilonból egykor kikergettek”. A nők viszont ezekben az években a határozott férfiaság és kemény intellektus páncélját is ölthetik magukra, elnyomva akár alapvető érzéseket, érzelmeket. *A fogadósné, vagy az elvárásolt vendégek* című 1926-os elbeszélés címszereplője, Aranka „Negyvenedik éve felé közelgett, megszokta szemügyre venni a férfiakat olyanformán, mint a gúnárokat vagy a kakasokat – csak éppen meg nem emelte őket”. Jung szerint nagyon sok baj származhat abból, ha egyébként okos és képzett emberek teljesen fölkészületlenül kezdik el életük második felét. Az öregező

embernek kötelessége, hogy komoly figyelmet szenteljen legbensőbb önmagának. „– Az élet minden korszakának megvannak a maga örömei; nem kell szomorkodni, hogy egykor megöregszünk” – szöveg Levrey az 1917-es *Reszt in Peszth* szereplője, aki „még nem volt negyvenesztendő”. Amikor az öregedő ember az idő múlása előtti tehetetlenségében – mint Jung felsorolja – „hipochonder, fősvény, elvek megszállottja, múlt idők magasztalója vagy éppen örök siheder” lesz, azt a hibát követi el, hogy élete második felét is az első alapelvei szerint irányítja. „Bár negyvenedik éve felé közelgett a bős ember – azért volt bős, mert mindig mást várt az élettől, mint amit kapott –, bizonyos gyermekes szentimentalizmussal gondolt arra, hogy estére elutazik a városból, és többé egyetlenegy se lát viszont ez arcok közül, amelyek itt ismerősei lettek” – jellemzi 1917-ben Krüdy elbeszélője a *Vajon gondol rám?* egyik szereplőjének imént említett magatartását. Ha a „délelőtt” értelme – ahogy Jung írja – az egyén fejlődése, megszilárdulása és továbbplántálódása a külső világban, valamint az utódokról való gondoskodás, akkor ennek beteljesítése után miért kellene „minden józan értelmet meghaladóan” ugyanolyan erővel, kérelhetetlenül tovább folytatni a pénzszerzést, az újabb területek meghódítását, a létkiterjesztést? Aki a délelőtt törvényét „átvonszolja élete délutánjába, az azért lelki veszteségekkel kénytelen fizetni” – s a jungi intéshez illeszthető a Krüdy-novellák emberismerete is. „Nem csoda tehát, ha ötvenesztendő korukban is csinálnak itt mindenféle bolondságot az emberek, mert mindig ifjaknak érzik magukat. Itt volt például Ludacsikai, aki ötvenesztendő korában bocsátotta áruba a koporsóját, holott más jóra való ember éppen ilyen idő tájt kezd elgondolkozni azon, hogy mi a manó történik vele akkor, ha egy napon nem tud felkelni az ágyából, és csak az ablakon át nézegetheti az első hóesést, amely másoknak annyi örömet okoz?” Ez a „minden józan értelmet meghaladó” (Krüdy szavával: „mindenféle bolondságot” művelő), helytelen hozzáállás eredményezheti, hogy egyesek a saját életükből maradnak ki, mint ugyancsak ebben a *Ludacsikai, aki koporsóját eladta* című, 1927-es novellában olvassuk: a Felvidéken anélkül halnak meg az emberek, hogy „idejük lett volna igazán megöregedni”.

Az élet delével kapcsolatosan megfogalmazott tanokból további fontos következtetések fakadnak, de emlékeztessünk most már csak egyre. Érdemes tudatosítani a szemlélet *irányát* is. Ha az öregedő emberek a fiatalokhoz akarnak igazodni, akkor célpontjuk nem előttük van, hanem mögöttük van – mondja Jung. Akik így cselekszenek, visszafelé törekszenek, noha „jobb az idővel előre tartani, mint az idő ellen visszafelé lépkedni” (i.m. 19.). Meglehet, köznapi értelmünk számára szokatlan tanulást rögzít a pszichológiai szempontból megfogalmazott vallomás: „A lélek orvosának szemében az az öreg, aki az élettől nem képes megválni, éppoly gyengélkedő és beteges, mint az az ifjú, aki nem képes felépíteni életét. (...) Mint orvos meg vagyok győződve arról, hogy úgyszólván higiénikusabb a halálban olyan célt pillantani meg, amelyre törekedni kellene, és hogy az ellene való berzenkedés egészségtelen és abnormis valami, mert elrabolja az élet második felének a célját.” (uo.) A halálra – pontosabban a meghalásra – való felkészülésben alapvetően segíthetnek a „világfölötti célkitűzésű vallások”, de a hiten és intellektuális megértésen túl létezik egy olyan gondolkodás, amely ősi képekben, szimbólumokban valósul meg, melynek eredete olyan régi, hogy a legrégebbi mitológiai idők homályába vész, de azóta is behatóan uralja lelkünk mélyrétegeit. Valójában nem hitről, nem tudásról van szó – állítja Jung –, hanem „gondolkozásunk megegyezéséről”

tudattalanunknak ösképeivel, amelyek minden gondolat forrását jelentik. Az ilyen „ösgondolatok” egyike a halálon túli élet eszméje.

Krúdy – akár hisszük, akár nem, akár csodálkozunk ezen, akár nem – ösztönösen ismerte, mondhatni elementárisan tisztában volt ezekkel az ösképekkel, ösgondolatokkal. Térjünk csak vissza *A postakocsi éjjeli utasa* című novellához egy nem lényegtelen pontosítás kedvéért. A Zagyvai nevű vándorszínészhez, aki oly vidáman emelgette vörös borral teli poharát a fogadósné előtt. Nem elhanyagolható körülmény ugyanis, hogy mindezt Zagyvai már holtában cselekedte, ugyanis előtte szíven lótte magát a városka határában, a regényes temető közepén.

A színész már csak a fogadósné álmában jelent meg mint víg vendég, már-már beteljesítve az életben el nem ért szerelmet. A fogadósné álmában aztán postakocsira is szállt, mellyel „egy egyszerű polgárasszony furcsa reménye szállott el éjszaka”. Az álomban tett utazás az életből való elutazássá válik, végleges elintézésként egy megoldatlan, megoldhatatlan viszonyt. A vágyak utazása ez, miként a vágy képekben ölt testet. A felidézett, önkéntelenül előállított kép helyesbíti, felülírja a valóságot, nélküle féloldalas maradna az emberi élet. Az élet a halálon túl is folytatódik, sőt ott teljeseedik be. A jungi értelemben teljes élet éppen ezért csak az ösképekben való gondolkodással összhangban lehetséges. A bölcsesség ebben a felfogásban talán nem is más, mint visszatérés a felismert, megtalált archetipikus mintához.

Az *Aranykéz utcai szép napok* kötetben az *Emléki utolsó kalandja* című 1915-ös novella elbeszélője háromszor is jelzi szereplője életkorát, több-kevesebb pontossággal. Az Emléki nevű úriember „Még nem volt negyvenesztendős, midőn ráeszmélt arra, hogy legjobb egyedül lenni, mint a sok örömben és bánatban részt vett férfiak többnyire megismerik a társaságos élet értéktelenségét”. A második bekezdésben „negyvenéves korában” nyitja ki ablakát, s a következő bekezdés elején a narrátor még egyszer megismétli, hogy „Emléki negyvenesztendős korában álldogált az ablakánál”. Emléki a havas udvaron kirajzolódó lábnyomokat bámulja, s közben éjszakai álmán mereng, ugyanis apja, anyja és egykori szerelme, a szubrettszínésznővé lett Melléki Ida lábnyomaival álmodott. A negyvenéves korában már remeteéletet éldegélő Emléki egy napon levelet kap Idától. A kusza sorokból kiderül, hogy felnőtt lánya van, aki egy vidéki város színházában drámai színdarabban fellép. Emléki elutazik lánya fellépésére. Az előadás után a Huszárhoz címzett vendéglőben iszogat lánya, a lány anyja, meg egy járásbíró és egy sügő társaságában. A csalódott lány öngyilkos akar lenni, de ebben nem az apja, hanem a sügő akadályozza meg. Ezek után Emlékinek nem marad más választása, mint elhagyni a várost. Éjszaka még leskelődik volt szerelme és színésznő lánya ablaka alatt, majd a bőséges hóesésben „nyakába húzta fejét, amint a hajnali vonathoz bandukolt”. Emléki elutazása a novella záróképében a halált előrevetítő utazássá válik. Hó és halál, tél és halál: olyan ösképei az emberi tudat mélyének, amelyek időtlen idők óta velünk élnek. Ebben a vonatkozásban értelmezhető az a jelentéktelennek, mintegy *mellékesnek* tűnő narrátori megjegyzés, hogy a járásbíró Melléki Idával, a színésznő anyjával egy Athanáz nevű közös ismerősükről beszélt. Emléki, aki egyébként költő, ekkor határozza el, hogy elmegy a kisvárosból. Az Athanáz név a görög Athanaszioszból rövidült, eredeti jelentése halhatatlan. A kisvárosi közegben, a vidéki színház kisszerű viszonyai közepette meglehetősen kilátástalannak tűnik a halhatatlanság elérése. A fiatal színésznő ezért üdögél az első bemutatója utáni banketten „lemondó, bánatos mosollyal, mintha valamely

elmaradt meglepetés miatt szomorkodna”, ezért akar öngyilkos lenni. Emléki, mint költő, reménykedhet a halhatatlanságban, mely a színészeknek nem adatik meg, ezért választhatja a halál metaforájává teljesedő elutazást, ezért bandukol nyakába húzott fejjel a szakadó hóesésben a hajnali vonathoz. „A régi farmakon athanasziasz, a halhatatlanság gyógyszere gazdagabb értelmű és mélyebb, mint gondoltuk” – írja Jung (i.m. 20.).

Krúdy és Jung? Természetesen nem hallgathatjuk el azokat a kételyeinket, melyek már e kis dolgozatról való töprengéskor és különösen írás közben mindvégig kísértettek. Nem bizonyos, hogy van értelme az összevetésnek, pusztán azon az alapon, hogy Krúdy hangsúlyos „negyven éve” egybeesik a Jung-féle élet delének nevezett negyven évvel. A szolid párhuzamot még azzal a megjegyzéssel is elintézhetté valaki, hogy Krúdy korában alacsonyabb volt az átlagéletkor, negyven esztendő ember szinte idősnek számított már. S vajon mi a biztosítéka annak, hogy nem csupán véletlen egyezés szeszélye a két negyven év? Létezik-e valós tartalmi kapcsolat a novellahősök negyven éve és az élet delének negyven esztendeje között, vagy ráolvassuk csupán, félreértve (legjobb esetben is termékenyen félreértve), félreolvasva mindkét szerzőt? A kérdések sűrűjében korántsem tűnik megingathatatlanak Krúdy epikai kelléktárának és Jung gondolkodásának egymás mellé rendelése.

Hagyományos filológiai, forráskritikai szempontból pedig még kétségesebb, sőt egyenesen önkényes és alaptalan ez a társítás. Nincs rá adatunk, hogy Jung olvasta Krúdyt, mint ahogy arra sem, hogy Krúdy olvasta volna Jungot. Azt természetesen nem zárhatjuk ki végérvényesen, hogy az író értesült Jung akkoriban divatos nézeteiről a szerkesztőségek, kocsmák, kávéházak informális hírszolgálatában. *Az élet delén* című tanulmányról azonban, amikor „negyvenéves” novelláit írta, bizonyosan még csak nem is hallhatott, mivel a tanulmányt Jung 1930-ban publikálta.

Krúdy jóval előbb felhívta a figyelmet a negyvenedik életév határhelyzetet betöltő szerepére, mert bár nem járt a jungi analitikus pszichológia iskolájába, mégis tudott valamit, amit rajta kívül nem sok író tudott: tudott ösképekben gondolkodni, s novelláiban, regényeiben az emberi élet fordulópontjának jelentőségét, az élet delét az életkor pontos megjelölésével hangsúlyozva mutatta fel.

Gintli Tibor:

A komparatiztika mai lehetőségei a Krúdy-olvasásban

Krúdy Gyula a modern magyar epika egyik legjelentősebb megújítója. Ez az akár közhelyszerűnek is nevezhető mondat - hiszen hányszor és hány szerzővel kapcsolatban hangozott már el -, Krúdy életművének értékelésében korántsem nyugszik széles körű konszenzuson. Egy ünnepi tudományos ülés alkalmával bizonyára kevesen szállnának vele vitába, hiszen nem illik elrontani az emelkedett hangulatot, egy irodalomtörténeti kézikönyvben azonban már az irodalomtörténet-szeknek csak egy szűkebb köre merné megkockáztatni, hogy Krúdy jelentőségét például Kosztolányiéhoz mérje. A magyar elbeszélőpróza kivételes tehetségű alakja ugyanis mindmáig nem kapta meg rangjához illő helyét az irodalmi kánonban és a szélesebben értett irodalmi köztudatban. A jelenség okainak vizsgálata messzire vezetne, de annyi minden bizonyonnyal kijelenthető, hogy Krúdy „szabálytalan”, nem típuszerű modernsége az egyik legjelentősebb tényező. A hagyományos elbeszélés-módok, műfajok megidézésére és átértelmezésére épülő Krúdy-epika a modernség követelményét hangoztatóknak bizonyos tekintetben túlzottan is hagyományosnak, múlthoz kötődőnek mutatkozott, míg az a szélesebb olvasóközönség, amelynek befogadói elvárásait a 19. századi nagyregények és a történetlevű próza poétikája formálta, zavaróan szabálytalannak, túlságosan modernnek találta. Ezért Krúdy csupán néhány esztendeig - az első *Szindbád*-kötet megjelenésétől körülbelül az I. világháború végéig - volt igazán népszerű szerző. Nyugatbeli megítélése sem mondható egyértelműnek, néhányan - mint Kosztolányi, Füst Milán, Márai és Szerb Antal - a legnagyobbak között tartották számon, mások azonban nem is tekintették a Nyugathoz tartozó írónak, s így vagy úgy, csendesesen vagy határozottabban a viszonylagos maradiság gyanújának adtak hangot. Abba a modernség-felfogásba, mely e meghatározó jelentőségű folyóirat szemléletmódját jellemezte, Krúdy írásművészete valóban nem illeszkedett zavarmentesen. A Nyugat kritikusai a modern epikát - némi leegyszerűsítéssel élve - a valóságérzetet preferáló realista indíttatású próza és a lélektani elbeszélés kategóriáihoz kapcsolták. E kettő mellett - a folyóirat esztétista irodalom-értelmezéséből fakadóan - még a művészi megalkotottságot előtérbe helyező, stilizáltan artisztikus narráció számíthatott szélesebb körű olvasói-kritikusi helyeslésre. A realizmus, valamint a lélektani elbeszélés hagyománya kevésbé inspirálta Krúdy poétikáját, ezen a téren tehát nem felelt meg a nyugatos esztétika elvárásainak. Aligha tévedek, ha úgy vélem, a legtöbb elismerő értékelést a stilizált-dekoratív nyelvhasználat, Krúdy prózájának úgynevezett szecessziós ré-

tege váltotta ki az egykorú kritikából. Kosztolányi, Füst, Hatvany, Márai és Szerb Krúdy-képe ebből a szempontból is elűt a szinte általánosnak tekinthető kritikai vélekedésektől, elsősorban ők hozzák szóba az irónia, a bonyolult időkezelés, az asszociatív szerkesztés meghatározó tulajdonságait.

A nyugatos kánon Krúdy esetében is maradandó hatásúnak bizonyult, a későbbi irodalomtörténeti értékelések többnyire szintén a fontos, de nem meghatározó jelentőségű írók között jelölték ki Krúdy helyét. Ezt az egyszerű képletet csak néhány olyan időszak tette változatosabbá, amikor ideig-óráig megélenkült Krúdy befogadása. Ezek között kiemelkedő szerep tulajdonítható a már-már kultuszformáló Huszárik-filmnek és a centenáriumi idején felpezsdült tudományos érdeklődésnek. Az elmúlt néhány évben Krúdy prózája ismét elevenebb hatást látszik gyakorolni a kutatókra és a kortárs irodalomra egyaránt. Az új évezredben több könyvnyi terjedelmű tanulmány is napvilágot látott, s Krúdy beszédmódjának megidézése egyre többször tűnik fel a kortárs próza nyelvében. (Tarján Tamás egyik írásában például úgy vélekedik, hogy manapság Krúdy tekinthető Kosztolányi mellett a legtöbbször evokált nyugatos szerzőnek.)¹

Nincs szó tehát arról, hogy Krúdy életműve bármikor is elfeledett örökséggé vált volna az elmúlt évtizedek során, hiszen jelentőségének tudatát akkor is fenntartotta néhány avatott kutató - többek között a körünkben tartózkodó Kemény Gábor -, amikor az életmű iránti érdeklődés lanyhulása volt tapasztalható. Elégedettségre azonban mindaddig nincsen ok, amíg a szaktudomány és a szélesebb olvasóközönség számára egyaránt nem válik evidenciává Krúdy megkerülhetetlen jelentősége a modern magyar próza alakulástörténetében. Érdemes emlékeztetni rá, hogy a középiskolai tanítási gyakorlatban magától értetődik legalább egy Móricz-regény és két-három elbeszélés tárgyalása, míg a prózapoétikai innováció terén kétségtelenül jelentősebb teljesítményt nyújtó Krúdy jobb esetben is csupán egy-két Szindbád-elbeszéléssel szerepel, ha szerepel egyáltalán.

Mit tehet Krúdy-kutatás annak érdekében, hogy a szerző életművének meghatározó jelentősége minél szélesebb körben nyilvánvalóvá váljék? Az alábbiakban erre a kérdésre igyekszem néhány lehetséges válasszal szolgálni. Az utóbbi évtizedekben az intertextualitás problémaköre az irodalomtudomány egyik legdinamikusabb kutatási területévé vált, melyet olykor akkor is unos-untalan szóba hoztak az irodalomtörténészek, amikor az kevésbé mutatkozott indokoltnak az adott mű vagy életmű értelmezése során. Éppen ezért meglehetősen furcsa, hogy az a szerző, akinek narrációja korábbi műfajok, beszédmódok, történetsemák imitációjára épül, nem vált az intertextualitás kutatóinak kedvelt témájává. A pikareszk, a kaland- és ponyvaregény narratív eljárásainak imitációja, a romantikus irodalom megidézése, az anekdota és a mese műfajának felhasználása és átértelmezése – hogy csupán a legközismertebb jelenségeket említsem – Krúdy poétikájának meghatározó vonásai. Ezekről természetesen a Krúdy-recepció is tudomással bír, mégsem jelent meg olyan átfogó monográfia vagy tanulmánykötet, amely a kérdést egyedüli tárgyának választva azt alaposabban megvizsgálta volna. A korábbi elbeszélésmódok megidézésének poétikáját felderítve könnyűszerrel és hatékonyan lehetne cáfolni az olyan típusú vélekedéseket, melyek Krúdy beszédmódjának kissé avított, túlságosan is a hagyományhoz kötődő jellegét vetik fel. A poétikai innovációt ugyanis nyilvánvalóan

1. „Olyan Krúdy- (és Szindbád-) invázió mutatkozik a jelen honi irodalmában, hogy ha a Kosztolányi- (és az Esti Kornél-) hatásvadászat nem lenne, akkor az irodalomtörténeti, a filológusi – és részben a kritikusai – erők nyolcvan százalékát önmagában is lekötne.” (TARJÁN TAMÁS, *Vagy ki tudja. Kiss László: Szindbád nem megy haza = Uó., Esti Szindbád*, Bp., Pont, 2005, 131–139, i. h. 131.)

téves elképzelés a teremtés analógiájára elgondolni, illetve a múlttal való szakítás erősen retorikus sémája szerint felfogni. A hagyomány átértelmezése, a tradicionális elemek új kontextusba helyezése során megvalósuló poétikai újítás lehetősége a hermeneutika elméletének hazai térnyerése után aligha tekinthető újszerű belátásnak. Ennek ellenére tapasztalatom szerint az irodalomtörténeti közvélekedések mind a mai napig alig vesznek tudomást a tradíció elsajátítása és átformálása révén megvalósuló innovációról, melyet a múlt meghaladásának elve napjainkban is kiszorítani látszik, akárcsak a nyugatos kritika idején. Pedig a „korszerűtlen” műfaj modern átértelmezésének lehetőségét a Krúdy-recepció már viszonylag korán érzékelték többek között az anekdota funkcióváltását konstataálva.

Egy szerző jelentőségének belátásához az is nagymértékben hozzájárulhat, ha a rá jellemző narratív eljárások párhuzamait saját kortársainak poétikájában is felfedezzük, különösen akkor, ha az adott alkotó másokat inspiráló hatása is feltételezhető. Krúdy és kortársainak prózáját mindeddig nem vették módszeres, következetesen narratológiai szempontokat érvényesítő összehasonlító elemzés alá, holott ezen a téren jelentős eredmények várhatók. A műfaj-imitáció terén Cholnoky Viktor poétikája sajátos vonásai ellenére is látható rokonságot mutat Krúdy megidéző prózatechnikájával. A pikareszk hagyomány átértelmezése terén ugyancsak Cholnoky neve említhető, de Kosztolányi *Esti Kornéljában* is megjelennek a műfaj bizonyos elemei, a kóperegény műfaját megteremtő Tersánszky epikájának rokon vonásai pedig egyenesen kézenfekvőnek nevezhetők. Az anekdota és az élőbeszéd szerűséget imitáló narráció modern poétikai kontextusba helyezése szintén megfigyelhető az említett szerzők műveiben. Az elégikus hangoltság és az ironikus regiszter egymást kiegészítő működésének vizsgálata ugyancsak számos párhuzam lehetőségét veti fel (Bródy, Cholnoky, Kosztolányi, Karinthy). De számos más terület is érdemesnek mutatkozik a közelebbi vizsgálatra: novella és publicisztika határainak elmosódása, a magas kultúra és a szórakoztató irodalom elválasztásának megkérdőjelezése vagy a fikcionalitás hangsúlyozásának eljárásai.

A legnagyobb lehetőségeket a magam részéről mégis azokban a narratív szempontú komparatisztikai vizsgálatokban látom, amelyek Krúdy poétikáját a klasszikus modern próza világirodalmi rangú szerzőinek műveivel vetné össze. A paralelizmusok meggyőző bemutatása ugyanis alapjaiban változtathatná meg a közkeletű Krúdy-képet. Olyan íróként mutathatná fel, akinek prózája számos analóg vonást mutat a korabeli európai epikával. Ennél hatékonyabban aligha lehetne semlegesíteni a korszerűtlenség hallgatólagos vagy éppen óvatosan meg is fogalmazott vádját. Mivel a vizsgálat strukturális párhuzamokra vonatkozna nem szükséges azokra a szerzőkre és művekre korlátozni, akiket/amelyeket Krúdy bizonyíthatóan vagy feltételezhetően ismert. E kutatási területen számottevő eredményként mindeddig csupán a Prousttal vonható párhuzamok felmutatása említhető. Az önkéntelen emlékezés, az emlékképek asszociatív összefüggései, a pillanatnyi érzéki benyomás megragadásának igénye, a hangulat megjelenítésének előtérbe kerülése valóban megalapozottá teszik a poétikai összevetést. Ugyanakkor a recepció a paralelizmusok felvetése mellett ritkában emlékezik meg a két szerző elbeszélsmódja közötti mutatózó alapvető különbségekről.² Míg Proust regényének

2. A Proust és Krúdy elbeszélsmódja közötti mutatózó eltéréseket mindeddig legalaposabban BARÁNSZKY-JÓB LÁSZLÓ vizsgálta meg. *Szemponok a Krúdy-jelenség megközelítéséhez* című tanulmányában (In: UÓ., *Élmény és gondolat*, Bp., Magvető, 1978, 359-383, különösen: 368-380.) számos meggyőző megállapítást tesz. A narratív eljárások fontosabb eltéréseit az analízis és élményszerű megelevenítés, a fenomenológiai lényegelemzés és a képzelet, a tudatos figyelem és a rögtönzés ellentétpárjainak felállításával igyekszik

narrációja szinte bölcseletinek nevezhető elmélyültséget mutat, mely a differenciált analízis révén az egészen egyszerűnek tetsző jelenségekben is bonyolult összetettséget ismer fel, addig Krúdy prózáját korántsem jellemzi ilyen jellegű intellektuális hajlam. Az egy jelenségnél hosszan elidőző, a részleteket aprólékosan elemző elbeszélés-móddal szemben inkább a folyton más tárgyra terelődő fókusz jellemzi narrációját. Talán azt sem érdektelen megjegyezni, hogy *Az eltűnt idő nyomában* alkotója egyetlen hatalmas kompozíciót hozott létre többkötetes művével, míg Krúdy regényeinek átlagos terjedelme nem haladja meg a 150–200 oldalt. A nagy ívű struktúra és a rövidebb formákat létrehozó kompozíció közötti eltérés a narratív eljárások jelentős különbségeit vonja maga után. Megjegyezhető az is, hogy Proust a vallomás műfajának inspirációja nyomán a lélektani elbeszélés-módnak egy sajátos változatát alakította ki, míg Krúdy narratív struktúráit nehéz lenne a lélektaniség kategóriájá mentén értelmezni. Mindezt azért tartottam szükségesnek megjegyezni, mert a Krúdy-recepció a Prousttal vont párhuzammal mintha le is tudta volna a modern európai epika és Krúdy kapcsolatainak kutatását. Ha a Krúdy-szövegek nemzeti irodalomnál tágabb kontextusának kérdése merül fel, nyomban rendelkezésre áll a magától értetődőnek tetsző felelet: Proust. Természetesen korántsem valószínűtlen, hogy éppen a francia szerző poétikája kínálja fel a legtöbb termékeny szempontot a Krúdyval való összevetésre. A Krúdy-Proust kapcsolat automatikus irodalomtörténeti reflexzé kondicionálása azonban bizonyos értelemben foglyul is ejtette a magyar szerző prózáját azzal, hogy elfedi az értelmezői tekintet elől a kínálkozó további analógiákat.

Ezek alább következő felvetése előtt szükségesnek tartom hangsúlyozni, hogy e paralelizmusoknak is megvannak a maguk korlátai, valószínűsíthető, hogy a hasonlóan mutató eljárások körét még szűkebbre kell vonni, mint a Prousttal való összevetés esetében. Mindez azonban mit sem változtat a strukturális párhuzam tényén, csupán arra fontos ügyelni, hogy elkerüljük a párhuzamok megalapozatlan kiterjesztését.

Krúdy művei rendre megidézik a romantikus hősöket, történetesémákat és műfajokat. Számos szereplője regényeskedő módon igyekszik visszaidézni a letűnt korszak gesztusait, azzal az elhatározott szándékkal, hogy valóra váltja mindazt, amit a régi regények lapjain olvasott. A romantika narratív sémáinak ironizálása és a modern epika története kezdettől fogva összekapcsolódott egymással: Flaubert *Bovarynéja* a romantikus létszemlélet és a romantika kíméletlen ironiáját nyújtja egy olyan asszony élettörténetének elbeszélése révén, aki mindenáron a regényhősök életét igyekszik lemásolni. Az *Érzelmek iskolájából* sem hiányoznak a romantikát parodizáló megoldások, igaz ez a regény már Balzac epikáját is ehhez a hagyományához sorolja. A romantika ironikus megidézése megítélésem szerint kellő alapot kínál egy olyan szisztematikus komparatiztikai vizsgálat számára, amely a két életmű strukturális vizsgálatát, a narratív technikák összehasonlító elemzését választja tárgyául. Persze jól láthatóak az analógia határai is: a Krúdy-szövegek nemcsak az ironia, hanem egyszersmind a nosztalgia modalitásával is viszonyulnak a romantika örökségéhez, narrációjukat sokkal személyesebb hangütés jellemzi, mint az impassibilité elvét megvalósító Flaubert regényekét, s a kíméletlen ironia mellett a komikum játékos változatait is gyakran mozgósítják.

meghatározni. Megjegyzéseinek többsége ma is érdeklődésre tarthat számot, ugyanakkor a két szerző között egyfajta értékrendszer felállító szemlélete – mely szinte minden vonatkozásban Krúdynak juttatja az elsőbbséget – meglehetősen elfogultnak tűnik. Aligha szerencsés, ha két szerző összehasonlítása a kettejük közötti értékválasztás kényszerét sugallja.

Krúdy és Thomas Mann összeolvasásának első hallásra talán meghökkentőnek ható ötletét, már Bori Imre is felvetette.³ Sietek leszögezni, hogy ezt a párhuzamot magam sem tartom képtelenségnek, sőt az időtlenítés narratív eljárásaira vonatkoztatva kifejezetten termékenynek gondolom. Régi olvasói tapasztalatom, hogy számos Krúdy-regény olvasása közben a befogadót cserben hagyja az a talán „empirikusnak” nevezhető időérzés, amely az elbeszélte időben való tájékozódás képességéként határozható meg. Természetesen nem azt értem e fogalom alatt, hogy az olvasó mindig tisztában lenne a fiktív világbeli „pontos idővel”, hanem azt az érzetet, hogy képes az időbeli orientációra. A *Boldogult úrfikoromban* olvasása során gyakran tapasztalom, hogy a narratív szerkezet időtlenítő eljárásainak következményeként a meghatározott időpontban felhangzó harangszó említése ellenére cserbenhagy az időbeli tájékozódás képessége. Hasonló jelenségről van szó, mint a *Varázshegy* esetében, ahol a Hans Castorp látogatásának elején minden esemény időpontja határozottan érzékelhető, míg hosszúra nyúló ott-tartózkodása során az idő elveszti strukturáló, tagoló szerepét – nemcsak Hans Castorp tudatában, hanem a narratív szerkezetben is. (Csak zárójelben említem meg, hogy Peeperkorn és a Falstaff-szerű Krúdy-hősök összevetése sem lenne érdektelen.) Magától értetődik, hogy ebben az esetben is szem előtt kell tartani az alapvető eltéréseket: Thomas Mann elbeszélője önreflexív módon maga is szóba hozza az időtlenítés narratív technikáit, míg Krúdy műveiben ez nem tekinthető jellemző megoldásnak. Az ésszerűség és ennek következményei szintén olyan elválasztó elemek, melyekről hiba lenne elfeledkezni.

A kínálkozó párhuzamok köre az eddig említett szerzőkkel még korántsem tekinthető lezártnak. Krúdy tradícióból táplálkozó poétikai innovációjának megértését, illetve teljesítményének elismerést az is előmozdíthatja, ha a kutatás rámutat: hasonló jelenséget az európai irodalomtörténet is ismer. E megfontolás nyomán kézenfekvőnek tűnik, hogy a sokak szemében avítnak tetsző anekdotikus elbeszélésmódot a modernség kontextusába illesztő Hašek narratív eljárásait Krúdy sajátos anekdota-kezelésével összevegyessük. A komparatisztikai megközelítés határai természetesen itt is jól érzékelhetőek, hiszen a *Švejk* elbeszélésmódjától igencsak távol áll az esztétizáló hajlam és az artisztikus nyelvi stilizáltság.

A pikareszk hagyomány feleledése nemcsak a magyar irodalom kontextusában érdemel figyelmet. Hasznos lenne például összevetni a műfaj céljaitól életre keltésének poétikai tanulságait a pikareszk elemek Krúdy-féle felhasználásával. A lényegi különbségek mellett – amilyen például a nyelvben is tetet öltő lepusztultság, leromlás, illetve a szépséget önértékként tételező nyelvszemlélet ellentéte, vagy a brutalitás megjelenítése és a humorba hajló szemléletmód között mutatkozó oppozíció – közös vonásnak tűnik, hogy a pikareszk mindkét szerző esetében a létben való otthontalanság narratívájává értelmeződik át. A konkrét – társadalmi, morális – kívülállás tehát általános, az egzisztencia egészét átfogó jelentéssé tágult.

A vázlatosan felvetett lehetőségek felsorolását itt megszakítom, a Krúdy-életmű kontextusának kitágítására vonatkozó elképzelések érzékeltetésére ennyi is elegendőnek látszik, nagyra törőbb szándékokkal pedig egy rövid előadás aligha léphet föl.

3. Bori Imre, *Krúdy Gyula*, Újvidék, Fórum, 1978, 230.

Pethó József

Megszemélyesítés és tárgyiasítás a Nyírség „lírai mitológiájában”

Adalékok Krúdy Gyula N. N. című kisregényének stílusvizsgálatához

Az alábbiakban Krúdy „legnyírségibb” művének, az N. N. című kisregénynek sajátos szempontú, a megszemélyesítés és a tárgyiasítás különböző nyelvi szerkezeteit és az ezekhez a szerkezetekhez kapcsolódó műveleteket előtérbe helyező vizsgálatával elsősorban az író stílusának árnyaltabb jellemzéséhez kívánok hozzájárulni. Emellett azonban az is célom, hogy ezen a kettős évforduló alkalmából rendezett nyíregyházi rendezvényen az alkalom és a hely által mintegy „előírtak” szerint újabb (a fent említettek szerint: főként nyelvi-stílusbeli) megközelítésből hozzájáruljak ahhoz a Krúdy-szakirodalomban hosszú ideje folyamatosan jelen lévő diskurzushoz, amelynek az a tárgya, hogy milyen jelentésrétegei is vannak a Krúdy-szövegekben a Nyírséghez köthető élményanyagoknak; a szerzői életrajz felől közelítve: a szülőföldhöz, vagyis a Nyíregyházához, a Nyírséghez kötődésnek.

Ennek a sajátos, lényegében kettős célnak megfelelően az alább kifejtendőket érdemes egy tágabb keretben elhelyezve más jellegű nézőpontokkal kiegészíteni, vagyis a nyelvészeti-stilisztikai szakirodalom idevágó meglátásainak összegzése mellett röviden áttekinteni azokat az irodalomtudományi érdekű meglátásokat is, amelyek más irányú kérdésfeltevéseik ellenére is szinkronba hozhatók az itt tárgyaltakkal, tehát a jelen esetben is megfontolandó tanulságokat vagy az itt leírtak értelmezését elősegítő vagy kiegészítő elemeket tartalmaznak. Ez a „szinkronizálás” a két filológiai tudomány között most azért is tűnik különösen helyénvalónak, mert tudományos emlékülésünkön, nagyon is helyes arányban, fele részben vesznek részt irodalmárok, fele részben nyelvészek.

Mitológia és líraiság

Az alább kifejtendőkkel összefüggésben: A mítoszteremtés és a líraiság fogalmait előtérbe helyező elemzésekre koncentráló recepciótörténeti áttekintés megkezdése előtt helyezzük el a szöveget az életműben. Az N. N.-t először a Magyarország című napilap 1920-as évfolyama közölte folytatásokban, könyvként pedig az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. adta ki elsőként, „N. N. Egy szerelemgyermek” címmel, a cím alatt a „regényke” műfajmegjelölés és az „Emlékül ifjúságomnak” ajánlás szerepelt. A Krúdy-szakirodalom az író második nagy, „látomásos-lírai”, máskép-

pen szólva „szimbolikus” alkotói korszaka egyik legjelentősebb művének tartja (vö. Czére 1987: 119–154, Kemény 1991: 58–62).

A szakirodalmi-recepciótörténeti visszatekintésben nemcsak az időrendi elsőség, hanem a benne felvetett érzékeny meglátások miatt is érdemes először Kárpáti Aurélnak a Pesti Naplóban megjelent ismertetését felidézelnünk:

„Az első Krúdy-könyv – a Nyíri csend – felejthetetlen, búsongó, őszi hegedűk fájó zengését idéző hangulata száll felénk ebből a kicsiny, de szinte túlszűfoltan gazdag regénykéből. [...] Álom és valóság összeszövődik itt az író történetében is – amely méltó pendantja Turgenyev Első szerelmének –, minden szimbólummá mélyül, a halott dolgok átélkesülnek, a mondatok költőisége könnyes muzsikában olvad fel. A színeknek, képeknek, hasonlatoknak és hangulatoknak túlhabzó kicsordulása, káprázatos, szüreti bősége, szinte Jókai fantáziájával vetekszik. Vagy az ősz panorámája vetődik elénk ugyanennyi fejezetből és mind más, mindnek más színe, illata, hangulata, pompája és bánata van és hogy *él mindegyikben minden: kő, út, léckerítés, állat, fű, bokor, patak, felhő, szél, ember...* [...] Szép, igaz, költői írás N. N. tücsökmesében elmondott története. Talán a legszebb Krúdy Gyula minden eddigi írása között” (K. A. [Kárpáti Aurél] 1922., a kiemelések tőlem: P. J.).

Ha lehántjuk az ismertetés (mai szemmel már) elfogódottnak-lírainak tűnő részeit, világosan látszik, hogy Kárpáti az N. N. stílusának nagyon is fontos elemeit ismerte fel. Ezek – a zeneiség mellett – a következők:

- A szimbólumok meghatározó szerepe: „minden szimbólummá mélyül”.
- A képek, hasonlatok jelentősége: „képeknek, hasonlatoknak ... túlhabzó kicsordulása, káprázatos, szüreti bősége”.
- A megszemélyesítések sokasága: „él ... minden: kő; út, léckerítés, állat, fű, bokor, patak, felhő, szél”.

Az alábbiakban magam is ezzel a három fontos stíluselemmel kívánok foglalkozni, kiegészítve ezeket egy újabbal: a megszemélyesítés ellentétével, a tárgyiasítással. A megszemélyesítés és a tárgyiasítás dichotómiájával és általában az alább kifejtendővel szintén szoros összefüggésben van az is, amit Féja Géza (1943: 226) mond az N. N. szövegvilágában megvalósuló líraiságról, illetve embernek és tájnak (természetnek) mitológiateremtő összekapcsolásáról:

„Óriási kozmikus és humánus életképek váltakoznak ebben a regényben a létezés és a történés széles mezőin, melyeknek ölében eltörpül, elvész a külön ember, mint a tücsök a mezőben, csak zenéje, fölérzése szórja be a tájat. Krúdynak ez a regény a leglírikusabb kitörése; nagy lírikus is élt benne, de tömött, dús életérzése elvetette a líra karcsúbb formáit, az epika természetes »formátlanságára«, szabad ömlésére volt szüksége. Az idillt írta meg ebben a könyvben, a magyar életforma puha marasztalását, a táj magába fogadó vonzalmát, a merengés legmagasabb értelmét: az egyre szépülő emlékek folytonos »lélekvándorlását«. A sztatikus, megkötött, *a tájba illeszkedett*, a mozdulatlansággal szövetkezett *életformának*, tehát egyik legmélyebb keleti örökségünknek *hímnusza ez a könyv*” (a kiemelés tőlem: P. J.).

A mítoszeremtés stilmái

1. A tücsök-szimbólum

A N. N.-t elemző stilisztikai szakirodalomban mindenekelőtt a mű szimbólumrendszerének, pontosabban úgy mondhatnánk, hogy a tücsökszimbólumnak

a felfejtésére irányult a legnagyobb figyelem. Orosz Sándor (1961) Krúdy Gyula szimbólumairól című tanulmányában sokoldalúan, fejezetről fejezetre haladva elemzi ezt a többrétegű, az egész regényt átfogó szimbólumot. Egyebek mellett a következő főbb jelentéseit látja: A tücsök dala azt a rendíthetetlen nyugalmú, naturális életszemléletet képviseli, amely a századforduló „békebeli” világában egy bizonyos vidéki rétegnek volt a sajátja. Aztán mivel a tücsök „tárgyilagossága”, „semlegessége” eltűnik, és csak az elesettek szívében lakik, valami határozottan meg nem fogalmazott társadalmi mondanivaló szimbólumává lesz. A „szimbólummá fejlődés nyelvi fokozatait” így összegzi: 1. Azonos jelzővel összekapcsol két fogalmat: magányos tücsök – magányos ember. 2. A szimbolizáltat (ember) egyesíti, azonosítja a szimbólummal (tücsök): „Én voltam a tücsök.” 3. Az így létrejött új szimbólumot általánosítja: „És mindenki tücsök volt...” Ezen kívül még a következő jelentéseket is tulajdonítja a szimbólumnak: a tücsök = maga N. N.; a tücsök = N. N. jobbik énje, az, aki ifjúságában volt; a tücsök = N. N. fia; a tücsök = a fiú = N. N. (a csalódott, kiegészített férfi) ifjúsága.

Kemény Gábor (1991: 60–62) alapos elemzésében szintén rámutat a tücsök-szimbólum összetettségére, arra, hogy a szimbólum „önellentmondó tartalmakat is hordoz”, „véglegesnek tűnő jelentését” a szerelemben, az ember jobbik énjében, lelkiismeretében jelöli meg.

Témám szempontjából most különösképp az a tanulság kiemelendő, hogy a szimbólum két pólusa: a természeti (tücsök) és az emberi (a történet valamelyik szereplője, illetve a szereplők jellemző vonása stb.).

Ez a természeti-emberi viszony akár egyértelműnek is tűnhetne, mint ahogy bizonyos értelemben az is, hiszen sok hasonló struktúrájú szimbólummal találkozhatunk a szépirodalomban. Mindennek szöveg- és stíluszervező jelentősége annak a fényében érthető meg, ha a képi ábrázolás egyéb, az N. N.-ben releváns formáit is megvizsgáljuk.

2. Megszemélyesítések

Közismert, a mítosz kutatásban többször kifejtett tétel, hogy a megszemélyesítés alapvető fontosságú szemantikai eljárása a mítoszeremtésnek. Tokarev (1988: 183–184) szerint például „míg a költői nyelvben a megszemélyesítés pusztán metafora, képi hasonlat, irodalmi fogás, a mitológiai és vallási felfogásban képzelte valóságot jelent, amely a természet vagy az emberi élet jelenségeinek sajátos magyarázatát adja. A megszemélyesítés itt nem egyedi metafora, hanem a szimbólum sajátos, méghozzá tartalmilag leggazdagabb formája. Ezekben a szimbolikus megszemélyesítésekben a jelölt világ, vagyis a valóság, amely a szimbólum mögött rejlik, él és személyisége van. A jelölőt pedig, vagyis ennek a személyiség jellegű elemnek az empirikus, az ember által felfogható megnyilvánulási formáit az emberi cselekvések, érzések és gondolatok analógiájára fogalmazzák meg [...] A megszemélyesítés léte vagy nemléte döntő ismérve minden mitológiai elbeszélésnek”.¹ Nem ellentmondás-ként, hanem kiegészítésként jegyzem meg, hogy a „költői nyelv” és a „mitológiai és vallási felfogás” ilyen sarkos szembeállítását nem alkalmazhatjuk minden esetben, hiszen az N. N.-hez hasonló, „lírai mitológiát” teremtő szépirodalmi szövegek lényegében köztes helyzetben vannak e tekintetben.

1. Vö. még pl. Tokarev (1988: 272): „A mitopoétikus világmodell gyakran abból indul ki, hogy a makro- és mikrokozmosz, a természet és az ember azonos [...]. Ez az azonosság ad magyarázatot sok-sok példára, amelyben nemcsak a kozmikus térségek és az egész föld modellálása antropomorf, hanem [...] köznapi jelenségeké is”.

Mindennek alapján célszerűnek tűnik alaposabban szemügyre venni a mítoszteremtés N. N.-beli stilémái közül a megszemélyesítést is. Mivel e nyelvikép-fajta szövegszervező szerepére kívánok rámutatni, különböző szövegrészekből válogatott példák sorolása helyett néhány viszonylag nagyobb egységben vizsgálom meg ennek a stilémának a szerepét.

Először A tücsök őszi látogatása című fejezet első bekezdését idézem,² amelyben nyírségi szülőházát írja le N. N.; a kiemelt megszemélyesítésekből egyértelműen kitűnik, hogy a szövegrész jelentésszerkezetét az antropomorfizáció eljárása szervezi, vagyis egy olyan összetett képrendszer bontakozik itt ki, amelyben nemcsak maga a ház, hanem egész környezete is emberi alakot kap.

„Én októberben születtem, amikor ritkán hallatszik a tücsök, de annál szomorúbb a hangja. A kovácműhely esti harangozása nagy messziségből közeledik a leszálló ködben. Dúsan, füstösebben pipázik a kémény a dércsipe háztetőn, mint fehéredő, tömött szakállból bővebben omlik a pipafüst is. A ház mögött elterülő szőlős-, gyümölcsös-, veteményeskerten egy pillantással végig lehet látni, nincsenek kövér lombok, megtelt bokrok, széles szoknyájú szőlőtőkék,³ amelyek a kilátást megállítják. A fehér filagória közelebb jött a lakóházhoz, mintha a közelgő téli hideg elől menekülne a gyengéd vékony lécezetű alkotmány a zömök oszlopú udvarházhoz, amelyben ama nagy fehér szelindekek, farkcsóváló komondorok, barátságos kemenceóriások tanyáznak, amelyek lángfogaikkal kettéharapják a Hideg lábát, ha az a ház belsejébe akarna nyomakodni” (PN. 499).

A következő részletben a hajnal leírása egy hasonlóképp összetett, antropomorfizáló képrendszerben valósul meg, ahol is a hajnal képi síkon vendégként érkező, pipájából fehér füstöt fújó vándorlegény, de az udvar kerítése, fái is megelevenednek, szintén megszemélyesítés fejezi ki a havazást és a fagyot:

„Félrevontam a függönyt, és az udvarra, a kertre néztem. Már belépegetett a vándorlegény a nagy köoszlopos kapun át az udvarra, és fehér füstöt fújt a száján. Minden lélegzetével több és több fehérség terjedt el a gömbákácok, orgonafák és kőrisek között. A láthatatlan pipás telefüjta szürke füstjével az alvó kertet, a kutat, a háztetőt. A fehér kerítés, amelyről gyakran azt gondoltam sűrű éjszakákon, hogy besötétedéssel elszökik az udvarból, valahová a pajtásaihoz, már láthatólag a helyén állott. Minden visszatért a helyére, ami távol volt a fekete éjszakában. Sőt új vendégek is érkeztek a hajnallal. Hópelyhek, amelyek táncoltak, forogtak a levegőben, mintha még nem merészelnének leereszkedni a földre. Szálldostak, mintha a helyüket keresnék az ismeretlen udvarban. A fagy, mely éjszaka beköszöntött, kérges csizmájában, ropogva taposta az udvar göröngyeit” (PN. 526).

Az igazi tücsök című fejezet elején így elevenedik meg, antropomorfizálódik a nyírségi táj:

„...végigkocsiztunk a nyírségi országutakon, amelyek lomhán, resignáltan kanyarognak mindig ugyanazon ákácok alatt. Ahol szőlők vannak, Oros felé, onnan sárgarigó kiáltott a bricskára a kéklő, jó szagokkal teli gyümölcsösökből. A nagyfejű, bámész napraforgók táján seregélycsapat röppent fel a földekről. Az árkok felett szarkamadár lappangott ingujjában. A határkocsma környékén rengeteg veréb csipogva beszélte el, amit az utasoktól hallott. Az agarászok már hazafelé mentek a fáradtan utánuk nézegető mezőkről. Örgébics kiáltott ránk éles hangján egy száraz

2. A Krúdy-idézetek forrása: N. N. In: Krúdy Gyula: Pesti nórabló (PN). Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1978.

3. A halmozás, illetve a szűkebb kontextus (azaz a bekezdés) olyan összefüggő szemantikai szerkezetet teremt itt, amelyben a kövér és a megtelt jelzők is megszemélyesítő szerepűvé válnak.

fáról: hová mentek? És a napraforgók nagy bolond fejüket csóválni látszottak, amint együtt láttak bennünket Juliskával, a kis kocsi sárga ülésében" (PN. 543).

3. Megszemélyesítő hasonlatok

Az N. N. stílus- és jelentésszerkezetében kiemelkedően fontos szerepük a hasonlatoknak is. Ezek között feltűnően nagy számban fordulnak elő olyan szerkezetűek, amelyeknek hasonlítottja a nyírségi táj valamelyik eleme, a hasonlítója pedig mintegy megszemélyesíti azt. Kemény (1993: 94 és kk.) felosztása alapján ezek szerkezetük alapján a következő típusokba sorolhatók: a) [-hum] → [+hum], azaz nem emberi → emberi, pontosabban állat → ember szerkezetről beszélhetünk; b) [-an] → [+an], vagyis lélek nélküli → lélekkel bíró, ez a flóra felruházása emberi vonásokkal; c) [-org] → [+org], vagyis élettelen élővel szemléltető hasonlatok. Típusokhoz rendelés nélkül (hiszen szempontunkból most az a minden altípusra érvényes közös vonás a lényeges, hogy a hasonlat így „megszemélyesítést sugall”; l. Kemény 1993: 98), a szöveget lineárisan követve nézzünk néhány jellemző példát:

„Dúsan, füstösebben pipázik a kémény a dércsípte háztetőn, mint fehéredő, tömött szakállból bővebben omlik a pipafüst is” (PN. 499).

„...a szél koncertet tartott, mint egy megőrült muzsikus” (PN. 508).

„a bokrok kopaszodó, tüskés gallyai összeborultak, egymásba kapaszkodtak, mintha az utat védelmeznék” (PN. 510).

„mintha egy óriásnő borította volna a szoknyáját a világra, midőn bealkonyodott” (PN. 513).

„Apró pelyhekben havazott, mintha most szabná a szücs azokat az apró fürtű, fehér gubákat, amelyeket falusi emberek oly kérkedve viseltek” (PN. 518).

„Szilvafák borultak össze a ház mögött, mint örök hűséget fogadott barátnök” (PN. 544).

„...a kertek mélyeket álmodtak, mint öreg emberek ifjúságukról, gyümölcsszedésről, szerelemről, szeretkezésről, titkokról, amelyeknek rendszerint tudósai a kisvárosi kertek” (PN. 520).

„A kertekből ismeretlenül hajoltak ki a fák téli gallyai, mint a megöregedett szomszédasszonyok könyökölnek az ablakukba és a fiatalságot szidják” (PN. 520).

„Tavaszkor és ősszel itt halad a szennyes víz,... mintha egy cifrázkodó öregasszony meglátogatná megvénült, az élettől visszavonult barátnököt” (PN. 522).

„A Bujdos-liget, amelynek óriásfái úgy álldogáltak a szemhatáron, mint a fosztóka mesemondásaiból való vitézek” (PN. 532).

4. Tárgyasítás

Az N. N. tárgyasításainak vizsgálata előtt, mivel a fogalom a stilisztikai szakirodalomban is különböző jelentésekben használatos, szükséges a fogalom itteni értelmezésének világossá tétele.

Ehhez kiindulásként két releváns, ám eltérő értelmezést⁴ veszek alapul, és saját fogalomhasználatomat ezekhez viszonyítva rögzítem. Kemény (2006: 423–424) nyelvi képként így jellemzi a tárgyasítást: „a kevésbé méltányolt, ennél fogva a stilisztikai szakirodalomban is csak szórványosan tárgyalt képtípusok közé tartozik. [...] Pedig a tárgyasítás a megszemélyesítéssel egyenértékű, alapvető fontosságú metaforafajta: az emberi gondolkodás, következőképp az írói (ön)kifejezés két lehetséges

4. A hasonló metaforikus összefüggéseket szemantikai szempontból a kognitív metaforaelmélet írja le sok tanulással, vö. pl. Kövecses 2005: 132 és passim.

iránya közül az egyiket: a szubjektívtől az objektív, az élőtől az élettelen felé haldót reprezentálja. »Mellőzésének« oka valószínűleg a még mindig a romantikában gyökerező irodalomfogalmunk és -felfogásunk jellegében keresendő, amely nagyobb jelentőséget tulajdonít az antropomorfizációnak, mint a dezantropomorfizációnak.» Kemény tehát viszonylag szűk értelemben használja a tárgyiasítás fogalmát: a tudati, vagyis a gondolati, érzelmi, hangulati, indulati eseményeknek, folyamatoknak tárgyiasító metaforákkal való érzékeltetését sorolva ide (vö. még Kemény 2002: 132–133). E dolgozatban viszont tágabb értelemben szerepel a tárgyiasítás: egyrészt ideértem a hasonlatokban megvalósuló tárgyiasítást is, másrészt idesorolom a személyek tárgyiasítását is. Ez az értelmezés megegyezik a személyekre vonatkoztatás kiterjesztésében Máthé (2005: 60 és passim) fogalomhasználatával, abban viszont eltér attól, hogy nem tulajdonít eleve értékelő mozzanatot ennek a nyelvi műveletnek. Máthé ugyanis (2005: 73 és kk.) a „személytelenítésen”⁵ belül „tárgyasítást” és „dologiasítást” különböztet meg, mégpedig azzal a kiindulással, hogy a „tárgyasítást azért indokolt elhatárolni a dologiasítástól, mert az előbbi nem feltétlenül leértékelést fejez ki”, viszont „a dologiasításban egyértelmű az élőnek vagy az embernek a leértékelése” (2005: 81). Mivel magam ezt az „értékelésen” alapuló megkülönböztetést még nem látom eléggé kidolgozottnak,⁶ nem is alkalmazom, hanem egységesen tárgyiasításról beszélek a kérdéses jelenségről szólva.

Az alábbi példákban tehát az előző pontokban bemutatott antropomorfizációval ellentétes jelentésviszonyt látunk:

„a törvénytelen gyermekek oly boldogtalan életet élnek, mint a madárijesztők. Keservesen átkozódnak, mint a fák száraz gallyai a viharban. Búsan jajonganak, mint a vándorló szél a régi malom körül” (PN. 548).

„És ezekben az álmokban, ha magát látom, mindig oly ifjúnak tűnik fel előttem, mint az újhald sarlója” (PN. 560).

„S csendesen ingatta őszbe borult nagy fejét, kerek gyermekszemeivel pedig oly világosan, fénylően nézett reánk, mint a víz néz a napsütésbe” (PN. 565).

Összegzés

Ha röviden összegezni akarjuk a fentiekből leszűrhető tanulságokat, mindenképp szükségesnek tűnik kiemelni azt, hogy az N. N. szövegvilágát annyira karakteresen jellemző „lírai mitológia” egy olyan folyamatos „nyelvjátékban” valósul meg, amelynek lényege két konceptuális tartomány, nevezetesen az emberi és a nem emberi, az utóbbit konkrétan megnevezve: a nyírségi táj/természet fogalmi tartományának összekapcsolása, állandó egymásba csúsztatása. Egyaránt ez a viszony valósul meg olyan eltérő nyelvi szerkezetekben, mint az N. N. különböző jelentéseket előhívó tücsökszimbóluma vagy a megszemélyesítések és a tárgyiasítások különböző formái.

5. Az irodalomtudományban a személytelenítés fogalma az itteni fogalomhasználattal csak részlegesen érintkező módon főként a lírai alany „személytelenné” válásának, azaz a költői személyesség visszaszorulásának, a személytelenítő tárgyilagosságnak, az „objektív líra”-nak a leírására használatos (vö. pl. Kulcsár Szabó 1993: 55–57 és passim).

6. A „nem feltétlenül” kitétel implikálja azt a jelentést, hogy a tárgyiasítás is lehet „leértékelő”. Ha azonban ezt elfogadjuk, akkor éppen az a megkülönböztető jegy tűnik el, amely alapján elválasztható a tárgyiasítás a „dologiasítástól”.

Ez a panteisztikus szemlélet abban az értelemben, ahogyan például Zlinszky (263) Petőfi líráját jellemzi, „költői” is, így az egyik lényeges összetevője annak, amit Krúdy „költői stílusának” szoktunk nevezni: „Képalkotó tehetsége főként természetfelfogásában gyökerezik [...] a természetet nagy egységnek látja, melyben az ember, [az] állat- és növényvilág, sőt az élettelen tárgyak is mind egyazon lelket viselik: [...] Ez a panteizmus. [...] Mily bámulatos elevenséggel azonosítja képzelete az emberi életet a természettel, és ruház viszont emberi gondolat- és érzésvilágot a természetre! Nincs költő, akinek költészetét e viszony ily gazdagságban hatná át, akinél annyira világszemlélet-jellegű volna...”

Irodalom

- Féja Géza 1943. Nagy vállalkozások kora. A magyar irodalom története 1867-től napjainkig. Magyar Élet, Bp., 217–234.
- K. A. [Kárpáti Aurél] 1922. Krúdy Gyula: N. N. (Egy szerelem-gyermek.) *Pesti Napló*, 1922. február 12.
- Kemény Gábor 1991. Szindbad nyomában. MTA Nyelvtudományi Intézete, Bp.
- Kemény Gábor 1993. Képekbe menekülő élet. Krúdy Gyula képalkotásáról és a nyelvi kép stilisztikájáról. Balassi Kiadó, Bp.
- Kemény Gábor 2002. Bevezetés a nyelvi kép stilisztikájába. Tinta, Bp.
- Kemény Gábor 2006. Tárgyasító és allegorizáló metaforaalkotás Cholnoky László kisregényeiben. *Nyr.* 422–438.
- Kövecses Zoltán 2005: A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metafora-elméletbe. Typotex, Bp., 2005.
- Kulcsár Szabó Ernő 1993. A magyar irodalom története 1945–1991. Argumentum Kiadó, Bp.
- Máthé Dénes 2005. A költői kép szemiotikai és irányzati vizsgálata a két világháború közti magyar költészetben. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.
- Orosz Sándor 1961. Krúdy Gyula szimbólumairól. *Nyr.* 421–435.
- Tokarev, Sz. A. 1988. Mitológiai enciklopédia I. Gondolat, Bp.
- Zlinszky Aladár 1922/1961. Petőfi nyelvéről. In: Szathmári István (szerk.): *A magyar stilisztika útja*. Gondolat Kiadó, Bp., 256–269.

Ajtay-Horváth Magda
A mű és angol tükre
A fordítási folyamat természetéről

Az eredeti szöveg, Krúdy Gyula *Asszonyságok díja*, és annak John Bátki által készített *Ladies Day* címmel 2007-ben megjelentetett műfordítása az intertextualitás sajátos formája, amely során az eredeti és a fordított szöveg összehasonlítását végző elemző azt vizsgálja, hogy a tapasztalatok koherens, Krúdynál igen gazdagon és kulturálisan determinált rendszere, mint forrásnyelvi jelentéstartomány hogyan alakul át célnyelvi jelentéstartománnyá, illetve a magyar eredeti és a célnyelvi angol változat hogyan hoz létre egy integrált fogalmi tartományt az összehasonlítást végző elemző tudatában.

A fordítás minden esetben egy hermeneutikai tevékenység végterméke vagyis „a fordítási tevékenységet a hermeneutika kísérleti terepeként is felfoghatjuk” (Albert 2003: 25).

A párhuzamos olvasás és összevetés során a forrásnyelvi mű és a célnyelvi párja sajátos viszonyba kerül egymással, a két szöveg egymást más-más fénytörésben, más árnyalatokkal és hangsúlyokkal láttatja.

A történet

A ferencvárosi történet a XX. század elején játszódik, melynek főhőse a temetés-rendező Czifra János és alteregója, a saját tudatalattiját megtestesítő Álom, aki cinkos cimboraként kíséri el a temetésrendezőt egy érzékeket felébresztő esküvő után a Frank Jeremiás és Neje utcában található örömtanyába.

A temetésrendező, mesterségénél fogva a halál közelségét folyamatosan tapasztalja, de a halálélményt, amely a regénynek alapélménye, a második fejezetben a hentes lányának az esküvője ellenpontozza, s az utána következő kaland a középszerű élet sokszínű kaleidoszkópja. Végül a regény az első két fejezetének intonálásával összhangban halállal és születéssel végződik. Motivikusan tehát keretes szerkezetű, akárcsak az élet: születés és halál eseményei közé szorítva, s e két végpont között megtörténik mindaz, ami a gyarló kisemberrel a Ferencvárosban megtörténhet. Az örömtanyán különböző embertípusok bukkannak fel és süllyednek el, bohém művészek, unatkozó jómódú kereskedőnek, faluról a nagyvárosba vetődött árvák, kitartott nők és kitartott férfiak. A megduplázott hős az intézmény egyik lakójának, Natáliának a vajúdását követi nyomon, akinek fájásai között filmszerűen pereg le saját kiszolgáltatott élete, s azoknak a lump

életművészeknek a kalandjai, akikkel a nő élete során kapcsolatba került. Innen a történetek lazán, epizódyszerűen kapcsolódnak egymásba, s tulajdonképpen alig viszik előre a cselekményt. Valószínűleg ezért írta Cholnoky László a *Nyugatban* megjelent 1920-as kritikájában azt, hogy „az *Asszonyságok díja* regénynek gyenge, de írásműnek majdnem tökéletes” (Cholnoky 1920: 99). Natália a gyermekszülésbe belehal, de a regény tragédiáját és komorságát Czifra János együttérzése enyhíti, aki a fiatal nőt, az élet áldozatát, saját halottjaként eltemeti, az újszülött gyermeket pedig saját nevére iratja és felneveli.

A regény hangvétele ironikus, melankolikus, alkalmanként morbid és szürrealisztikus. Krúdy kitűnő szociografikus részletességgel mutatja be a fülledt nagyváros szegényebb negyedének kisszerű örömeit és bánatát. A Nagyváros már a romantika óta az a mesterséges, ember-alkotta művi környezet, amely lehetőséget teremt a „lelkek titokzatos zugába való betekintésre”, ahol a halottak és élők, az árnyak és a hősök és megtestesült álmai és szellemei (Álom és Démon) egyszerre vannak jelen (Eisemann 2001: 18). A városban, az élet színpadán, az életet és halált bizonytalan mezsgye választja el, azaz a halál és a halottak is az élet részévé válnak. A halottaskocsik násznépet szállító, esküvői kocsik is olykor, igény szerint. Az előhangban Krúdy maga így határozza meg regényének témáját: „Lakodalomról, torról és keresztelőről zeng lantom, az életnek e hármas gyönyörűségéről (...), amellyel sohasem lehet jóllakni. (...) Tehát se nem víg, se nem szomorú ez a regény, csak olyan, mint az élet a legtöbb pesti háztető alatt” (Krúdy 1993: 8).

Asszonyságok díja: a stílusötvet

A vizsgált, 1919-ben keletkezett Krúdy-regény stílusa a díszített és stilizált szecessziós stílus jellemzőit, valamint az álomszerű impresszionista látásmódot a naturalista és morbid elemekkel vegyíti, valóban bravúros stílusötvet hozva létre. Krúdyra többszörösen is igaz Babits megállapítása, mely szerint a magyar irodalomban alig van olyan alkotó, akinek csak „egy húrja, egy hangulata lenne” (Babits 1978: 359). Szemantikai aspektusból a szerelem és halál pólusai között villózik a történet, amelyben a szerelem és a születés motívumát a halál ellenpontozza.

Krúdy stílusának fordítása több szempontból is nagy kihívás a fordító számára, és nem kisebb kihívás az angol szöveg befogadása sem a célnyelvi közönség számára. A Krúdy-szöveg fordításának nehézségeit három problémakörbe csoportosíthatjuk: a nyelvi képek (metaforák, hasonlatok, metonímiák, komplex képek), a sajátosan retorizáló, gyakran rendkívüli hosszúságú mondattömböket eredményező mondathalmazás, valamint a korhoz, időhöz és kultúrához köthető vonatkozások célnyelvi közvetítésének körébe.

Összehasonlító fordításstilizikai vizsgálatomban e három csoportba tartozó példákkal illusztrálom a célnyelvi megfeleltetéseket, leírom és tipizálom a megfeleltetés módját, majd alkalomszerűen megkísérlem stílushatásukat értékelni.

A nyelvi kép kihívásai

A nyelvi kép a legszuggesztívebb költői kifejezőeszköz, melyben az írói egyéniség és tehetség a legérzékenyebb módon ölt testet. A nyelvi kép helyi értékű „robbanóanyag” (Kemény 2002: 31), egyfajta nyelvi deviancia, melyben a világ egyéni megragadása és új fényben való felvillantása valósul meg. Babits az európai irodalmak összefüggésében a magyar irodalom specifikumait elemezve megállapítja, hogy a magyar irodalom „rendkívül gazdag képekben”, ahol „az ötletek szerepét

a képek és emlékek veszik” át, s ez a látásbeli gazdagság metaforagazdagságot eredményez. A magyar nem annyira szavakkal gondolkodik, mint inkább képekkel” (Babits 1978: 401). Mivel a képek a szépírói stílus ismérvei, az író egyéni látásmódjának kifejezői, az azokhoz való ragaszkodás a szöveg célnyelvi újraalkotása során a műfordítóval szembeni elsődleges követelmény.

Megszemélyesítések – antropomorfizáló szemlélet

A gyakran alkalmazott megszemélyesítés a valóság poétizálásának fontos eszköze. A szereplők élethelyzetét, érzelmeit gyakran nem a szereplőkhöz tartozó tulajdonságokként nevezi meg Krúdy, hanem áttételesen, a szereplőket körülvevő tárgyak jellemzőiként:

...nők, akiknek **elárvult szoknyái**, a szekrénybe zártan némi **asszonyillatot őrizgettek**, petrezselyem, liszt és mósusz szagát (Krúdy 1993:9).¹

...women whose **orphaned petticoats**, shut away in closets, still **retained their feminine aroma of parsley, flour and musk** (Krúdy Ladies Day translated by John Bátki: 11).²

A külvárosok **reménytelen bútorai, életunt székei, közömbös ablakai meredtek** a feketeruhás temetésrendezőre, aki idegenkedve nézett körül jóságos szemével (12).

*His benevolent eyes betrayed a certain aversion as he looked at the **hopeless furniture, the weary chairs and curtainless, blank windows*** (15).

Az előbbi példa angol változatában perspektívaváltásnak lehetünk tanúi, tudniillik nem a bútorok merednek a temetésrendezőre, hanem a temetésrendező idegenkedik a világtól, miközben körültekint a reménytelen bútorokon, életunt székeken és a csupasz ablakon. Nyilvánvaló, hogy a tárgyaknak tulajdonított jelzők a hőst jellemzik, az életidegenség alárendelt fogalmaiként.

Hasonlatok: a pontosságra való törekvés

A hasonlatok alapvető funkciója, mint bármely más képé, az érzékszerveink számára nem nyilvánvaló jellemzők és gondolati összefüggések felvillantása. Krúdy stílusára jellemző a hasonlító mondathalmaz, amely az azonos struktúrájú mondat típusok ismétlése révén szabályos, kiszámítható lüktetést és zeneiséget biztosít annak a szövegrésznek, amely képanyagában a hétköznapi fantázia számára váratlan, azaz deviáns. A következőket ismétlődő mondatstruktúrák, mint biztos keret váratlan jelzős és határozós szerkezetek burjánzó sorát fegyelmezik. A fordító minimális egyszerűsítésekkel ragaszkodik az eredeti szövegtömb visszaadásához:

*Setét és alaktalan volt, mint a sírásó **téli alkonyattal megásott** sír fenekén* (11).

*It was dark and amorphous, like a gravedigger at the bottom of a yawning pit in **the deepening dusk of a winter afternoon*** (13).

A magyar mondatban kiemelt időhatározós szerkezet, mely annyira tömörít, hogy a megértést is szinte veszélyezteti, az angol változatban terjengősebb jelzős és határozós szerkezetekben jelenik meg.

*Testetlen volt, mint a **fájdalom és kín gőze, füstje** a szobában, ahonnan a halottat kivitték* (11).

1. A dolgozatban szereplő valamennyi magyar idézet Krúdy Gyula *Asszonyosságok díja*. (Magyar Hírlap Bp., Maecenas Kiadó, 1993.) kötetéből származnak, ezért a továbbiakban csak a lapszámot tüntetem fel.

2. A dolgozatban szereplő valamennyi angol idézet Krúdy Gyula *Ladies Day*. (Corvina. Bp., 2007. Fordította John Bátki) kötetéből származnak, ezért a továbbiakban csak a lapszámot tüntetem fel.

*It was disembodied like the **vaporous exhalation of pain** and torment swirling in a room from where the dead body has been removed (13).*

Némi egyszerűsítést figyelhetünk meg a fenti példában is, hiszen a Krúdynál gyakran előforduló redundanciát csökkenti a fordító azzal, hogy jó érzékkel kihagyja a *füstje* birtokjeles névszót, mely jelentéstanilag funkciótlan. Az ehhez hasonló redundancia egyrészt azt sugallja, hogy az író az olvasót is részesévé teszi a megfelelő szó kiválasztás folyamatának, másrészt pedig azt, hogy a jelenség vagy még inkább a jelenség szubjektumra tett hatása annyira összetett vagy megfoghatatlan, hogy egyik szó szemantikai mezeje sem fedti le maradéktalanul. E redundáns szóismétlések a bizonytalanság és tűnékenység érzetét fokozzák, mely elsősorban impresszionista stílushatást keltenek a magyar változatban. Az angol **exhalation** (kilégzés) viszont egyértelműen a fiziológiai funkciót nevezi meg, és nem próbálkozik két, e jelentést csak megközelítően kifejező (*góze, füstje*) lexémával.

Szagtalan volt, mint a szél, amely a szomorúfüzek bozontjait tépdési (11).

It was odorless like the wind tearing at the shaggy thickets of weeping willows (13).

Megfoghatatlan volt, mint az álom, amely az elment férj testét és melegét hozza és viszi az özvegyasszony ágyába (11).

It was elusive as the dream that brings the departed husband's body heat back into the widow's bed (13).

*És félelmetes volt, mint a tetszhalott, aki visszaballag a temetőből, és **meztelenül** bejárja a házat, amelyben már idegenek **viselik** az ittmaradott nadrágokat és szoknyákat (11).*

*And it was terrifying, like the undead shambling back from the graveyard to roam **noiselessly** in the house where strangers are already **trying on** the trousers or skirts left behind (13).*

Megfigyelhető, hogy az eredeti *meztelenül* állapothatározó *nesztelenül* (noiselessly) szóval kerül át az angolba, amellyel a szövegrész morbiditása tompul, hasonlóképpen gyengíti a szuggesztivitást a *visel* és *próbál, felpróbál* (trying on) szavak közötti szemantikai különbség, ahol a *visel* lexéma a *próbálnál* egy véglegesebb fázisát jelenti a birtokba vevés folyamatának.

Az árnyalatnyi, értelmezési különbségek ellenére a mondatstruktúrák és a hasonlatok képanyaga változatlanul került át a célnyelvi szövegtömbbe.

Az idézett szövegrész morbid nekro-hangulata összhangban van a regény tágabb kontextusával, melynek főhőse „temetésrendező”, mai szóhasználattal temetkezési vállalkozó, aki az élethez és halálhoz egyaránt közel áll, azaz „megtanulta, hogy az életet és a halált egy kis mezsgye választja el” (Krúdy 1993: 10) egymástól.

Krúdy hasonlatait jellemző módon gyakran olyan összetett mondat fejezi ki, amely egy rövid állító főmondatból indul, majd legtöbbször egy három vagy négy halmazott értelmező határozós szerkezettel bővül, ezek szemantikailag az első mondat cselekvését vagy történését pontosítják, s ezt végül ismét egy rövid hasonlító mellékmondat követi lezárásképpen.

Az özvegy egy széken ült, kendőbe burkolva, soványan, haloványan, erőtlően, mint egy szomorúfűz téli időben (12).

*The widow, wrapped in a shawl, sat in a chair. She was a thin, pale woman, **as withered as a weeping willow in midwinter** (15).*

A magyar változat sűrítő erejű határozós igeneveit az angol fordító két külön mondatba osztja, majdnem egyenlően. A tulajdonképpeni hasonlítás a második

tagmondatban valósul meg az alliterációt és asszonáncot bravúrosan alkalmazó szerkezetben.

A következő, hosszabb hasonlatokat tartalmazó szövegrészben értelmező fordítással találkozhatunk, nem egyedülálló módon az *Asszonyosságok díja* angol változatában. E módszert alkalmazva a fordító saját valóságtapasztalata alapján érthetőbbé teszi a hasonló és hasonlított közötti azonosságot, amely a megfelelő konkrét tapasztalat hiányában a magyar olvasó számára sem nyilvánvaló. Íme a szövegrész:

*És itt áll pirosan és mereven a templom, új, mint a hirtelen meggazdagodott emberek bútorzata, szigorú és hideg, zajos és zsúfolt. Néhány lépésnyire van ide a vásárcsarnok, mintha mostohatestvére volna ennek a **mészároszinű egyháznak**. Feltűnő, hogy a birkahús vagy a borjúcomb kilójának ára nincs valamely fekete táblára kírva (16).*

*This is where the new redbrick church towers as stiff as nouveau riche furniture, austere and cold, noisy and crowded. Nearby stands the market hall, as it were the stepbrother to this **slaughterhouse of a church** where one is surprised not to see the price of lamb or veal by the pound chalked on the blackboard (20).*

A Krüdynál jellemző módón sorjázó határozóragos melléknevekkel kifejezett határozós szerkezetek az angolban jelzós szerkezetekké alakulnak. A piros és merev templom, valamint a vásárcsarnok közötti párhuzamot (hasonlóságot) a *redbrick* (pirostéglás) jelző érzékelteti, s ennek alapján asszociál a magyar valóságot ismerő olvasó is arra, hogy valószínűleg a Bakáts téri templom, illetve a ferencvárosi piac sőt, a magyar változatban nem említett vágóhíd közötti hasonlóság az asszociáció alapja: valamennyi megközelítően egy időben épült, a kor elterjedt burkolóanyagával, piros klinkertéglával borítva. E nélkül az értelmező-fordítás nélkül a *mészároszinű egyház* szerkezet szemantikája homályos maradna. Az angol fordítás a magyar eredetnél erőteljesebben hangsúlyozza a szerző egyházzal szembeni idegenkedését.

A mészárszék húsillata és az asszonyillat párhuzama tovább gyűrűzik a szöveg asszociációiban egyfajta implicit naturalista látásmódot generálva. A szövegrész valóságértelme és nyelvi kifejezőeszközei között feszültség érzékelhető, a póre valóság a költői képek, hasonlatok, metaforák és szinesztéziák mögé rejtőzik. A sajátosan fojtott erotikájú leírást a költői nyelv esztétizálja, mintegy ellenpontozva a tartalmat. A szintagmák halmozása az alábbi példákban is szembetűnő:

*Rózsaszínű bőrükből, **nevető kézfogásukból**, nyitott szájukból, barátságos dörgölözésükből: félreérthetetlenül árad a nőesség, **mint nyitott mészárszékéből a friss hús illata**. De lehűtik magukat, mint a borospalackot, amelyet férjüknek tartanak reggeltől estig, belebújnak háziteendőikbe, **mint a csiga kagylójába**, (...) és a párnába fojtják lihegésüket, ha valamely **piros gondolat** szaladt át vérük hullámain, **mint a kalózhajó** (21).*

*Their pink complexion, **jovial handshake**, laughing mouth and readiness to snuggle up radiate a femininity as unmistakable **as the scent of fresh meat wafting from the entrance of the butcher shop**. But they stay as cool as the carafe of wine they always keep on hand for the husband, while the wives themselves take refuge in household drudgery **like a snail in its shell**. (...) their cushion receive their stifled gasps when some **incendiary thought, like a pirate ship**, swoops down over the surging waves of their lifeblood (25).*

A *nevető kézfogás kedélyes kézfogással (jovial handshake)* történő fordítását szintén egyszerűsítésnek érezzük, hiszen a hypallagé jelleg az angol változatban tompul.

A hypallagé-t Kocsány Piroska olyan jelentésalakzatnak írja le, „amelyben egy dolognak olyan (vele szemantikailag összeférhetetlen, rendszerint megszemélyesítéshez vezető) tulajdonságot vagy cselevést tulajdonítunk, amely valójában egy másik, vele szövegösszefüggés szintjén szoros kapcsolatban lévő dolgot illetne meg” (Kocsány 1999: 299). Jelen esetben nem a kézfogás a nevető, hanem az asszonyok nevetnek, amikor kezet fognak.

A határozós szerkezetek hosszú sora birtokos szerkezetekké alakul a következő példa angol megfelelőjében, valamint *a messzi hang = némitott hang*gá egyértelműsödik:

A zsiroshangú tányércsörgetésbe, a kisharangszavú pohárkoccintgatásba, a szoknyabélések felfordulásába, a feszes selymek ropogásába, a fehér cipők csúszkálódásába, a leereszkedett alszoknyák csipkéinek forgatagába: olyan messziségből hallatszott a harangszó, mintha egyenesen a temetőből érkezett volna (31).

The clatter of greasy plates, jingle-bell clinking of wine glasses, tumult of petticoat linings, swishing of smooth silks, slip-slap of whiteshoes, whirls of flaring, lacy underskirts muted the sounds of distant bells, pushing them back to the farthest corners of the cemetery (38).

Az egymással metonimikus kapcsolatban álló elemeket összekötő szinesztézia (*zsiroshangú*), és a hasonlathoz közelebb álló metafora (*kisharang szavú*, azaz olyan az összekoccintott poharak hangja, mint a kisharangé) semlegesülnek az angol változat birtokos jelzős szerkezeteiben (a zsiros tányérok csörömpölése, a borospoharak harangkoccintása lenémitotta a távoli harangszót).

A hosszú, több mondatból álló hasonlítások mellett rövid, szentencia-szerű hasonlatokat is találhatunk a szövegben. Az alábbi példa angol megfelelőjében metaforává sűrűsödik a hasonlat a hasonlító szó elhagyásával:

Émelygős volt itt a divat, mint a zsbívásáron: a tarabarkaság (37).

The local fashions are revolting, gaudy, flea market style (45).

Rendkívül érzékletes a következő példa angol megfelelője a ballooned (felfújódott, kiduzzad) ige betoldásával:

A szél belefújít ruhájukba, mint vitorlákba (40).

Like sails, their garments ballooned in the breeze. (50).

Képek határhelyzetben

Hasonlatokat rejtenek mélyszerkezetükben a következő jelzős szintagmák is, amelyek határhelyzetben vannak a hasonlat és a metafora között (Kemény 2003: 95).

Az örömpapa volt az, a tulipános hentes (22), azaz tulipánszínű volt az arca az örömtől, esetleg a bortól. A tulipán színéhez való hasonlítás meglehetősen szokatlan, az angol fordítás nem is veszi át ezt az implicit hasonlatot, hanem konkretizál és *pirospozsgás, egészségtől kicsattanó arcról* beszél: *a ruddy-faced butcher* (27). Hasonló kategóriába tartoznak a következő példák is: *diótörő, őszi estéken* (82), *on wanut-cracking autumn eves* (31); *szakácskönyv- és atyafiságismerő férfiú volt* (olyan ember volt, mint aki jól ismeri a szakácskönyvet és a rokonságot) *he was a connoisseur of cookbooks and family connections* (33).

A következő példa tulajdonképpen ok-okozati, metonimikus kapcsolatot magába rejtő szinesztézia, mely erős hangulatiságot sugall a magyarban: *kiáltotta **borizú hangján** a vén fiákeres*, az angolban viszont *spiccesre (tipsy)* egyszerűsödik: (22) *roared the **tipsy** cabdriver* (28). További példák: *pókhálós-szemű kántor* (76) *cobweb-eyed cantor* (95) *bikavörös arcú, kóráncos arculatú* (35) *creased stony faces as red as bull's blood* (43).

A fentebbi példa is jól illusztrálja, hogy a forrásnyelvi metafora gyakran kifejtett hasonlatként fordul elő az angolban, amely a magyar kifejezés tömörségét és képszerűségét oldja.

Metaforák

A metafora olyan sűrített hasonlat, amely egy tárgyi és egy képi elemet azonosít valamilyen külső, belső vagy nehezebben megragadható (pl. hanguati) hasonlóság alapján.

A következő példamondat a lakodalom definíciója, reneszánsz-kori, Balassi Bálint-os dikciót és képanyagot idéz a magyar olvasói tudatban:

*A lakodalom az **életnek tavasza**, az **örömmel teli zacskója**, rejtett **bujdokló jókedvnek a csapja**, a bennünk **eltitkolt víg hangoknak a kimuzsikálására** (22).*

*Wedding: the **very springtime of life**, a **grab bag of pleasures**, an **outlet for hidden, pent-up reserves of good humour**, a **chance to liberate all the glad music that resides in us** (27).*

(A lakodalom: az élet tavasza, az örömök zacskója, csapja a titokban összegyűlt jókedv tartálékoknak, lehetőség a bennünk rejlő minden vidám muzsika felszabadítására).

Megfigyelhető itt is a magyar nyelv igekötőkkel megvalósuló tömörítő ereje: *kimuzsikálás*, melynek visszaadása angolul csak körülírással lehetséges: *chance to liberate all the glad music*. A *kimuzsikál* ige egyszerre jelenti a jókedvet és a jókedv féktelen kifejezését.

A következő magyar szövegben található metafora szintén hasonlattá bomlik a célnyelvi szövegben:

*És most **vénségedre** ismét, **idesomfordáltál**, Czipra János, te szegény, **hervadt falevél** (46).*

*So at your age, János Czipra, the winds have blown you here again, **like some poor shriveled leaf** (57).* További példák:

***hóember** kocsisával (97)*

***snow-covered** hanson cab (121) ('hóval takart kocsis')*

***apácacsöndes**, halk lábához szokott kavicsal beszórt kertből (98)*

***silent as a nunney** with gravel paths (122).*

A sűrítés egyéb eszközei: a szóösszetétel

Nemcsak metaforákba sűríthető a gondolat, hanem szokatlan, a mindennapi nyelvhasználatból hiányzó, eredeti szóösszetételekkel is. A példák jó részének alapja hasonlat, amelynek jelentései rétegzett szemantikai összefüggéseket villant fel. Az ilyen bátor szóösszetételeket a fordító általában nem meri összetételekkel fordítani, hanem határozós vagy jelzős szerkezetekben parafrázál:

***pávabüszke** Zrínyi Ilona (82), *Ilona Zrínyi*, **as proud as a peacock** (101)*

***csókkalmárok, szívkuhárok** (60), **dealers in kisses, sellers of hearts** (74)*

*szennyes, **meseboldogtalanságú** kis házikó (83), *grimy, wretched little hovels* (103) (komor, szerencsétlen kis viskók).*

Az alábbi jelzős szerkezetet egy teljes mondat parafrázálja:

majálisangulat (103) – **life is an endless picnic** (127)

A maguk idejében elvégezték azokat a titokjeles dolgokat, amelyekről sohasem beszéltek, szerettek, játszottak, ölelkeztek, éjjel lámpával mentek végig a folyosón... (25)

They had all their share of clandestine amorous escapades that were never discussed. On sleepless nights they paced the hallway, lamp in hand... (31)

A *titokjeles dolgok*, melyeket a második tagmondat egyértelműsít, az angol változatban már az első tagmondatban körül vannak írva: *clandestine amorous escapades* (azaz titkos szerelmi kalandok), a második tagmondatból viszont teljes egészében kimarad a *szerettek, játszottak, ölelkeztek* felsorolás.

A kultúra lenyomatai, avagy nomen est omen

A regényben előforduló tulajdonneveknek több csoportja különböztethető meg. Mindenekelőtt a személyneveké, amelyek egyrészt kitalált nevek vagy fogalmak, (*Démon, Álom*), másrészt pedig történelmi személynevek; a földrajzi neveké, ezen belül is városok, utcák, terek, parkok nevei, valamint a magyar századelőn Budapest divatos kávéházainak, üzleteinek, márkáinak nevei.

A személynevek családnév és keresztnév változatban fordulnak elő, mint például a főhős *Czifra János* neve, ami a fordításban keresztnév, családnév sorrendben szerepel, megtartva a magyar helyesírást. A férfi mellékszereplőknek vagy családnévük vagy utónevük ismert (*Dubli úr, Czvikül úr, Fájksz bácsi, Palaczký, Neplaszky, Henrik, Ignác*). Kivétel *Hérok Karcsi – Karcsi Hérok*, akinek család és utóneve is ismert. A fordító általában követi a magyar helyesírást, a korra vagy rangra utaló *úr, bácsi* megnevezést fordítja csupán (*Mr. Czvikli, Uncle Feichs*). Az idegen (német) hangzású nevek kivételt jelentenek: pl. *Fájksz bácsi – Uncle Feichs, Ignác – Ignatz*). Stilizált névként azonosítható a szereplő könnyelmű életvitelére utaló *Palaczký* beszélő tulajdonnév, amit a fordító jó érzékkel *Demijohn*-nal fordított, ami az angolban is fonott üveget, kosárüveget, azaz demizsont jelent. *Lotyót és Repedtsarkit Trull és Hoor*-nak (‘utcanó, lotyó, szajha’) fordítja Bátki.

A nőknek túlnyomóan csak keresztnévük ismert (*Natália, Alice, Berta, Olga, Jella asszony*), de akadnak teljes nevükön megjelenő általában mellékszereplő nők is: *Puskás Margit, Huszár Mancsi, Haverda Mariska*.

A főszereplő nők nevei magyar helyesírással kerülnek át az angolba, noha az angolban is gyakori női nevekről van szó, olyanról mint *Natália* és *Margit*. A *Berta* név esetében viszont angol helyesírással fordul elő a név (*Bertha*) a fordított műben. A *Jella asszony – Madame Yella*, angol előtagja stílszerűen utal a hölgy foglalkozására. Egyes kutatók szerint a magyar írók és költők előszeretettel használnak olyan női neveket, amelyekben a lágy *l* hang fordul elő. Az elemzett szövegben található példa megerősíti a fenti állítást. (A magyar női nevek hangulati értékéről lásd J. Soltész Katalin 1979, Pethő József 2005).

A *Huszár Mancsi* és a *Marica* női nevek esetében, az *Ignác-Ignatz* példákhoz hasonlóan *Maritza* és *Mantzi Huszár* változatokkal találkozunk.

A történelmi nevek és írónévek nemcsak nevekként, hanem rétegzett többlettartalmakat felidéző erejük miatt a magyar kultúrához és történelemhez köthető reáliákként is felfoghatók. Ilyen nevek a Rákóczi Ferencé (*Prince Ferenc Rákóczi* változat az angolban), a Zrínyi Ilonáé (*Ilona Zrínyi*), a báró Kemény Zsigmond neve

és a Jókaié, akinek *Az arany ember* című műve *Man of Gold* változatban jelenik meg az angol nyelvű szövegben.

A valós, Budapesthez köthető topográfiai nevek sokasága szembeötlő jellemzője az elemzett műnek. Eisemann György *A város mint emlék és fikció (Krúdy Gyula Asszonyosságok díja és más „pesti regények”)* című tanulmányában (<http://epa.oszk.hu/eisemann.html>) arról ír, hogy a város a modern irodalom legjellegzetesebb toposza, a legművibb, ember-teremtette világ, amely az életnek nemcsak nézőtere, hanem színpada is. Mesterséges jelkörnyezet, amely azonban személyessé is teheti a fiktív, személytelen tapasztalásokat, alkalmas háttérkörnyezet a fantasztikumba hajló, groteszk és szürreális jelenségek ellenpontozására.

Az *Asszonyosságok díja* című regény jórészt a Ferencváros és részben a Józsefváros vonzaskörzetében játszódik, illetve a vajúdó Natália retrospektív történeteinek Óbuda a másik fontos színtere. A Natália visszaemlékezéseiben megelevenedő történetekben (történetek a történetben) az egykori Magyarország távolabbi pontjai is megjelennek: Pozsony, Selmezbánya, Poprádfelka, mely nevek változatlan formában fordulnak elő az angol fordításban.

Az utcanévek fordításában két módszert követ a fordító, nem következetesen: ha az utcanév földrajzi névre vagy magyar történelmi személynévre utal, akkor eredeti formáját megőrzi pl. *Váci street, Üllői street, Mátyás street, Kinizsi street, Bakáts square, Esterházy street, Lajos street, Gellért Hill, Flórián Square*; kivétel a *Margit sziget – Margaret island*; ha pedig a név köznévi jelentéssel bír, akkor angol megfelelőjével találkozunk a célnyelvi szövegben: *Gyep utca – Lawn street, Viola utca – Violet street, Páva utca – Peacock street, Liliom utca – Lily street, Koszorú utca – Wreath street, Rózsa domb – Rose Hill, Múzeum kert – Museum Gardens*. A regény kulcsfontosságú utcája a *Frank Jeremiás és Neje* birtokos szerkezettel kiegészülve *Street of Jeremias Frank and Spouse* (Frank Jeremiás és nejének utcája) jelenik meg a fordításban.

Míg az Óbuda, Buda, Újpest, Soroksár, Kőbánya, Zugliget, Pozsony, Esztergom, Parádszabolcs, Szolyma, Szombathely, Badacsony, Csopak, Szigliget, Mád, Szerednye, Tokaj, Budaörs, Márianosztra változatlan marad, addig a Ferencváros német előtaggal, angol utótaggal *Franzstadt* districtként jelenik meg, hasonló eljárással találkozunk a Svábhegy – *Schwab Hill* esetében is, a Víziváros pedig angolra fordított változatban *Water-town* districtként, Bécs angol megfelelőjével *Vienna*ként szerepel a fordított szövegben.

Részben a tulajdonnevek fordításának kérdését érintik, de már inkább a reáliák irányába mutatnak azok a példák, amelyekben a személynevek erőteljes kultúrafüggő denotációkat hordoznak. Ilyen példák a következők:

Eljönnek a tallérok például Cholnoky Viktor úrhoz, aki a Kinizsi és Madách utcában lakott jó hazafi módjára (110).

A few thalers find their way even to Mr. Viktor Cholnoky, who like a proper patriot had lived on Kinizsi and Madách Streets (137).

Érdekességgéppen megjegyzendő, hogy Cholnoky Viktor, a kortárs író, elsőként írt kritikát az *Asszonyosságok díjáról* a *Nyugatban*, s nevének feltüntetése a regényben a mű korhűségére való törekvését erősíti, ugyanakkor a lakóhelyeinek összekapcsolása patriotizmusával meglehetősen ironikus. Mindezek az összefüggések az angol olvasók számára elvesznek, akik legnagyobb valószínűséggel az említett nevek viselői közül egyet sem ismernek.

Ilyent még Ferencz József sem eszik (49) - *Not even His Majesty the king gets to eat like this* (61).

A fordító a Ferencz József neve helyett az általánosabb és személytelenebb őfelségét használja, nem terheli az olvasót történelmi ismereteket feltételező információval, ugyanakkor többletinformációt is nyújt, hiszen egyértelműsíti Ferenc József társadalmi rangját.

A következő példa angol változata a magyar olvasó számára is értelmezi a 'kév-vonatok' jelentését, amikor a következő magyarzó fordítással él:

*Szentistván napján, amikor még **kéjvonatok** jártak Magyarországon, és a föld népe retúrjeggyel utazott a vasúton* (85).

*Back in the old days on St. Stephen's day, when **special vacation trains** promoted nationwide travel and even peasants bought round-trip tickets to Budapest* (106).

(A múltban, Szent-István napján, amikor kiránduló különvonatok országszerte népszerűsítették az utazást, még a parasztok is retúrjeggyel jártak Budapestre).

A forrásnyelvi kultúra ismeretét feltételező fogalmak gyakran kiegészítő betoldásokkal egyértelműsíthetők a célnyelven. Ilyen a következő példában a Kossuth-nóta „rebellis” jelzője valamint a Gotterhalte értelmező fordítása:

*A Viola utcában kocsmáztunk, ahol a **Kossuth-nótát** harmonikázzák felváltva a **Gotterhaltéval**; kövér asszonyaiktól félő polgárokkal ittunk barátságpoharat,* (43).

*Yes, we have gone pub-crawling along Violet street, where the accordion played the **rebellious Kossuth song** in turns with the **loyalist Austrian anthem**,...* (54)

...egész Árva megyének nincs annyi drótja, hogy a mi fazekainkat megdrótozza... (65)

All the tin in Slovakia would not be enough to fill your holes (80).

A fentebbi példa a 21. századi olvasó kortárs ismereteihez igazítja a fordítást, a szöveg kontextusához következetlenül, hiszen Selmechányával összefüggésben *north-county*-t Poprádfelka lokalizálásánál pedig *Uplands* megjelölést használ a fordító. Ez annál is disszonánsabb, mivel a regény cselekményének idején Szlovákia önálló politikai alakulatként nem is létezett.

A kevésbé ismert borfajtát a külföldön ismerttel helyettesíti a fordító a következő példában:

*Ha egy embert **Érmellékinek** vagy **Hegyaljainak** hívnának, nem lehetne róla rosszat feltételezni távolról sem* (81).

How could anyone badmouth a person named „Egri” or „Tokaji” (101).

Hasonló eljárással találkozunk a következő példában is:

*De az idő eljár, és már nem divat a **körmagyar*** (70).

*But times have changed and the **old waltzes** are no longer in style* (86).

A korabeli lapok, divatos színpadi művek, mulatóhelyek, cég- és intézménynevek körülírással fordulnak elő:

Selmechánya és Vidéke – North-country weekly ('északi hetilap').

*A **Szép Juhászné** vagy a **Vadember** kirakatában napokig látható volt a menyasszonyi kelengye* (23);. ...*fashionable shops* would display the bridal trousseau (29); *Orfeum* (125)– *Music Hall* (141).

Amennyiben a mulatóhely neve értelmezhető lefordított változatban is, akkor ezzel él a fordító:

*A **Vörös-alsónál**, ahova néha vacsorázni jártak* (124)

*Natalia found Henrik dining with Demijohn at the **Jack of Hearts*** (153)

Víg Miska** bácsihoz címzett korcsma* (71) *Pub called **Happy Uncle Miska's (87)

Zenészek a **Tévedt nőből** játszanak (71) *When they play a tune from La Traviata* (87)

Kiss József lapjában a **Hét-ben** (70) *In The Week*, edited by József Kiss (87)
 ... miért nem visz egyszer Cinkotára, a **Nagyitcéhez** (71) *why can't he take me out to a little pub ont he outskirts like the Big Pint in Cinkota* (88)

Nebántsvirág című operett (73) the play **Mimosa Blossom** (90)

Összegzés

A stílus, különösképpen Krúdy esetében, a szövegértelem meghatározó része, s az asszociációk vezérelte stílus, melynek formai megjelenése a szövszerkezetek és mondategységek mellérendelő halmozása, és az ebből fakadó zeneiség; a nyelvi képek (hasonlatok, metaforák, metonimiák, szinesztéziák), a különleges szóösszetételek, valamint a tulajdonnevek és reáliák nemzeti sajátosságokat, kort és hangulatot idéző ereje próbára teszik a fordítót.

Az összehasonlítás módszerével végzett párhuzamos szövegvizsgálat során megállapítható, hogy a fordító, Bátki János, angol nyelven nemcsak szemantikai, de stilisztikai ekvivalensét is újrateremtette Krúdy *Asszonyságok díja* című írásművének. A fordítás nehézségeit és problémáit mindig a forrásszöveg rejti magában, amelyekre a fordító tehetsége, stílusérzékenysége, nyelvi leleménye, és korántsem utolsó sorban nyelvtudása alapján keresi a megoldásokat. Szerző és fordító ilyenformán társszerzőkké válnak, hiszen a fordító újjá alkotja az eredeti művet, és ezáltal megjelenteti azt az „integrált világirodalom főpiacán” (Babits 1978: 412).

A fordított mű további, az angol olvasók körében végzett olvasásszociológiai vizsgálatok lehetőségét kínálja, melynek segítségével arra kaphatnánk választ, hogy az általában puritánabb stílushoz szokott angol olvasó–befogadó hogyan birkózik meg Krúdy szövegével. Ez a vizsgálat azonban egy újabb tanulmány témáját képezheti.

Irodalom

- Albert Sándor 2003. *Fordítás és filozófia. A fordításelméletek tudományfilozófiai problémái. Filozófiai szövegek fordítási kérdései.* Tinta Könyvkiadó, Bp.
- Babits Mihály 1978. *Magyar irodalom.* In: *Esszék, tanulmányok.* I. Szépirodalmi, Bp., 359–420.
- Cholnoky László 1920. *Krúdy Gyula: Asszonyságok díja.* Nyugat, 1920. 1–2. szám. 97–99.
- Eisemann György 2001. *A város mint emlék és fikció. Asszonyságok díja és más „pesti regények”* In: *Budapesti Negyed* 34. 2001/4. <http://epa.oszk.hu/eisemann.html>
- Kemény Gábor 2002. *Bevezetés a nyelvi kép stilisztikájába.* Tinta Könyvkiadó, Bp.
- Kocsány Piroska 1999. *A hypallagé és az enallagé: szintaktikai vagy szemantikai alakzat?* In „Magyar Nyelvjárások”. A Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Évkönyve. XXXVII. 299–304.
- Pethő József 2005. *Krúdy-tanulmányok.* Tinta Könyvkiadó, Bp.
- J. Soltész Katalin 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése.* Akadémiai Kiadó, Bp.

Felhasznált kötetek (Az idézetek az alábbi két kötetből származnak)

- Krúdy Gyula 1993. *Asszonyságok díja.* Magyar Hírlap–Maecenas Kiadó, Bp. (Első kiadás 1919. Rác Vilmos. Bp.)
- Gyula Krúdy 2007. *Ladies Day.* Translated by John Bátki. Corvina, Bp.

gazdaság

Tatai Zoltán Konzervgyár épült Nyíregyházán Személyes emlékek a megye iparosításának múltjából (3.)

Cikksorozatunkban dr. Tatai Zoltán közgazdász eleveníti fel személyes emlékeit, tapasztalatait, amelyeket az Országos Tervhivatal területfejlesztéssel foglalkozó munkatársaként megyénkben szerzett az ezerkilencszázhatvanas-hetvenes években. Az első igazán nagy, országos jelentőségű ipari beruházás az 1960-as évtized elején valósult meg Szabolcsban, Nyíregyházán.

A Szabolcs-Szatmár megye fejlődésével, elsősorban az ipar fejlesztéséhez kapcsolódó személyes emlékeim felidézésénél arra törekszem, hogy a történések lehetőség szerint az akkori tapasztalataim szerint, ne utólagos belemagyarázások, a mai szemlélet alapján, kerüljenek lejegyzésre. Az egyéni és társadalmi cselekvések, csak akkor érthetők, akkor tükrözik megítélésem szerint a valóságot, ha a korabeli társadalmi-gazdasági környezetbe ágyazottan mutatjuk be azokat. A történelmi környezet, szemlélet nélkül sem a múlt, sem a jelenünk nem érthető meg reálisan. Az 1950-es évek végén megfogalmazott, az ipar területi arányainak megváltoztatására, az iparilag és egyben gazdaságilag elmaradott térségeinek fokozott iparosítására, felzárkóztatására irányuló erőfeszítések lényegében társadalmi konszenzusra alapozódtak, legalábbis általános, elméleti szinten. Természetesen, amikor ennek a programnak a megvalósítása egyes ágazatokat, vállalatokat, személyeket kedvezőtlenül érintett, nyíltan vagy burkoltan valós vagy mondvacsinált érvekkel, az érintettek a saját érdekeik szerint kívánták az eseményeket alakítani. Az nyugodtan megállapítható, hogy a vidék iparosításának legkövetkezetesebb hívei, szószólói, elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt, az Országos Tervhivatal Területi Főosztályának a területfejlesztéssel foglalkozó szakemberei, valamint az OT Távlati Főosztályának Területi Osztálya, valamint a VÁTI egyes dolgozói voltak. Ezt a kis csoportot az egyes ágazatok, vállalatok nem, vagy legalább láthatóan nem befolyásolták. Véleményük kialakításánál a népgazdasági, a hosszú távú érdekek domináltak. Részkérdésekben természetesen lehettek, voltak különbségek közöttük is. Körükben azonban nem a személyes érdekek, hanem a tényleges érdemi viták domináltak. Természetesen más szervezeteknél is nagyon sok jó szakember képviselte a valós illetve az általunk valósnak tartott érdekeket.

Az akkori politikusok között országos és helyi szinten, emlékeim szerint már nem mindig volt egyezőség az esetenként a személyes közreműködésükkel meghozott elvi döntések és azok megvalósítása végrehajtásában. Egyik-másik országos vezető saját hivatalába, városába érkezvén már inkább az „ülés pontja” szerint érvelt,

cselekedett, és nem az általa is meghozott általános, elvi álláspontot tartotta önmagára, illetve a hozzá tartozó vállalatra, tevékenységre kötelezőnek. (Úgy vélem, e tekintetben azóta sem változott lényegesen a helyzet.)

Visszatérve a bevezetőhöz, az 1950-es évek végén, az 1960-as évek elején a különböző statisztikák, a helyszíni tapasztalatok egyértelműen mutatták, hogy az ország legszegényebb megyéje Szabolcs-Szatmár megye. Az életviszonyokat leginkább jellemző mutató, amely a tömegek reagálását mutatja a térség objektív viszonyaira – a népesség elvándorlása – ebből a térségből volt a legmagasabb. Ezt támasztotta alá az életkörülményeket jelző legtöbb statisztikai adatmutató is. Nem csupán a legutolsó volt a megyék sorrendjében, de még az előtte lévőtől is leszakadt Szabolcs-Szatmár megye. Ebből a helyzetből következett, hogy azoknak, akik országos szinten az elmaradt térségek felemeléséért a területek tervszerű, arányos fejlesztéséért felelősséget éreztek, illetve munkaköri feladatuk volt, Szabolcs-Szatmár megye kiemelt ipari fejlesztésének szorgalmazása elől nem térhettek ki, nyíltan semmiképpen sem.

Az 1950-es évek végén a mezőgazdaság átalakítása, termelőszövetkezetek alakítása a politika, a gazdaságpolitika legfontosabbnak tartott feladata. Akik a mezőgazdaság helyzetét, szerkezetét csak kicsit is ismerték, tudták, hogy ebben a gazdasági ágazatban lekötött munkaerő mértéke, aránya lényegesen magasabb az indokoltnál. Köztudott volt, hogy a termelőszövetkezetek kialakulásával párhuzamosan objektív okokból – de az itt dolgozók szubjektív elhatározása alapján is – tömegesen válnak ki dolgozók. Akik, ha nem tudnak helyben vagy a térségben napi bejárással munkához jutni, a városokba, elsősorban a fővárosba és az ipari munkahelyet kínáló térségekbe költöznek. Ennek társadalmi, anyagi terhei – a lakások, munkásszállók építése, az egyéb feltételek megteremtése – azonban nagyon magasak. A vidéki iparosítás, az iparilag, gazdaságilag elmaradott térségekben ipari munkahelyek létrehozása alapvető gazdasági, politikai érdek, ha tetszik: országos szociális-szociológiai feladatot is jelentett. Ez még akkor is igaz, ha ez utóbbiakat a korabeli közgazdasági irodalom nem bontotta ki mindig részletesen.

A mezőgazdaság átalakításához az is hozzátartozott, hogy az ágazaton belül is strukturális átalakulás szükséges, különösen azokban a térségekben, ahol a fő mezőgazdasági ágakban, különösen a gabonatermelésben – az elkerülhetlenné váló technológiai korszerűsítés következtében – különösen magas létszám felszabadulása volt várható. A demográfiai folyamatokból – jó kiszámíthatósága következtében – előre látható volt, hogy a munkába lépő korosztályok magas létszámára lehet számítani. A számos tényezőt együttesen figyelembe véve az új munkahelyek létrehozásának igénye parancsoló szükségsszerűséggé jelentkezett. A helyzetből szükségszerűen következett, hogy a Tiszántúlon, Szabolcs-Szatmár megyében is, a mezőgazdaságban is keresni szükséges azokat a tevékenységeket, amelyek az ágazaton belül fajlagosan magasabb munkaerő lekötést indokolnak. Kézenfekvőnek mutatkozott, hogy a kertészeti kultúrákat, a zöldség- és gyümölcsstermelést ezekben az országrészekben is fokozzák. Ez annál is inkább indokolt volt, mert a növekvő városi-ipari lakosság és a korszerűbb táplálkozási szokások miatt a belső kereslet és az exportálási lehetőségek – különösen a Szovjetunió igényei – szinte korlátlan piacot jelentenek a frissen szállítható árukra és a konzervipari termékekre.

A hosszú bevezetőt azért tartottam fontosnak, hogy indokoljam a Tiszántúrra ebben az időben tervezett és viszonylag gyorsan megvalósított három nagy

konzervgyár létrehozásának célszerűségét. Ezek Nyíregyházán, Debrecenben és Békéscsabán valósultak meg.

Az új konzervgyárak Tiszántúlra telepítésének megítélésében szinte példátlan egyetértés alakult ki az érintett központi ágazati és területi, valamint a helyi szervezetek között. Sokoldalú tudományos vizsgálatok egyértelműen kimutatták, hogy a Tiszántúl kedvező mezőgazdasági adottságú térségei a zöldség – és jórészt az igényelt gyümölcs – termesztésére is kiválóan alkalmasak. Az egyébként is célszerű öntözéses gazdálkodás kiterjesztése ezen ágazatokban különösen kifizetődő, vagyis a talaj- és éghajlati adottságok, a kialakult térségi munkaerő-felesleg, a hazai és külgazdasági adottságok, végül a gazdaságföldrajzi helyzet a kertészeti kultúrák lényeges kibővítését egyértelműen lehetővé és indokoltá teszik. Ezek pedig a konzervgyárak telepítésének legfontosabb feltételei.

A konzervgyárak telepítési tényezői közül a hatékony működést biztosító a legfontosabb. A közelről beszállítható nyersanyag termelési feltételei megteremtésének minden lehetősége adott. Az egyéb telepítési tényezők – a munkaerő igény kielégítése, a készáru elszállításának feltételei, a döntően keleti piacokra szállítás is kedvező –, a telepítést kizáró egyéb okok pedig nem voltak. Ezek a kedvező természeti, társadalmi adottságok azonban nem zárták ki azt, hogy a meglévő fővárosi, és az ország más részében működő konzervgyárak ne törekedtek volna a fejlesztések minél nagyobb részének megszerzésére. Mindenekelőtt azzal érvelve, hogy a meglévő gyárakban a bővítések alacsonyabb ráfordítással megvalósíthatók, mint új gyárak létrehozásával. Az új munkaerő kiképzése is egyszerűbben, olcsóbban megoldható náluk. Ebben az időszakban olyan méretű új konzervipari kapacitások létrehozása szerepelt napirenden, hogy az új gyárak létrehozása mellett a már meglévő gyárakban is jelentős korszerűsítésekre, kapacitásbővítésre kerülhetett sor.

A Nyíregyházára telepítendő új konzervgyár helyének kijelölése, a városon belüli elhelyezése azonban vitákat váltott ki. A tervezők, a kivitelező építőipari vállalatok általában szívesebben hozzák létre az új objektumokat teljesen új helyen, úgynevezett zöldmezős elhelyezéssel. Így a korszerű technológia kialakítása könnyebb, a korszerű építési módszerek előnyösebben alkalmazhatók, a saját „művészi” ambíciójuk kiteljesedése kevesebb gátba ütközik. A közgazdasági, társadalompolitikai, városépítési szempontok esetenként más helykijelölési igényekkel lépnek fel, vagyis hogy adott kistérségen belül melyik legyen az a tényleges terület, ahol az új kapacitás létrejön, már vitákat válthat ki. A hazai vidéki iparosításnak ebben a korai szakaszában is igen erős korlátozó tényező volt a beruházási költségek szűkössége. Nyíregyháza esetében is keresni kellett azokat a helyeket, ahol viszonylag gyorsan, a lehető legalacsonyabb költséggel lehet a tervezett kapacitásokat létrehozni.

Kis körültekintés után kézenfekvőnek mutatkozott, hogy az új konzervgyárat a vasútállomás közelében, az egykori városi villamos erőmű területén hozzák létre. Korábban a helyi igényekre épült erőmű használható állapotú, de műszakilag elavult volt, már csak hideg tartalékként szerepelt az országos mérlegben az országos erőművi kapacitások között. Figyelembe véve az újonnan épülő nagy erőműveket, ennek a tartalékból való kizárása nem jelentett komoly akadályt. Ugyanakkor ez a kis „erőmű” a tervezett nagy ipari létesítménynél, mint üzemi energiát termelő egység jelentős beruházási megtakarítást ígért a szükséges gőz- és melegvíz-termelési kapacitás létrehozásánál. Az egykori városi erőmű területe, a bővítési lehetőségeket feltételezve ugyan szűkös, de elégséges területet biztosított az új konzervgyár számára. A rendezett ipari terület, a meglévő infrastruktúra jelentős beruházási

megtakarítási lehetőséget nyújtott. Ezek az előnyök lényegesen jelentősebbek voltak a tervezésnél valóban gondokat okozó helyi-területi adottságok kényszerű figyelembevételénél. Megemlítem még, hogy Békéscsabán is az új konzervgyár egy a háború alatt épített, raktárnak használt épület igénybevételével épült fel, ugyancsak a beruházásai költségsökkentése érdekében.

Ide kívánczik, hogy az 1960-as évek elején az akkortájt felfedezett és termelésbe állítható alföldi földgázra támaszkodva Orosházán nagykapacitású, korszerű öblösüveggyár épült, amely az új konzervgyárak számára a közelből tudta szállítani a konzervgyártáshoz szükséges üvegeket. Említést érdemel az is, hogy a Szovjetunióból szállított fenyőrönkök egyre nagyobb arányát a térségben, Tuzséron dolgozták fel fűrészárúnak, és ezekből készülhettek a konzervszállításához szükséges ládák is. Tehát a konzervgyárak Tiszántúlra, Nyíregyházára telepítése egy nagyobb termelési folyamat, a térség egész gazdaságát érintő részeként jött létre.

Megemlítenédnek tartom, hogy a szakemberek nem jelentéktelen része – közöttük olyanok is, akik szívesen vették e térségek felzárkóztatására irányuló erőfeszítéseket, egyetértettek az Alföld, az iparilag fejletlen térségek iparosítási igényével – legszívesebben csupán a meglévő, a helyi hagyományokra alapozott, illetve a mezőgazdasági termékek feldolgozására telepített ipart, iparosítást látott volna szívesen. Gyakran kellett magyarázni, hogy a fenti elveket helyesnek véljük, a hagyományokra, a mezőgazdasági termékek feldolgozására támaszkodást szükségesnek tartjuk, az ilyen iparfejlesztést teljes gőzzel támogatjuk. Ugyanis például Kisvárdán a Vulkan vasöntöde, a megye bútór- és más gyárainak bővítése nem elégséges az iparilag elmaradott térségek ipari felzárkóztatásához, így a Szabolcs-Szatmár megye, a beregi térség gazdasági elmaradottságának lényeges mérsékléséhez.

Végül is a Nyíregyházán a konzervgyár – a szokásosan nagy volumenű építkezésekkel együtt járó gondokkal, nehézségekkel – idejében, korszerű színvonalon felépült. A nagymértékű konzervipari termékek egyik legfőbb gyártója, szovjetunióbeli szállítója lett. A földrajzi közelségből, az intenzív személyes kapcsolatok alapján – természetesen a vállalat, az ország érdekeinek figyelembe vételével – számos olyan termék készült, amelyet kizárólag a vásárlói szokások, igények kielégítésére fejlesztettek ki, és nagy tömegben szállítottak a Szovjetunióba. A konzervgyár felépítése jelentette a térség első igazi nagy ipari beruházását, és hosszú ideig ez a gyár foglalkoztatta a legtöbb dolgozót a városban és a megyében. Az új konzervgyár létrehozásának azonban nemcsak a közvetlen jelentősége; az ipari termelés és foglalkoztatás tekintetében volt számottevő a szerepe, hanem a közvetett; a térség mezőgazdaságára, a kertkultúra emelésére. Az öntözés kiterjesztésével közrejátszott a térség termelősövetkezeteinek felemelkedésében, valamint a nyíregyházi ipari kultúra, a szakmunkásképzés kiszélesítésében. Sokat javított a női munkaerő foglalkoztatásában is – noha részben csak szezonálisan. Sok hazai és külföldi szakember is megjelent a térségben.

A konzervgyár felépítése számottevő általános gazdaságélénkítő hatással bírt és egyfajta bizalmi tényezőt is jelentett. Azt hogy az ország, ha nem is mindig elég gyorsan és a megkívánt mértékben, de segít e távoli, legelmaradottabb országgrész gondjainak megoldásában. Nem szólamokkal, hanem valóságos munkahelyteremtéssel, a gazdaság egészének felemelkedését szolgáló beruházásokkal.

A Nyíregyházi Konzervgyárat 1964. augusztus 20-án avatták fel, s hamarosan a megye iparának kiemelkedő létesítménye lett. Folyamatosan nőtt a létszám és a termelési érték, volt, amikor négyezer ember dolgozott a gyárban. Eleinte a Kon-

zervipari Tröszt keretében működött, de a kiváló menedzsment és szakembergárda munkájának eredményeként jól vizsgázott a tröszt 1982-ben történt megszűnését követő önállóság éveiben is, amikor megújult a gyári technika, technológia. A tizennégy konzervgyár között az iparág legjobb vállalatai közé emelkedett a termelés mennyisége, a műszaki színvonal, az eredményes gazdálkodás és a dolgozók képzettségi szintje tekintetében egyaránt.

A nyolcvanas évek végén, a rendszerváltás és a piacgazdaságra történő áttérés következményeként a konzervipar – benne a nyíregyházi gyár – óriási piacvesztést szenvedett el, nagy adósságok halmozódtak fel, a kilábalásra alig mutatkozott esély. A gyár nagy része a hitelező bankok tulajdonába került. A leépülés mélypontja 1992-ben volt, amikor szóba került a felszámolás lehetősége is. Az érdekeltek végül mégis a konzervgyártás folytatása mellett döntöttek. Megalakították a bonyolult nevű Első Kelet-Magyarországi Befektetési és Eszközhasznosítási Korlátolt Felelősségű Társaságot (EKO Kft.). A gyár 1993–1997 között ismét felívelő pályára került. Újabb tulajdonosi szerkezetváltások után 1998-ban a helyi konzervipar megtelepedését, a gyáralapítás 35. évfordulóját méltóan ünnepelték Nyíregyházán.

Később újra hullámzó volt a kft. élete, mígnem 2006-ban nehéz körülmények között ismét tulajdonváltás történt. Azóta egy magyar magánszemély működteti a gyárat, amely most 170 dolgozót foglalkoztat, s hat milliárd forint termelési értéket állít elő. Főként dobozos kukoricát, borsót, magozott meggyet, sűrített paradicsomot, különféle savanyúságokat készít hazai fogyasztásra és exportra. Megtartották a gyár sikeres termékcsaládját, a Nagymama lekvárját is. *(A szerk.)*

művészet

Sipos László

Gondolatok a lónyai románkori és gótikus falképek ikonográfiájáról

A lónyai templomban hazánk egyik legjelentősebb román és gótikus freskóciklusa került napvilágra, a legelső magyarországi Köpenyes Máriával, a szentek táblakép finomságú gótikus falképeivel, s olyan unikális ábrázolásokkal, mint Szent Julianna, avagy Szent Zsigmond. Nem előzmények nélküli tanulmányunkban¹ a közelmúltban feltárt és restaurált falképek bemutatásán kívül azok elemzésére is vállalkoztunk, a szakirodalomban eddig megjelent – elsősorban Fazekas Gyöngyi, Lángi József és Oltai Péter nevéhez köthető – álláspontok számbavételére, esetenként cáfolatára is sort kerítve.

Lónya középkori temploma és a feltárt falképek

A Tisza közelében fekvő beregi falu – Lónya – legfőbb büszkesége mindig is középkori református temploma volt. (Az egyhajós, szabályos téglalap alaprajzú templom a 13. században épült, a pápai tizedjegyzék szerint 1332 és 1335 között már Szent Péter és Pál tiszteletére szentelt templomként említik, majd a 14–15. század során átalakították.² Későbbi átépítései nem voltak jelentősek, így a vakolat alatt fennmaradhatott a templombelső gótikus-reneszánsz festése, mely az utóbbi évek egyik legjelentősebb ilyen jellegű felfedezése.

A lónyai falképekről a 19. század végén már voltak információink. „A református templom kitisztítása alkalmával, mint az ottani pap fia említé, falképekre akadtak, melyek az egész templomot elfoglalják, de fölfedezéseik után azokat ismét bemetszelték. – Talán jobb, hogy bántatlanul hagyták, majd jön, úgy hiszem, oly időszak is mikor az efféle művészi tárgyakat nem egyedül vallástisztítói szempontból fogják tekinteni!” – írta Rómer Flóris.³ Bereg vármegyei monográfiájában Lehoczky Tivadar is tesz említést az északi falon „látható” festésről.⁴ A 2000-ben bekövetkezett

1. A szerzőnek a laskodi Szent László-freskókat bemutató tanulmánya a Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle 2000/4. számában (397–401.) jelent meg; a középkori templomi falképekkel kapcsolatos további kutatásairól, illetve beszámolóiról szóló néhány publikáció: EUROPA NOSTRA-DÍJ SONKÁD TEMPLOMÁNAK (Falu Város Régió 1999/7. szám 21–22.), A kisszekeresi református templom helyreállítása (Műemlékvédelem 2000/1. szám 31–35., A LASKODI REFORMÁTUS TEMPLOM - Egy korai Szent László-legenda freskó (Műemlékvédelem 2000/5. szám 279–285.), Gyűgye református temploma (Értéktmentő 2006. 2. szám 10.).

2. Entz 1987, 50–53., Vincze 1995, 41.

3. Rómer 1874, 123.

4. Lehoczky 1881, 395.

beregi árvíz után kezdődhetett meg a templom szakszerű építészeti helyreállítása. A templom műemléki helyreállítását Oltai Péter vezette.⁵ 2004-ben a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH) által biztosított támogatásból elkészült a hajó falképeinek feltárása⁶, azok esztétikai helyreállítása pedig tavaly fejeződött be.

Lónya falfestményei kapcsán három korszakot képviselő, jelentős alkotásokról beszélhetünk, melyek minőségben magasan kiemelkednek a beregi (és szabolcsi) templomok (Csaroda, Márokpapi, Laskod) hasonló falképei közül. Lónyán a XIII. századi falképek légiesek, a szentek mosolygósak és mindegyik alakot egy kicsit másként festettek, Csarodán viszont sematikusan egymás után ábrázolják őket – állapította meg Fazekas Gyöngyi,⁷ a vezető restaurátor.

A román kori falképek

Lónyán a legkorábbi festett rétegek a diadalív bélletében, annak a hajó felé eső oldalán és a templom déli falán kerültek elő. Ezek a román kori falképek: a 12 felszentelési kereszt, a Köpenyes Madonna, négy szent a diadalív bélletében, három szent a szószerű feljárójánál és Sárkányölő Szent György a déli falon.

A templom építéskor a téglafalakat még nem vakolták, a képmezőket keret sem övezte, és rajtuk kívül csak a 35–40 cm átmérőjű felszentelési keresztet alá kentek fel egy-egy vékony rétegű, kis felületű, kerek mezőt. Ezek a 3–4 cm széles körbe foglalt egyszerű keresztet szimmetrikusan helyezkedtek el, a padlótól 130–140 cm-re. A szentélyben négy volt feltárható, a hosszirányú falakon három-három, míg a nyugatin a kapu két oldalán egy-egy található. Érdekes, egyben szimbolikus is, hogy a nyugati keresztet fekete színnel, míg a többi egységesen vörössel festették.

A diadalíven feltárt figurális ábrázolások mindegyikének – kivéve a Köpenyes Máriát – a feje felett valamikor névfelirat volt olvasható, de a sérülések miatt a szöveg töredékei ma már alig értelmezhetők. Az északi oldal két négyzetméteres felületén két női szent – életnagyságúnál kisebb – alakja ismerhető fel. Testük nagyrészt elpusztult, annak idején arcukat is kalapácsütésekkel roncsolták, hogy az új vakolatréteg jobban kössön hozzá.⁸ Mindezek ellenére felismerhető a jobb oldali lilomos koronája és dicsfényének karéjos belső díszítése. A bal oldali női szent fodros szegélyű fátylat visel, és sötét köpeny takarja a vállát. A diadalív déli belső oldalának figurái is hasonló méretű képmezőben jelennek meg, sérüléseik viszont nem olyan jelentősek, mint az északi oldalon. Itt két férfi szent áll egymás mellett. Balra egy jobbát felemelő, sötét színű fejét kámzsával elfedő figura, aki lehet rendalapító vagy egy szerzetes-szent, mert tonzúrája is van. Jobbra pedig egy hosszú szakállú, baljában könyvet tartó figura áll.

A diadalív hajó felé eső oldalán is festettek egy-egy képmezőt, ahol az északi oldalon négy négyzetmétert is jóval meghaladó (285x152 cm-es) képmezőben Köpenyes Mária és egy másik szent alakja bontakozik ki. (1. kép) Mária arca sérült, dicsfénye érdekes karéjos megoldású, köpenyét pedig a mellén feltűnően nagyméretű boglár fogja össze. Ruháját rombusz alakú, karéjos mustrák díszítik. Karjait szinte függőlegesen lógatja, és köpenye szélét fogja mindkét kezével. A felnyíló köpeny alatt

5. Oltai 2006, 348-356.

6. Lángi 2006, 357-374.

7. Fazekas 2008, 10.

8. Lángi 2006, 362.

1. kép. A köpenyes Mária

A diadalív hajó felé eső déli oldalán három figurát festett meg a mester egy három négyzetméternyi (150x205 cm) nagyságú képmezőn. Bal oldalon egy jobbát áldásra emelő, baljában könyvet tartó püspökszent áll, akit névfeliratának látható részei alapján Szent Miklóssal, a 4. század első felében élt műrai püspökkel azonosíthatunk.¹² (Az ő alakja él tovább Mikulásként...) Középen egy pálmaágat tartó, mosolygó női szent látható (a 2. képen balra), de attribútum és felirat hiányában nem állapítható meg, ki is voltaképpen ő. Jobbra pedig – a névfelirat alapján – Szent Julianna áll (a 2. képen jobbra) – a hazai emléksanyagban tudomásunk szerint nincs is több példa. Az ókeresztény szent

az oltalomkereső figuráknak csak az arca látható. Ikonográfiai jelentése szerint Mária – közbenjáró szerepének megfelelően – a világbíró Krisztus haragja ellen védi a bűnös embereket köpenye alatt, és kegyelemért könyörög számukra.⁹ Bizáncban (majd Konstantinápolyban) kiterjedt kultusza volt Mária köpeny-erekljének, mely kultusz a IV. kereszties hadjárat (1204) után terjedt el Európában. Az első Köpenyes Madonnák a XIII. században Itáliában jelentek meg.¹⁰ A történelmi Magyarország területén a Köpenyes Mária-ábrázolásainak túlnyomó többsége a falképfestészet emléksanyagában maradt fenn. A lónyai ábrázolás Lángi szerint nagy valószínűséggel a Köpenyes Mária-ink között a legkorábbi.¹¹

2. kép. A pálmaágas női szent és Szent Julianna

9. Seibert 1994, 182-183.

10. Seibert 1994, 182.

11. Lángi 2006, 362-363.

12. White 1993, 180-181.

3. kép. Sárkányölő Szent György

díszített dicsfény övezi, vállát vörös köpeny fedi, mely alatt kilátszik a lemezekből álló vértje. Baljában ovális, vörös-fehér pajzsot emel maga elé, jobbjával hatalmas lándzsát dőf a sárkányba, melyből magasra fröccsen a vér.

A gótikus falképek

A gótikus festmények a szentélyben szinte összefüggően találhatók, alattuk viszont a korai rétegnek csak a felszentelési keresztjeit találták meg. Eredetileg a teljes felületet beborította a 15. századi freskó, mely négy képszalagra tagolódott.¹⁵ A szentély gótikus falfestményein a figurák táblakép finomságúak. Szent Imre és Szent István ruháit (az övet, a gombokat, a kesztyűket és a cipőjüket) – mint ahogy arra Fazekas Gyöngyi rámutatott¹⁶ - hihetetlen érzékenységgel festették meg. (Igaz ő királyokról írt, holott Imre „csak herceg” volt...)¹⁷

A szentély déli falán négy szent gótikus alakja uralkodik. Az ablaktól balra Szent Bertalan apostol látható, akinek nemcsak a könyv az attribútuma, hanem vértanúságának eszköze a kés is, mellyel a barbárok megnyúzták.¹⁸ Ezt a kést tartja kezében. Tőle balra egy ismeretlen apostol áll... Az ablaktól jobbra (a 4. képen, a

304-ben halt mártírhalált, mert nem akart pogány vőlegényéhez feleségül menni, amíg az Krisztus hitere nem tér. Megvesszőzték, hajánál fogva lógatták, forró ólmot öntöttek rá, majd börtönbe zárták. Maga az ördög is megkísértette, de a szűz megláncolta és a pöcegödörbe dobta a sátánt. Ám mindhiába, végül mégis lefejezték.¹³

A hajóban a déli fal közepén egy több mint négy és fél négyzetméteres (222x203 cm-es) képmezőben Sárkányölő Szent György ábrázolása került napvilágra. (3. kép) A 3. században élt katonaszent 303. táján vértanúként halt meg. Híres – és gyakran ábrázolt – története szerint ő győzte le a kisázsiai Sylena mocsarában rejtőző és már csak emberáldozatokkal megbékíthető sárkányt. Ráadásul éppen akkor, amikor áldozatként már a király leánya volt soron.¹⁴ A lónyai falkép-maradványon a sárkány ma már alig látható, akárcsak a ló hátsó lábai. Teljesen ép viszont a megmentett, imára kulcsolt kezű szilénei királylány. A szent fejét különlegesen

13. Voragine 1990, 74–75.

14. White 1993, 99–100.

15. Lángi 2006, 366.

16. Fazekas 2008, 10.

17. Szuhay-Havas 1993, 260–261.

18. White 1993, 36–37.

szószékkoronától balra) látjuk a magyar szenteket, Szent Imrét (†1031) és Szent Istvánt (†1038).¹⁹ Vállukon palástot viselnek, baljukban országalmát, jobbjukban liliomos végű, illetve buzogányszerű kormánypálcát tartanak. (A felső sávban, az ablak két oldalán egy-egy írópultnál ülő figura roncsolt maradványai kerültek elő...)

4. kép. A szószékkoronától balra Szent Imre és Szent István

A diadalív déli bélében névfelirata alapján Szent Zsigmond ábrázoltatott, aki Zsigmond király védőszentjeként lett népszerű a 14–15. század fordulóján. Falképes ábrázoláson hazánkban eddig még nem volt ismert, állapította meg Lángi.²⁰ A „királyszentek” feltett négy-négy mondatszalogot tartó próféta mellképe került megfestésre, a déli oldalon legfelül Mózes. Mózes a keresztény ikonográfiában Krisztus előképének tekintendő, aki az emberiséget megváltotta a bűntől és a haláltól. Krisztus – a színeváltozáskor – Illés és Mózes közt jelenik meg, a középkorban pedig Mózeset még a próféták közé is „felvették”.²¹

A szentély keleti falán, az ablaktól balra eső falszakaszon Simon apostolt, az ablak mellett a vele együtt ünnepelt Júdás Tádét láthatjuk. (És nem pedig Júdást, mint ahogy azt tanulmányában Lángi említi.)²² Róluk tudjuk a legkevesebbet a Szentírásból, egy meggyökeresedett hagyomány szerint Simon Egyiptomban hirdette az igét, majd társával, Júdás Tádéval Perzsiába mentek, ahol mindketten vértanúhalált haltak.²³ Az ablaktól jobbra eső felületen zarándokbottal és fejfedővel (Compostela címerére utaló kagylós kalappal) az idősebbik Jakab,²⁴ majd pedig a vértanú Mátyás apostol, az ácsok védőszentje²⁵ kapott helyet. Látványosan dúsredőzetű köpenyeik színes ruháikat csak részben fedik, sugaras dicsfényük leomló hajfűrtjeiket koronázzák. (5. kép)

A szentély keleti ablaka felett a sirládából kiemelkedő feltámadó Krisztust ábrázolták. (Ez nem a „Fájdalmas Krisztus”, mint ahogy azt Lángi véli.²⁶ A Fájdalmas Krisztus-ábrázolásokon Krisztus sebei láthatók, azok hangsúlyos ábrázolása a Passióra utalnak.²⁷ Itt a feltámadás az ikonográfiai üzenet.²⁸) A sírtól jobbra és balra

19. Szuhay-Havas 1993, 260–265.

20. Lángi 2006, 370.

21. Seibert 1994, 234–236.

22. Lángi 2006, 368.

23. White 1993, 220.

24. White 1993, 112.

25. White 1993, 177.

26. Lángi 2006, 368.

27. Seibert 1994, 90–91.

28. Seibert 1994, 187–190.

5. kép. Jakab és Mátság apostol

– vélhetően – János apostol és Szűz Mária kaphatott helyet – írja Lángi.²⁹ Az ikonográfiai analógiákból azonban Mária Magdolna és Szűz Mária a valószínűbb. Máté két asszonyt említ, Mária Magdolnát és a másik Máriát,³⁰ Lukács evangéliuma pedig lényegében hármat (még Johannát, Jakab anyját is.)³¹

Az északi fal freskói szinte teljesen megsemmisültek, így csak feltételezhetjük, hogy – a templom ikonográfiai rendjének megfelelően – egy Szent László-ábrázolás kaphatott itt helyet. Őt halála után alig egy évszázaddal, 1192-ben iktatta Celesztin pápa a szentek sorába.³² (Szabolcs egyik rangos gótikus templomában – Laskodon – második szent királyunk legendája egész freskó-ciklust kapott.)³³

Az északi fal freskói szinte teljesen

Az a bizonyos Miklós Mester

A lónyai templom szentélyében, az északi fal egy mondatszalgáján a következő felirat olvasható:

„mag(iste)r ’ nicolaus...e’ Anno d(omi)ni...’xiii”

A felirat egy bizonyos Nicolaus (Miklós) mesterről tesz említést, az évszám végének töredéke (13) pedig a művészettörténeti párhuzamok alapján, nagy biztonsággal 1413-ra egészíthető ki. (Ez Zsigmond uralkodásának kellős közepére esik, röviddel ezelőtt – 1410-ben – választották meg német-római császárrá.)³⁴ Így maradt fenn tehát a festő Magister Nicolaus, azaz Miklós Mester neve, s így állapítható meg a gótikus festés pontos évszáma.

A fal közepén – a próféták sorában – a már említett négykaréjos keretezésben két királyi koronát viselő figura maradványai látszanak, akiket valószínűleg Dáviddal és Salamonnal azonosíthatunk.³⁵ A keresztény művészet számára Dávid azért jelentős, mert Jézus az ő leszármazottja, Fia, a bölcs Salamon pedig azt kérte az Úrtól, hogy különbséget tudjon tenni a jó és a rossz között.³⁶

*

29. Lángi 2006, 368.

30. Máté 28.1.

31. Lukács 24. 10.

32. Szuhay-Havas 1993, 266–268.

33. Sipos 2000, 397–401.

34. Vég 1991, 73–76.

35. Lángi 2006, 368.

36. Seibert 1994, 67–68, 274–275.

A lónyai falképek harmadik, reneszánsz rétege – amelyet egy 1941-ben végzett tartozás során tett megfigyelés szerint 1631-es évszámmal keletkeztek – feltehetően Lónyay Menyhért kegyurasága idején készült.³⁷ Ennek bemutatása és értelmezése azonban már egy újabb tanulmány tárgyát képezheti majd.

Fontosabb irodalom

- Entz Géza (szerk.) (1987): Szabolcs-Szatmár megye műemlékei I-II. (Akadémiai Kiadó, Budapest)
- Fazekas Gyöngyi (2008): A lónyai református templom falképeinek restaurálása (Örökség 2008/2, 10-11.)
- Károli Gáspár (ford.): Szent Biblia (Magyar Biblia-Tanács, Budapest, 1990.)
- Lángi József (2004): Előzetes beszámoló a lónyai református templom falképeinek kutatásáról, feltárásáról (Műemlékvédelem 2004/6, 357-374.)
- Oltai Péter (2004): A lónyai református templom műemléki helyreállítása (Műemlékvédelem 2004/6, 348-356.)
- Seibert, Jutta (szerk.) (1994): A keresztény művészet lexikona (Corvina Könyvkiadó, Budapest)
- Sipos László (2000.): Szent László-freskók a laskodi református templomban (Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle 2000/4. 397-401.)
- Szuhay-Havas Ervin: Magyar szentek (In: Seibert, Jutta szerk.: A keresztény művészet lexikona, Corvina Kiadó, Budapest, 249-271.)
- Vég Gábor (1991): Magyarország királyai és királynői (Maecenas Könyvkiadó, Budapest)
- Vincze István (szerk.) (1995.): Szabolcs-Szatmár-Bereg megye műemlékjegyzéke (Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Közgyűlés, Nyíregyháza)
- White, Kristi (1993): Szentek kislexikona (Maecenas Könyvkiadó, Budapest)

37. Lángi 2006, 371.

Nagy Lajos Imre

A 80 éves Berecz András festőművész kiállítása elé

Szeretettel és tisztelettel köszöntöm a nyolcvan éves Berecz Andrást! Örülök, hogy képei között lehetünk, hogy újra találkozhatunk festményeivel Nyíregyházán, itt, a múzeum kiállítótermében.

Kicsit elfogódott vagyok, mert minden bizonnyal nem én vagyok az, aki méltó módon, hűvös objektivitással, tudományos távolságtartással elemezhetném Berecz András művészetét, viszonyíthatnám, hasonlíthatnám művészetét kortársainak törekvéseihez, kereshetném helyét a magyar művészet történetében. Mindez felkészült és tekintélyes művészettörténész feladata lenne, lehetne. És elfogult is vagyok, mert az élet többször is a közelébe sodort, jó- sorsom úgy hozta, hogy többször, különböző helyzetekben és körülmények között tanulhattam tőle.

Először bizonytalan fiatalemberként találkoztam vele. Az akkor már híres szak-körében, ahol több, később jelentős művészi karriert teremtő, a rajzolás, a festészet tudományában előbbre jutni akaró társammal együtt figyeltünk tanácsaira, korrektúráira. Aztán a főiskola rajz szakán, kicsit később, negyven éve, akkor, amikor éppen negyven éves volt, az ő instrukciói egyre hatékonyabban, alaposabban terelték, irányították „szakmai” felkészülésemet, formálták képességeimet.

Keveset beszélt, magyarázott, inkább megmutatta, hogyan lehet alakítani, fejleszteni a rajzot, hogyan lehet az ecsetet, a festéket használni. Határozottan, szemrebbenés és problémázgatás nélkül „belenyúlt” a stúdiómainkba, néhány vonással, mozdulattal helyre téve a kompozíciót, a tónusrendet, vagy más maszatolásunkat. A rajztanítás, illetve ma a vizuális nevelés általában nem tartja szerencsésnek, korszerűnek az efféle megoldást, sokak szerint ez gátolja a személyiség fejlődését, a kreativitás kibontakozását. Nekem azonban segített, amikor láttam, hogy pillanatok alatt helyükre kerülnek a dolgok. Azoktól a hallgatóktól, akikben meglátott valami halvány lehetőséget, adottságot, különösen sokat követelt, elsősorban a következetes és elmélyült munkát. Keményen korrigált, nem csomagolta, puhította véleményét.

Berecz tanár úrtól akkor is szigorú kritikát kaptam, amikor megmutattam első szobrászi próbálkozásaim egyikét, egy gipszfejet. Azt mondta: „Na, fiú! Többet ilyet ne csinálj!” Nos, ettől kezdve gondoltam úgy, hogy szobrász leszek. Később azonban – látva kitartásomat, konokságomat – szívesen segített tanácsaival. És ő is belekóstolt a szobrászatba, mintázott fejet, faragott fából néhány figuratív plasztikát, készített bronzérmeket.

A főiskola elvégzése után, más iskoláim, tanulmányaim befejeztével, csaknem tíz év múlva kerültem vele ismét intenzívebb kapcsolatba, amikor a Bessenyei György

Tanárképző Főiskolán, a Rajz Tanszéken tanársegéd lettem. Művészetszemlélete – inkább már indirekt módon – ismét hatott rám, bár még ekkor is, néhány munkámnál tanácsát, véleményét kértem.

Egy 1979-es katalógusában így írt: „A művészet – az intuitív képzelőerő szuverén megnyilatkozásai mellet – egyben mesterség is. Minden művészetben jelen van az eszköz. A vele való bánni tudás kemény, szívós és kitartó küzdelmet vállaltat azal, aki ezt az eszközt saját szolgálatába akarja állítani. [...] A matéria csak annak engedelmeskedik, aki meghozza ezt az áldozatot. [...] Az általam választott úton én is a megformálás következetességét, a ‚megcsinálás’ gondjait tartom alapvetően fontosnak.” Minden szavával ma is azonosulni tudok.

Láthattam korai nagyméretű tanulmányrajzait, amelyek a szakkör falára voltak kirajzszógezve. Láthattam, hogyan tervezte, hogyan készítette a sóstói úti kórház kerámia mozaikjának kartonját, hogyan rakta homokba a mozaikdarabkákat, láthattam, hogyan kevert kazeint kötőanyagként, hogyan festette a borbányai templom seccóját, a 4-es iskola falképeinek tervezési fázisait le is fényképeztem. Láthattam, hogyan rajzolt, festett, hogyan kaparta vissza a viaszkrétát, amikor a magyar népdalokhoz vagy a Kalevalához készítette az illusztrációkat. És láthattam, amikor unalmas értekezleteken golyóstollal firkálgatott. Néhányszor hallgathattam, ahogyan népdalokat furulyázott, énekelt. Ezek az élmények is hatottak rám...

Berecz András nyíregyházi. Itt született, gyermekéveit, kamaszkorát is itt töltötte. Az itteni tanítóképzőben Diószegi Balázs buzdította rajzolásra. Az 1946-tól működő nyíregyházi szabadiskolában, a későbbi Bessenyei György Képzőművészeti Népiskolán is az ő irányításával ismerkedett meg a festészet alapjaival. Egyévi tanyai tanítószkodás után, 1950 és ’56 között Budapesten, a Képzőművészeti Főiskolán Bencze László, Bernáth Aurél és Domanovszky Endre növendéke volt. A művészettörténetet Rabinovszki Máriusztól tanulta, akinek előadásai nagy hatással voltak rá. Ötvehat nyarától mint rajztanár kezdett dolgozni Nyíregyházán, a 4. számú, a régi és a mai evangélikus iskolában, majd rajz szakfelügyelő lett. Közben 1957-58-ban a középiskolai rajztanári módszertani stúdiumokat is elvégezte a Képzőművészeti Főiskolán. A nyíregyházi felsőfokú tanítóképzőben ’59-től oktatott. A tanárképző főiskola rajz tanszékét ’69-ben ő kezdte szervezni, ’72 augusztusáig volt tanszékvezető. A főiskolán és a városi képzőművészeti szakkörben nagyhatású mesterként oktatott, sok tanítványából lett jelentős képzőművész. A ’80-as évek közepétől szigligeti parasztháza lett tusculanuma, ahol nyaranta festett, töltekezett. Családjával 1987-ben költözött Budapestre.

Mindeközben – festőként – a város, a megye egyik legkiemelkedőbb képzőművésze, a helyi kiállítások mellett országos tárlatok, pályázatok rendszeres résztvevője. Nyíregyházán murális feladatokat teljesít, és folyamatosan megújítja gazdag, finom koloritú, lírával, érzelmekkel telt, mégis erőteljes, monumentális hatású festészetét. Egyik katalógusában írja: „Kezdetől fogva távol álltam attól, hogy ‚ismételjem magam’ és modort alakítsak ki. A bennem meggyőződéssé, hitté vált állandó igazságok, szépségek különösképpen mindig új megjelenítésre készítettek. Olyan megformálásra, mely az előzőben nem volt meg, vagy csak rejtőzött abban. Hiszem, hogy nem valamiféle stílusanarchia ez – mivel nem a stílus a cél, de a kifejezés, a meggyőzés –, hanem egy erő, frissülő véráram, a mozgás állandósága.”

Hatvan éves korában ment nyugdíjba, harminc évig dolgozott a pedagógusképző felsőoktatásban. „... most már csak festek, 1990-től megelégedett nyugdíjasként.” – közli egy másik katalógusban. Hetvenedik születésnapjára szép kiállítást rende-

zett a Városi Galéria, katalógusában Feledy Balázs értő, elemző írásával. Berecz aktív, kiállításokon szerepel Budapesten, tagja a Bernáth társaságnak, a IX. kerületi képzőművészeti egyesületnek, a Rudnay társaságnak. Gönczy Pál utcai műtermében új képeket mutat, színei frissek, teltek, vidámak.

Néhány éve – ritka leveleinek egyikében – azonban már rezignáltan fogalmaz: „Ahogy elnézem, itt Pesten, ezt a ‚nagyüzemű‘, erőltetett és erőszakos nyüzsgést, van mit megmosolyognom. Lufballon az egyész! Én maradok a gyökereken, a humuszon. Isten segedelmével élek a kegyelemből, és nyugodtan várom jósorsomat.”

Berecz András, ahogy megismertem, távolságtartó, nem könnyen barátkozó, inkább rejtőzködő alkat, aki igazán a képeiben mutatja meg magát. Sosem kereste a könnyű érvényesülés útját. Nem épített, keresett magának „hasznos” kapcsolókat. Tanítványainak – okulásként – idézte a táalentumokról szóló bibliai példázatot. Hogy ő megduplázta, gyarapította-e azt, ami neki adatott? Úgy hiszem: igen! A quattrocento mestereinek alázatával festett, ugyanakkor a megszerzett, kiművelt mesterségbeli tudás magabiztossá tette, és hittel töltötte fel művészetét.

Berecz nyíregyházi, még akkor is, ha már több mint húsz éve Budapesten lakik. Életének legtermékenyebb, legaktívabb része ide köti. Itt vált érett művésszé. Festészete e táj szellemiségét képviseli. Elsősorban az itteni történelmi, irodalmi, népművészeti tradíciókból táplálkozik, amelyek sajátosan alakították, erősítették képi világát. Egyszer, úgy 30-40 évvel ezelőtt, egy beszélgetésben mondta: „Párizstól, Budapesttől, vagy Nyíregyházától egyforma magasan van a csillagos ég.”

Arra a kérdésre felelni, hogy Berecz művészete milyen magasra emelkedett, megítélés kérdése, az objektív precizitással nehezen mérhető. Ma biztosan nem divatos, a mai műítészek nagy valószínűséggel ügyet sem vetnek rá, észre sem veszik, színes-szürkékbe hajló, szomorkás, balladai hangjával a mai harsogó nyüzsgésben talán anakronisztikusan hat. Mégis úgy gondolom, hogy ez az életmű kvalitásával elismerést és tiszteletet parancsol. Berecz Andrásról és festészetéről alig van dokumentáció, alig van fellelhető irodalom. Itt az ideje az életművet dokumentáló, feldolgozó, elemző reprezentatív album létrehozásának, kiadásának!

Köszöntő

Dr. Margócsy József ny. főiskolai főigazgató ez év április 8-án töltötte be életének 90. esztendejét. A tanítványok közismert „Jocó bácsija” a Szemle szerkesztőbizottságának évtizeden át volt tagja, élvezetes írásait mindig örömmel közölte folyóiratunk. A matuzsálemi kort megérett szerzőnknek ez úton is szívből gratulálunk, s további erőt, egészséget kívánunk!

A Szemle szerkesztősége

Berecz András: Nagyon nehezen akar megjönni a tavasz (1996)

Berecz András festményeiről Erdélyi Tamás készített reprodukciókat

Berecz András: Búcsúzó (2000)

Berecz András: Az egyik szék üres (1999)

Berecz András: Pávavariációk (1983)

Berecz András: Parasztház leanderrer (1992)

interjú

Marik Sándor

Az irodalmi múlt is kínál újdonságokat

Interjú a Széchenyi-díjjal kitüntetett Margócsy Istvánnal

A Magyar Köztársaság elnöke – a miniszterelnök előterjesztésére – nemzeti ünnepünk, március 15-e, az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc kezdetének, a modern parlamentáris Magyarország megszületésének napja alkalmából a Széchenyi-díjat adományozta Margócsy István József Attila-díjas irodalomtörténésznek, kritikusnak, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara tanszékvezető egyetemi docensének a XIX. századi magyar irodalom történetét új megvilágításba helyező alapvető kutatásaiért, a műfajt megújító irodalombíráói munkásságáért, valamint jelentős tanári tevékenységéért. Így fogalmaz a hivatalos közlemény a Parlamentben tartott kitüntetési ünnepségről. A hatvanadik életévét idén betöltő nyíregyházi születésű tanártól interjút kértünk a Szemle számára.

– Mielőtt a munkájáról beszélnék, és véleményét kérném az irodalomhoz köthető történekekről, kérem, nosztalgiázzunk néhány percet. Mikorra tudott ön kilépni édesapja „árnyékából”, aki szintén ismert irodalmár, a nyíregyházi főiskola sokat publikáló tanszékvezetője, majd 1972–80 között főigazgatója volt?

– Aránylag hamar. Kétségtelen, az egyetemen állandóan szóba került, kinek a fia vagyok, hiszen tanárain jó része apám korosztályához tartozott, s tudták, hogy ő az újonnan alakult nyíregyházi főiskolán tanszéket kapott. Én egyetemi tanulmányaim megkezdése előtt egy évig katonai szolgálatot töltöttem, a tanulás után gyakornokként benn maradtam az egyetemen, s viszonylag fiatalon, huszonhat évesen doktoráltam. Nem sokkal később a *Mozgó Világ* című folyóirathoz kerültem, ahol elég sok irodalmi kritikát írtam, s mivel apám a fiatal irodalomról nemigen írt, már ez is bizonyos önálló ismertséget adott. Az irodalomtörténészi szakmában harminc éve publikálok tanulmányokat, de ilyen munkám erősen különbözött édesapám kedvelt témáitól: eleinte a 18. század végének magyar irodalmáról írtam történeti, esztétika-, kritikátörténeti cikkeket, tehát olyan témákról, amelyekkel apám részletesebben nem foglalkozott. Így aztán azok számára is megszűnt az „összetévesztés” lehetősége, akik adott esetben sokkal jobban ismerték őt, mint engem.

– *Az igaz, hogy felvételi vizsga nélkül került be az ELTE Bölcsészettudományi Karára?*

– Igaz –, de csak a magyar szakra. Ennek az volt az előzménye, hogy végzős diákként részt vettem az Országos Középiskolai Tanulmányi Versenyen, és az első tíz között végeztem, s így a szabályok szerint magyarból nem kellett felvételiznem, csak a másik szakból. Egy ilyen könnyebbség persze biztonságot is nyújt az embernek, meg szabadságot is: annyi mindent lehetett tenni a felszabadult időben...

– *Úgy tudom, hogy ön egy nagyon speciális tudás birtokában van: folyamatosan tud „fordítva” olvasni, tehát például, ha én önnel szemben jegyzeteket, el tudja olvasni...*

– Ez egy családi adoma, s nem is saját emlékem; csak szüleimtől tudom. Amikor kisgyerekként szüleim a növérémet ellenőrizték, rendszeresen tanul, készül-e, az asztalnál általában szemben ültünk, s míg őt kérdezték, én néztem az ő házi feladatát, majd bizonyos idő elteltével egészen jól el tudtam olvasni fordítva is. Nem olyan nagy dolog ez: olyan, mint ha valaki megtanul egy titkosírást vagy kipróbálja a tükörírást. Csak gyakorlás kérdése.

– *Szintén a családi történetek között lehet hallani egy diófáról, ha keresték, általában annak tetején találták meg...*

– Nyíregyházán, a Selyem utcai családi házunk udvarában valóban állt egy nagy, már akkor negyven-ötven éves diófa, mostanában lenne száz éves. A termése is sok és jó volt, de nekem másért tetszett. Kiskamasz koromban az volt a kedvenc időtöltésem, hogy felmásztam a tetejére, és ott olvastam. Volt ebben egyfajta elkülönülési igény, mert ott nem zavart senki, ám jól is éreztem magam, szerettem a fa tetején üldögélni. Sokat olvastam, s mire első osztályos lettem, már sok könyvön voltam túl. Az írás, különösen a szép írás problematikusabb volt, de az olvasással nem volt semmi gondom, abban már egészen hamar gyakorlott lettem...

– *Rátérve a mára, az ön nevét tanárként, irodalomtörténészként, szerkesztőként és kritikusként egyaránt jegyzik. Munkái között van valami fontossági sorrend?*

– Nincsen, és nem is szeretném, ha lenne, vagy ha úgy látszanék, mintha lenne. Én az egyetem után rögtön itt maradtam, ugyanezen a tanszéken – akkor ugyan másként hívták, de lényegében ugyanez volt. Tanársegédként tanítottam, éppen azt a korszakot, amely iránt érdeklődtem, vagyis a felvilágosodás és romantika korszakát, e témából is írtam cikkeket különböző folyóiratokba, s hamar megírtam a doktori értekezésemet is, Petőfi rimeléséről. Tanárként is, kutatóként is „hagyományos” irodalomtörténésznek nézhettem ki. Kritikus később lettem. Ennek története: tanszékvezetőm, Pándi Pál, aki akkor a *Népszabadság* kulturális rovatának vezetője is volt, meghívott az újság kritika rovatához napi kritikusnak. Ezt határozottan elhárítottam, mert nem akartam politikai fórumon nyilvánosság elé lépni. Évekkel később, 1977 táján Kulin Ferenc kollégám – egyben a *Mozgó Világ* szerkesztője – hívott az akkor új folyóirathoz, s később tőle kaptam azt a lehetőséget is, hogy havonta írjak a lapba kritikákat. Ez kedvemre volt, mi több, számomra nagyon fontos, hiszen folyamatosan érdeklődtem az akkor éppen keletkező magyar irodalom iránt is. Erősen és felszabadítóan hatott rám a *Mozgó Világ* társasága és szellemisége, s az akkori viszonyok között nagyon szabad publikációs lehetősége. Irodalmi kritikáimnak kezdettől fogva jelentős visszhangja volt, ami megerősített,

és egyre többet írtam. A két dolog – a régebbi korok irodalma és napjaink irodalmisága – összefüggése véleményem szerint természetes, s közöttük csak nagyon későn és mesterségesen teremtődött szakadék. Jóllehet, a régebbi magyar irodalom nagyon sok mindenben valóban különbözik a maitól, de a mai egyáltalán nem olyan tökéletesen új és újszerű, amilyennek néhány mai magyar író, netán új zseni szeretné kikiáltani. Sokkal folyamatosabb együttélés működik a két terület között, és komoly átjárások lehetségesek. A régebbi irodalom rengeteg vonatkozása megvilágosodik az ember előtt, ha látja a mai írói próbálkozásokat, kudarcokat, viszályokat, a csoportoknak egymáshoz való viszonyát, az irodalmi élet és a politikai hatalom viszonyát. Ez visszavetítve nagyon tanulságos lehet, megvilágíthat olyan kérdésköröket, amelyek egyébként történeti adatok alapján nem magától értetődőek. Másrészt pedig a mai irodalom sok vonatkozása a régi irodalom jól ismert és jól leírt struktúrája alapján könnyen és elegánsan elhelyezhető. Nagyon sok fiatal író – természetesen ezt nem csak kifogásként mondom – nem ismeri rendesen a magyar irodalom történetét, sokan ugyan jól ismerik, de azt hiszik, hogy radikálisan mást művelnek. Holott mindannyian belesimulnak a történeti folyamatokba, és olyan írók gondolkodásmenetét folytatják, akikről esetleg nem is tudnak. Ezt viszont kívülről kritikusai szemmel meglátni nagy élvezet, s külön jó, ha be is lehet mutatni. Ha pedig mások is elhiszik, tiszta szerencse.

– Folytatva ezt a gondolatot: a rendszerváltástól eltelt két évtized, felnőtt egy generáció, amely már másképpen látja a világot, mint a korábbi. Érezhető ez a váltás, esetleg hozott már új értékeket?

– Igen is, meg nem is. A mostani első-másod éves egyetemista fiatalok, akik semmit nem tapasztaltak meg a szocializmus időszakából, tényleg egészen elkesztően másként nézik ezt a rövid történelmi szakaszt, ami nekem ráadásul elég hosszúnak tűnik. Másképpen látják, hiszen semmilyen tapasztalatuk nincs a hatalom gyakorlásának azon módjáról, amely akkoriban általános volt. Ez sok gondot okoz, hiszen a történeti érzék, a történelemhez való viszony nagyon kevéssé fejlődött ki a fiatalokban. Ugyanakkor érdekes és tanulságos, hogy – talán éppen „történetietlenségük” révén – milyen szabadon és frissen tudják nézni a tananyagot. A mai fiatalok nagy része az irodalmat csak tisztán esztétikai viszonyok közé helyezi el, és csak így vizsgálja társadalmi beágyazottságát, történeti meghatározottságát. Ez egy nagyon friss és szabad életet mutat, amelynek, természetesen, hihetetlen előnyei vannak, bár ugyanakkor könnyen vezethet felületességhez is.

– Ezen kívül, mintha elburjánzana a szabadosság is, időnként mintha túlságosan kitérítene a nyomdafestéket nem tűrő kifejezések határát...

– Erre csak azt tudom mondani, hogy a mindennapi életben is nagyon elburjánzott a szabados szóhasználat. Ha megnézzük, hogyan beszélnek az emberek a villamoson, a televíziók beszélgetős műsoraiban, azt tapasztaljuk, hogy a magas értelmiség egyes képviselői is ugyanolyan szabadossággal beszélnek, mint régen, mondjuk, a rablógyilkosok. Ha ez így van, akkor az irodalomnak semmit nem lehet felpanaszolni. Az irodalom mindig követi azt a változást, ami lezajlik – bár persze sokszoros stilizációkon keresztül. Az indulatos emberek kétszáz évvel ezelőtt is káromkodtak, de ezt nem engedték be a formális társasági életbe, és így a nyomtatott sajtóba sem. Ám mindez lassanként megváltozott annak az igénynek a hatására, hogy – úgymond – az irodalom kövesse a társadalom mindennapi éle-

tének változásait is: ha úgy tetszik, a nagy marxista vagy a közkeletű népi teória szerint az irodalom tükrözze a valóságot. Ez hozta magával azt, hogy ha az emberek „csúnyán beszélnek”, akkor az irodalomban is csúnyán beszélnek, hiszen ha megszépítjük a beszédet, eleve torzképet mutatunk a valóságról. Ilyen értelemben nekem semmi bajom sincs azzal, ha az irodalomban szabadosan beszélnek. Természetesen hozzátenném: a különböző műfajokban nagyon különbözően lehet, vagy kell megszólalni, s ezt a jelentősebb írók mindig is tudták és tudják.

– *Szintén a rendszerváltást követő időszak jellemzője, hogy nagy tömegben és nagy példányszámban jelentek meg korábban elhallgatott/elfeledett szerzők. Példaként két eltérő személyiséget említek: Márai Sándort és Wass Albertet. Mi a véleménye a műveik iránt megnyilvánult kiemelkedő érdeklődésről?*

– A két eset teljesen különböző. Márai Sándor nagyon jelentős író volt már akkor is, amikor 1948-ban elhagyta Magyarországot, korának legismertebb és legelismertebb írói közé tartozott. Életműve felét itthon hagyta, amit irodalompolitikai okokból elhallgattak, hiszen ő volt a magyar polgárság irodalmi képviselője. Életének másik fele pedig valójában ismeretlen volt. Nem csak azért, mert emigráns és bolsevizmus-ellenes volt, hanem azért is, mert műveinek hazai kiadásához – politikai okokból – ő maga nem járult hozzá akkor sem, amikor azok már megjelenhettek volna. Márai az emigrációban alkotott jelentős és fontos műveket is, de megszenvedte, hogy teljes mértékben ki volt szorítva a hazai irodalmi életből, a kaliforniai San Diegóban magányosan kellett alkotnia. Mindezek miatt műveiben sok minden másképpen jelenik meg, mintha egy szerves fejlődésbe illeszkedhetett volna. Mostani világsikere előtt teljesen értetlenül áll mindenki. Ugyanis számos műve le volt fordítva olaszra, németre, nyugaton lehetett volna karrierje. Egyszerűen érthetetlen, hogy miért csak a halála után lett népszerű, ezt kiszámítani vagy megmagyarázni nem lehet. Tragikus, egyben ironikus helyzet, hogy negyven évig élt külföldön teljes magányosságban, s amint meghalt, rögtön világirodalmi nagyságként kezdték tisztelni.

– Wass Alberttel más a helyzet: ő egy teljesen jelentéktelen író volt a háború és emigrációja előtt, s szerintem ma is az. Viszont politikai és izlésszempontokból bizonyos köröknek nagyon jól jött a nemzeti kérdés általa prezentált éles és nagyon leegyszerűsített felvetése, lapos és giccses megoldásai pedig könnyű kijátszhatóságát tették lehetővé. Ilyen értelemben Wass Albert teljes mértékben egy politikai hullámnak köszönheti népszerűségét, s nagyon elképzelhető, hogy öt-tíz év múlva már roppant kevesen fognak emlékezni rá és munkáira.

– *Feltehetően nagy szerepe van ebben a médiának is, amely felemel, leejt, vagy ami még rosszabb, elhallgat egyeseket. Milyen színvonalúnak tartja a mai magyar médiát, hogyan ítéli meg a média és az irodalom kapcsolatát?*

– Nagyon sokféleképpen. Az alapvető média, a televízió nagy része semmit nem tesz az irodalomért. A kereskedelmi televíziókat e téren tulajdonképpen még említeni sem lehet. Gondoljuk meg, ott van például az RTL legnagyobb nézettségű sorozata, a Barátok közt, amiből naponta azt látjuk, azt tudhatjuk meg, hogy az emberek nem olvasnak, és nem is kell, hogy olvassanak. Hiába nézem, könyv nem fordul elő benne, egyszerűen nincs könyv. Amikor megkezdődött a Való Világ sorozata, szabályozták, mit lehet bevinni a villába, s mit nem. Fogkefét lehetett – ez jó. Viszont az megdöbbenő, hogy kiadták parancsba: a versenyzők könyvet

nem hozhatnak magukkal. Következésképpen ez is azt sugallta, hogy az irodalmi kultúrának az égvilágon semmi köze sincs a valósághoz. Néhány éve még az is megtörtént, hogy az egyik villalako valami fegyelmi vétséget követett el, és az volt a büntetése, hogy egy óra hosszáig Ady verseket kellett olvasnia. Hát nem groteszk, hogy a versolvasás büntetésként lesz bemutatva? Azt pedig, hogy versenyzőtársai – s bizonyára a nézők közül is sokan – nevetgélve élvezték, hogy a fickót versolvasásra kényszeríthették, minősíteni sem tudom. Körülbelül ilyennek látom a kereskedelmi tévék kulturális horizontját. A két közszolgálati tévében vannak tisztességes, rendes műsorok, irodalmi portrék, beszélgetések, ám ez is csak rendkívül csekély töredéke annak, amit kommunikálnak. Nagy és komolyabban meggondolandó kérdés, persze, hogy mit is várhatunk el, és mihez képest. Nyilvánvalóan jó lenne, ha az újságokban lenne napi kritika, ha a rádió, a televízió szorosabban s nagyobb hatókörű sugárzásban követné az irodalmi és kulturális élet mozgásait; látom, hogy erre vannak törekvések, de jó volna, ha több lehetne. Az persze megint nagy kérdés, hogy ennek a többnek végső soron mennyinek kellene lenni. Hiszen azt tudjuk, hogy a lakosságnak a magas irodalom iránti érdeklődése csekély, s ha az emberek olvasnak is – mert én azt gondolom, hogy olvasnak – elsősorban nyilván nem azt olvassák, amit az iskolában tanítottak. Az egész kérdés nincs rendesen végig gondolva, s ezért nem is nagyon tudhatjuk, milyen elvárás alapján bírálhatjuk – mondjuk – a különböző nagy rádiók, újságok kultúrpolitikáját, nem tudjuk, melyik kultúraszerepet kellene naponként sulykolni. Emiatt általában a médiáról beszélni nagyon nehéz.

– Ráadásul a média is bővül, az internet megjelenésével mindenképpen. A világhálón aránylag kis befektetéssel bárki, bármilyen „alkotást” hozzáférhetővé tehet. Az elektronikus könyvtárak óriási értéket és lehetőséget képviselnek. Szakterületén érzékelhető már az internet szerepe?

– Igen is, meg nem is. A magyar „anyagból” még nagyon kevéshez férhetünk hozzá a világhálón, bár sok van „fenn”. Ha megnézzük az angol, a német internetet, ott az adott nemzeti kultúrának majdnem teljes, vagy legalábbis nagyon nagy halmaza hozzáférhető. Megjegyzem, a magyar internetes könyvtárak sokszor nem a legjobb kiadásokat használják, jó lenne, ha legjobbakból választanának, és az internetre felkerülő anyag a jelenleginél jobban frissülne. Az internet valójában ugyanolyan, mint egy „rendes”, hagyományos könyvtár. Ott is egymás mellett sorakozik a polcokon a legnagyobb érték és a teljesen értéktelen vacak, s igencsak érdemes meggondolni, mit vesz le a polcra az ember. A jobb könyvtárak azonban általában a teljességre törekednek, az internet még nincs ezen a szinten. Én magam nagyon szorgalmaznám, hogy minél több mindent feltöltsenek a halóra, hogy legalább az elvi lehetősége legyen meg annak, hogy előbb-utóbb korlátlanul, bármit megtalálhassunk rajta.

– Külön téma a könyvkiadás. A rendszerváltást követő években szinte tragédia volt, mennyire visszaesett a minőségi könyvek kiadása. Ez az utóbbi években megváltozni látszik: sok szép és igényes könyv jelenik meg. Ha az irodalom felől közelítünk, milyennek találja a mai könyvkiadást?

– Egy jobb könyvesboltban saját szemével láthatja, milyen mérhetetlen mennyiségű jó könyv jelenik meg, és közte nagyon sok jó minőségben. Ugyanakkor, ha jobban megnézzük, ez nem csak jó jelenség. A sok jó könyv nagyon nagy része

állami támogatással jelenik meg – tehát a könyvkiadók piaci működése még sok kívánnivalót hagy maga után. Ha egy német könyvkiadót megnézünk, jellemző, hogy a krimik, szakácskönyvek és hasonlók nyereségének egy részét a magas kultúra könyveinek finanszírozására fordítja. Magyarországon elképesztő mennyiségű pénz forog a könyvkiadásban, ugyanakkor ennek csak egészen apró töredéke jut a magas kultúrára, a többi elmegy kitűnő útikönyvekre, gyönyörű szakácskönyvekre, detektív- és félpornó regényekre, fogorvosoknak való albumokra. Amikkel nekem valójában semmi gondom sincsen, csak éppen az arányok bántóan mások, mint például egy angol, vagy német kiadó esetében. Itt lép be a magyar állam, és finanszírozza a magas kultúra megjelenését; ezt nagyon helyesen teszi, s jó lenne, ha erre még több pénzt juttatna. Ugyanakkor ennek magyar viszonyok között nagyon nagy kockázata is van, mert a kiadók számottevő része visszél a helyzettel, és kizárólag az állami támogatásra alapozva ad ki minőségi irodalmat.

– *Magyar szerző 2002-ben kapott először irodalmi Nobel-díjat, Kertész Imre személyében. Mit jelent a magyar irodalom számára, hogy van irodalmi Nobel-díjasunk?*

– Sokat jelent. Kertész Imre teljesen megérdemelt Nobel-díja rendkívüli módon megemelte a magyar irodalom iránti érdeklődést külföldön. Egyrészt magát Kertészt is sok nyelvre lefordították, de vele együtt másokat is, mivel általában is megnőtt az érdeklődés a magyar irodalom iránt. Hozzá kell tennünk, hogy a külföldi díjak beföldi hatása mindig nagyon csekély és kétértelmű. Mivel évente csak egyetlen irodalmi Nobel-díjat adnak ki, nyilvánvaló, hogy sokan mások is megérdemelhetnék, így például más magyar író is. Ugyanakkor, hogy egyáltalán szóba került egy magyar író, és el is nyerte a rangos elismerést, ez a magyar irodalomnak mindenképpen jót tett.

– *Ha megfordítom ezt a kérdést: a világirodalom mennyire frissen érkezik Magyarországra?*

– Ezt nem tudom biztonságosan megítélni, talán csak az tudná, aki folyamatosan az adott nyelveken követi a megjelenéseket – erre azonban egyetlen ember képtelen: hiszen már a magyar irodalom mozgását követni is emberfeletti munka. Tény az, hogy a jobb magyar könyvkiadók rendkívül éles szemmel válogatnak az irodalmi piacon, és ami nyugaton irodalmi szenzációt keltett, az itthon is hamar megjelenik. Persze még ez is bizonytalan és esendő dolog, hiszen hány olyan Nobel-díjas szerző van, aki – ha meg is jelent a könyve magyarul – nem került be a magyar irodalmi diszkurzusba, nem beszélünk róla. Mondhatnám azt a példát, hogy 1997-ben Dario Fo olasz drámaíró kapta az irodalmi Nobel-díjat – s be kell vallanom őszintén, hogy én nem olvastam egyetlen művét sem, és soha nem beszéltem társaságban arról, hogy ez a Nobel-díj egy igazán jó szerzőt, vagy egy közepes szerzőt jellemez –, ő egyszerűen nincs benne a magyar irodalmi közbeszédben. És ilyen példát sokat lehetne találni. Azt azonban el lehet mondani, hogy a valóban legfontosabb világirodalmi művek többnyire már a szocializmus utolsó évtizedeiben is hamar megjelentek magyarul, és ez most is így van.

– *Egy kitérő kérdés: sokat beszélünk manapság az idegen nyelvek tudásának fontosságáról. Ön például milyen idegen nyelveket ismer, használ valamilyen szinten, és mikor, milyen körülmények között tanulta azokat?*

– Gimnazista koromban orosz tagozatos osztályba jártam, ott elég jó szinten megtanultam a nyelvet – aztán az egyetemen és Moszkvában komoly gyakorlatra tettem szert: máig nagyon örvendek azon, hogy az orosz kultúrát az átlagosnál jóval mélyebben megismerhettem és megérthettem. Németül a családban kezdtem, magánúton gyakoroltam, s aztán ösztöndíjas útjaim során rendszeren megtanultam: de a legnagyobb lökést persze a bécsi egyetemen a németül folytatott oktatás adta. Angolul csak az egyetemen kezdtem – s máig elég kifogásolhatóan beszélek, de olvasni zavartalanul tudok; franciául és latinul viszont csak olvasni tudok. A kérdésben foglaltakkal teljesen egyetértek: rendkívül fontos lenne, hogy minden értelmiségi legalább két nyelven folyamatosan tudja követni szakmája, valamint egy másik kultúra mozgásait – már csak annak érdekében is, hogy legyen viszonyítási alapja a hazai kultúra megítéléséhez.

– *Életrajzából ismert, hogy viszonylag sokat járt külföldön ösztöndíjasként tanulni, és magyar irodalmat tanítani is. Leszámítva a határon túli magyar fiatalokat, mit tapasztalt: kik és miért választják a magyar nyelv tanulását?*

– A legkülönbélebb dolgokat mondják, teljesen általánosíthatatlan, és kiszámíthatatlan – még a legigényesebb hallgatóknál is mindig ott van a véletlen mozzanata. Végso soron persze azokat is meg lehetne kérdezni, akik például Magyarországon iratkoznak be perzsa vagy portugál szakra, miért teszik – a helyzet ugyanaz. Lehet, hogy valakinek egyszer a nagymamája járt Budapesten, és azt mondta, hogy az egy izgalmas, szép város, és ezzel elültette unokájában a kíváncsiságot, mások esetleg egy könyvet olvastak, filmet láttak, az keltette fel az érdeklődést. Vagy egyszerűen erőpróba, érdekességet keresnek, mert az a hír járja a magyar nyelvről, hogy az nagyon ritka és nehéz – extremitásokkal foglalkozni pedig igen sokan szeretnek. De a többségről nem lehet semmi biztosat tudni – pedig nem kevesen vannak, akik aztán valóban beleássák magukat a magyar kultúrába.

– *És ha megfordítom a kérdést: a magyar irodalmi műveket általában kik fordítják? Magyar anyanyelvűek, akik jól megtanulták az idegen nyelvet, vagy inkább idegen ajkúak, akik jól tudnak magyarul? Netán kettős anyanyelvűek?*

– Induljunk ki abból, amit gyakran mondanak, hogy a magyar nyelvet felnőtt korban nem lehet jól elsajátítani. Ez mese. Magyarul ugyanúgy meg lehet tanulni, mint ahogy a magyarok meg tudnak tanulni németül. Én ismerek jó néhány olyan német embert, akinek semmilyen kötődése nem volt hazánkhoz, de olyan ügyesen megtanult magyarul, hogy a legnehezebb szövegeket is le tudja fordítani németre. A magyar fordítók többsége is úgy tanulta meg az angol, francia, német vagy éppen spanyol nyelvet, hogy indíttatása nem volt, „csak” szorgalma. Egy különbség azonban van: míg egy német egyetemista számára a magyar nyelv egyike a száz választható nyelvnek, addig egy magyar egyetemista számára a német nyelv – mondjuk – a világon használt hat legfontosabb nyelv egyike. Ezért tanulnak Németországban kevesebben magyart, és Magyarországon arányában jóval többen németet (az arányt úgy kellene nézni: hányan tanulnak Magyarországon svédül vagy arabul – holott az arab kultúra bizonyára nagyobb szeletét teszi ki a világkultúra egészének, mint a magyar...). És mindkét helyen vannak, akik kitűnően megtanulják az idegen nyelvet, vannak, akik kevésbé, némelyek pedig gyatrán. De hát ez így van minden más nyelvekkel is.

– *Az utóbbi két, két és fél évtizedben a határon túli magyar irodalom jól érzékelhető módon jelen van az anyaországban. Hogyan vélekedik ennek hatásáról?*

– Ma én már általában nem veszem figyelembe, hogy a mű vagy a szerző határon túli-e vagy sem. Addig, amíg a határok komoly elzártságot jelentettek, persze egészen más volt a helyzet. De ma a környező országokból bárki, bármikor beutazhat Magyarországra, s elvileg minden könyv elérhető itt is, ott is: a kulturális cserék, köztük a folyóiratcserék egyszerűen megvalósíthatók. Annak, hogy a határon túl vagy innen született meg egy fontos mű, mára elveszett az értelme. Ma már nincs lényegi jelentősége annak, hogy valaki Mátészalkán, vagy Sepsiszentgyörgyön gazdagítja a magyar írásbeliséget. De megismétlem: ez nem mindig volt így. Most például az írók szabadon átjárhatnak, közös szervezetek tagjai, a korábbinál sokkal intenzívebb egymás műveinek az olvasása. Az más kérdés persze, hogy vannak a környező országokban irodalmi szervezetek is, s például Erdélyben vagy Pozsonyban az irodalomnak más intézményei funkcionálnak; ezek azonban az irodalom minőségét nem befolyásolják. A határon innen és túl is születnek remekművek és fércművek, s most már szerencsére a fércműveket sem kell megdicsérni csupán azért, mert hátrányos helyzetben születtek. Ma már az sem jelent sokat, hogy sokan átköltöztek, mások meg vissza, mert alapjában véve mindegy is, hogy valaki helyileg hol írja a műveit. A Kalligram Kiadó egyszerre működik Pozsonyban és Pesten, egészen kitűnő szlovák, cseh és magyar írókat adnak ki, hol magyarul, hol csehül vagy szlovákul. Ez nagyon jó. Szerintem a szlovákai magyar író, a pozsonyi Grendel Lajos ugyanúgy jól érzi magát Pesten, mint a pesti író, költő, esszéista Kukorelly Endre Pozsonyban. Persze mindezekben belül nagyon sok egyéni változat elképzelhető. Mert ha valaki – csak példaképpen mondom – nagyon megszokta, hogy ő Dunaszerdahely legjobb írója, ha eljön Pestre, nagy valószínűséggel itt nem ő lesz a kiválasztottan legjobb, és ez belehasgathat az önérzetébe. Ez mindig és mindenhol így van: ha például valaki Miskolcra átköltözik Nyíregyházára, egy új környezethez, új társasághoz, új szokásrendhez kell hozzáidomulnia – amik nem jelenthetnek teljesen más irodalmiságot. Ma már ilyen értelemben én nem látok jelentős különbségeket a határon túliak esetében sem.

– *A továbbiakban személyes munkájáról szeretném kérdezni. Foglalkozik-e ma korábbi kedves témájával, a Petőfi-kutatással?*

– Az irodalomtörténetnek bármely szakasza bármikor újraértelmezhető, ezért a Petőfi-kutatásokat sem lehet végleg lezárni. Amióta 1999-ben megjelent a Petőfi Sándorról szóló kismonográfiám, azóta írtam három másik Petőfi-tanulmányt, és bizonyára írok majd még újabbakat is. A tiz évvel ezelőtti könyvemet azonban még nem gondolom revízió alá venni. Természetesen rengeteg olyan kérdés van, amivel érdemes lenne tovább foglalkozni – nekem vagy másnak –, mert nagyon sok minden tisztázatlan például még Petőfi Sándor esetében is; illetve az eddigiektől eltérő, egészen más értelmezéseket is el lehet képzelni. Én úgy látom, hogy az irodalomtörténetnek ma az egyik legfontosabb feladata az, hogy a nagy nemzeti klasszikusainknak, a 19. századi irodalomnak egészen új értelmezését adja meg. Az a leírás ugyanis, amely mind a nép-nemzeti iskola, mind a népi irodalom szemléletében, mind pedig a marxista irodalomfelfogásban megfogalmazódott, nyilvánvalóan radikális újraírásra szorul – új elbeszélésekre van szükség. S erre rengeteg kísérlet van is, akár Jókait, akár Petőfit, akár Arany Jánost vagy a többieket illetően; s e kísérletek között igen sok nagy eredményt is találhatunk.

– *Úgy tudom, máig „szíve csücske” a régi Mozgó Világ, most pedig a 2000 című kulturális folyóirat. Miért foglalnak el ezek ilyen különleges helyet a munkásságában?*

– Egy irodalomkritikusnak lételeme egy rangos folyóirat. A „rég” *Mozgó Világ* 1975–1983 között (az ellehetetlenüléséig) ilyen volt – nagy kár, hogy nem működhetett tovább a maga módján. Amikor aztán 1988–89-ben a *2000* című folyóiratot szerveztük, úgy láttuk, hogy igen sok mindenből volt hiány a kulturális sajtó területén. Azokban az években egy különösen intenzív kulturális- és sajtórobbanás történt: elképesztő mennyiségű újság és folyóirat alakult, amelynek egy része rövid időn belül el is halt. Mi, szerkesztőtársaimmal, akkor úgy gondoltuk, szükség van egy olyan értelmiségi folyóiraatra, amely igényesen foglalkozik a mai magyar kultúrával, a világirodalommal, a társadalmi- és művészeti kérdésekkel, ám mindezt egyszerre s egységesen teszi, ugyanakkor nem szaktudományi szinten. Az, hogy folyóiratunk megérte alapításának huszadik évfordulóját, szinte hihetetlen eredmény, legszebb álmainkban sem gondoltunk ilyenre. Külön öröm, hogy az alapító szerkesztők nagy része ma is dolgozik a *2000*-nél, s együtt szerkesztjük azt. A *2000*-be nagyon sok első osztályú magyar író, tudós, esszéista írt és ír ma is; mindez már kötelez is minket, s akár még gondosabb válogatásra, szerkesztésre is ösztönöz bennünket.

– *Milyen közeli tervek foglalkoztatják még?*

– Most írok egy tanulmányt Illyés Gyula Petőfi-kötetéről, s hosszabb ideje dolgozom egy nagyobb könyvön, amelyben a magyar nyelv 18. századi irodalmi alkalmazását elemzem, illetve azt a viszonyt, ami a 18. században volt a latin és a magyar nyelv között. Ez egy nagy terjedelmű dolgozatnak ígérkezik, jelenleg már kész a fele-háromnegyede, jobb esetben fél éven, rosszabb esetben egy éven belül lehetek készen vele. Szerintem igen érdekes témák kerülnek itt szóba. Például: hogyan használták a 18. század második felében a magyar nyelvet a kultúrában, az irodalomban, amikor még túlnyomóan a latin nyelv volt használatos. A magyar nyelv státusát keresem, azt, hogy milyen volt a társadalmi beágyazottsága, kultúrája a kor irodalmában. Kicsit anakronisztikus kifejezéssel: alighanem valamelyest avantgárd törekvés volt abban az időben magyarul írni. Hiszen még a csodálatos magyar író, Kölcsey Ferenc is úgy nyilatkozott önmagáról, hogy amikor a debreceni kollégiumba járt, jobban tudott latinul, mint magyarul. Az ilyen kijelentéseken azért nagyon érdemes elgondolkozni...

– *Kölcsey Ferencről könnyű Szatmárcsékére, illetve a megyére váltani. Tart valamilyen megkülönböztetett irodalmi kapcsolatot Szabolcs-Szatmár-Bereg megyével, vagy saját szülővárosával?*

– Ha meghívják, szívesen megyek el irodalmi rendezvényeikre, előadásokat is tartok, ha a folyóiratok cikket kérnek, nyilván adok. Ezek között több emlékezetes is van, mint például a tiszzaeszlári per 120. évfordulóján, 2003-ban tartott nyíregyházi emlékülésen elhangzott előadásom arról, hogyan is szerepelt a tiszzaeszlári per a magyar irodalomban; a *Szemlének* 1997-ben „A tiszta magyar” címmel a nemzet-karakterológia és nemzeti történelem összefüggéseiről írt cikkem Bessenyeinek és kortársainak nyelvrokonság-felfogását illetően, vagy a 2004. évi nyíregyházi Móricz-konferencián elmondott esszém. Gyakran lapozom föl a *Szemle* friss számait és kíváncsian az újonnan megjelent folyóirat, *A Vörös Postakocsi* példányait is.

Életrajz. Margócsy István az ELTE Bölcsészettudományi Kar Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet 18–19. századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszékének tanszékvezető tanára. 1949. július 23-án született Nyíregyházán. A Zrínyi Ilona Gimnáziumban érettségizett. 1968-ban az ELTE BTK magyar–oroszc szakán kezdte egyetemi tanulmányait. Fél évig a moszkvai Lomonoszov Egyetem ösztöndíjasa volt. 1975-ben doktorált, azóta jelenlegi munkahelyén oktat. A hetvenes évek végén, a nyolcvanas évek elején az úgynevezett „régimozgó Világ” (1975–1983) egyik szerkesztője. Szépirodalmi kritikái már akkor feltűnést keltettek, mára pedig a kortárs magyar irodalom egyik meghatározó kritikusegyéniségévé vált. – Főbb művei: „Nagyon komoly játékok” (tanulmányok, kritikák, 1996), Petőfi Sándor (monográfia, 1999), Hajóvonták találkozása (tanulmányok, kritikák, 2003), „... égi és földi virágzás tükre...” (tanulmányok, 2007). Kétszer egy évig a bécsi egyetem Finnugor Intézetének vendégtanára volt. Szegeden és az Eötvös Kollégiumban is tartott kurzusokat, előadásokat pedig a kolozsvári, a bukaresti, a zágrábi, az újvidéki, a pozsonyi, a római, a nápolyi és a göttingeni egyetemeken. Az elitértelmiség utánpótlás-nevelésének ügye is foglalkoztatja: a kilencvenes évek első felében a Láthatatlan Kollégiumban esszéírást tanított, jelenleg az Erasmus Kollégium tanulmányi igazgatója. – Kitüntetései: irodalomtörténeti és kritikusi tevékenységéért 1987-ben megkapta az Oltványi Ambrus-díjat, 1994-ben a Táncsics Mihály díjat, 1996-ban a Déry Tibor-díjat, 1999-ben a Pro Literatura díjat, 2004-ben a megjelent kritikagyűjteményéért a Palladium-díjat, 2004 tavaszán a József Attila-díjat; 2005 tavaszán az MTA Irodalomtudományi Intézet Martinkó András-díját, 2003-ban pedig a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjét. 2009. március 15-én Széchenyi-díjat vehetett át. 1989-től alapító szerkesztője a 2000 című kulturális folyóiratnak, 1991–2001 között a *Budapesti Könyvszemle* irodalomtörténeti rovatát vezette. Az 1990-es évek elején a Cserépfalvi Kiadó Poétika című verseskönyvsorozatát szerkesztette; majd az Unikornis Kiadó költészeti sorozatának, A magyar költészet kincsestárának volt főszerkesztője a sorozat befejezéséig.

múltidéző

Miskolczi Ambrus

Kazinczy Ferenc és Desseffy József

Kazinczy Ferenc (1759–1831) és Desseffy József (1771–1843) barátsága a 19. század íróbarátságai közé tartozik. A barátságról el szokták mondani, hogy csak fegyverszünet, és az íróbarátságokra ez különösen áll. Kazinczy Ferenc és Desseffy József barátsága azért is rendhagyó, mert töretlennek bizonyult. Alapja az is lehetett, ahogy a két ember kiegészítette egymást, ritkán találkoztak, viszont mindketten szenvedélyes levelezők voltak. Mindketten koruk legműveltebb és legfogékonyabb elméi közé tartoztak. Desseffynak szerencséje volt, hogy 1794-ben Fiumében tartózkodott, mert különben ő is belekeveredett volna a jakobinus mozgalomba, amelynek felszámolása nyomán Kazinczy 2387 napot töltött – mint némi keserű humorral mondogatta – a kalitkában. Miután kiengedték, a nyelvújítási mozgalom élére állt, tudatosan robbantva ki éles vitákat, és lassan irodalmi vezérré emelkedett, Desseffy pedig öt alkalommal, hol Sáros-, hol Zemplén-, végül Szabolcs-megye követekét lépett fel az országgyűléseken, és az ún. merkantilista ellenzékiiséget képviselte. Az ország gazdasági önrendelkezésének volt a híve. A társadalmi tagozódás valóságát látva, a rendi kereteket nem akarta sem radikálisan lebontani, sem átmagyarázni, csak akkor, ha megvannak az árutermelés zavartalanságát biztosító feltételek, ha Magyarország megszűnik Ausztria merkantilista gyarmata lenni. Ennek a szempontnak rendelt alá mindent, miközben a maga módján a modern nacionalizmus elkötelezett híve és teoretikusa is volt. Kazinczyval a magyar irodalom és nyelv ügye kötötte össze. Írónak amatőr volt, (bár 1818-ban kiadott *Bártfai levelek* című műve ma is érdekes olvasmány), de politikai elemzőnek lényeglátó, és diplomatikusan járt el. Közvetíteni próbált Kazinczy és Berzeviczy Gergely között, mert ez utóbbi radikális társadalmi reformokat igényelve posztjosefinista összbirodalmi reformok mellett állt ki, míg a széphalmi mester az alkotmányosságot és az ország viszonylagos önállóságát féltette. És volt oka rá, mert Metternich kétszer is, 1811-ben és 1817-ben a magyar alkotmány felfüggesztésére tett uralkodójának javaslatot, Berzeviczy pedig –a hatalom eszén túljárni akaró jellegzetes értelmiségi ravaszsággal – ezeknek a puccskísérleteknek a publicistája lett, élesen támadva a magyar nacionalizmust és a magyar nyelv kultuszát, mint valamiféle feudális érdekeket leplező törekvést. Desseffy keserűen ki is fakadt Kazinczynak: „Micsoda tartozás (relatio), micsoda csatlás (nexus) vagyon a feudalizmus és a magyar nyelv közt? Ez előttem igen magas.” Viszont Berzeviczy Gergelynek a szabadkereskedelmet célzó követeléseit hasznosnak és ígéretesnek tartotta, s élni akart a mindenkor kínálkozó lehetőségekkel és reményekkel. Le is fordította magyarrá barátja kérésére azt a „munkácskát, mely – mint fordítóként

előjáróban írta – a bécsi kongressznek valósággal beadódott, de amelynek eddig mint látszik kevés sikere és következése lehetett.” A munka ugyanis szabadkereskedelmet követelt abban a reményben, hogy Magyarországnak jelentős közvetítő szerep juthat Észak és Dél között. Mégis: „Sok jót tett a bécsi kongressz és a még jobbnak reménységét nem ragadta el a népektől eloszlásával. Kezdi már Burkusországban a harmincadok alatt nyögő kereskedés békóit tágítani. Így lesz idővel másutt is, mert az igazság végtére keresztül veri magát még a századok káros ítéletjein is. A legkülönföggőttabb, legerőtlenebb polgárnak olyan gondolkozó lelke lehet, mint az első s leghatalmasabb miniszternek. Ez a gondolkozó emberek lelke közösülésbe helyezetteti mint ennen magát, mint a jelenvaló időt a jövővel, és a lélekerők hatalmasabbak a testieknél, mert azok indítják meg mindenkor végtére ezeket.”

A bécsi kongresszushoz fűződő reményben sok a naivitás, de ahogy azt Dessewffy a *Tudományos Gyűjteményben* előadta rendszerkritikának is beillett, a világrendszer kritikájának is. 1823-ban pedig nemcsak elgondolta azt, amit elgondolhatatlannak vélünk, hanem még meg is írta az egyébként óvatosan rejtőzködő Kazinczynak: „Hallatlan dolgok fognak előbb-utóbb következni mindenütt, ha a józanész valamiképpen el nem fordítja a legbutább és legalábbvaló indulatosságoknak kicsapongásait. Utoljára mi is részt fogunk venni. Adja Isten, hogy eszünk legyen akkor, és hogy igaz nemzeti függetlenséget szerezzünk magunknak. Úgy feláldozhatnók a feudále szisztémát – de nagyon kételkedem akár okosságunkban, akár nemes szívűségünkön – az egoizmus rozsdája eszi sziveinket – nem vagyunk mi többé arisztokraták, hanem cacokraták. [...] Nagy és közönséges lesz a pezsgés, a zavar, mert ez nem egy országi, hanem európai revolúció lesz – azonban ki fog vitetődni – mert megtanulták az emberek a francia revolúció hibái által: mit kell eltávoztatni a revolúciók haladásában. Ismétlem: nagy dolgokat fogunk érni, ha valami közben jövő fátom vagy az okosság és józanész szelleme nem fogja végképpen eloszlatni a tornyozkodó fellegeket.”

Nem véletlen, hogy milyen nagy szenzációként hatott az, amikor az 1860-as években kiadták Kazinczy és Dessewffy levelezésének három kötetét. Megszólt a némának hitt kor, és üzent. Erre pedig azért is szükség volt, mert Dessewffynek sem volt szerencséje a történelemmel, amikor a cenzúra béklyói lazultak és a nyilvánosság lehetőségei tágultak, akkor már nem tudta levelezésében megcsillanó képességeit a kor követelményeinek megfelelően kamatoztatni, pedig sokat tett.

1825-ben *Felső Magyar Országi Minerva* címmel Kassán lapot indított, Kazinczy biztatására is. Tette a pesti sajtótól való függetlenedés és a verseny igényét juttatta kifejezésre, de jelezte a szellemi differenciálódását is, a magyar kultúra sokszínűségének valóságát. Ennek megnyilvánulása a botrány, és ez nem is maradt el. 1825-ben Dessewffy József a „lélekerők” erősítésének szellemében köszöntötte Széchenyit *A szép példa* című versével. A cenzúra azonnal betiltotta folyóirata azon számát, amelyben megjelent a vers, és nem is ok nélkül. Hiszen az ilyen kitételek, mint „Nem német ám még e haza,” vagy „Északra nézsz, s látva elé remegsz” sértették a birodalmi harmónia eszményét, akár a zsarnokló Brutusok felemlegetése. De az sem tetszhetett a cenzor mentalitásnak, ahogy Dessewffy a spanyolokat megemlítette: Kik, mint mi, úgy túrnek kesergve, / S hívek a szenvedelemben is csak.

Kazinczynak viszont tetszett ez a kitétel, mert aláhúzta, a lapszélre pedig odairta: N[ota] B[ene]. Dessewffynek is tetszett, hogy 1828-ban még Széchenyi szobájában „nagyon csinosan festett képem is fel van függesztve szobájában”. Örült, amikor Széchenyi bevonta a pesti kaszinó szervezésébe, mert „így tartják magokat a leg-

jobb okos emberek legokosabbnak, a nyilvánosság leple alatt kivinni jó céljaikat.” Aztán a jegyzőkönyvben, „ahol a kaszinónak céljáról volt szó, azt tették, hogy az oly gyülekezet, melyben tudományos dolgokról értekeznek, de a kitétel így szemet szűrt volna, és egy titkos társaság kifejlését gyaníthatták volna, a szó helyett tehát *értekezésnek* azt tétettem *beszélgetésnek*”. Eddig tehát felhőtlen az együttműködés. Annál is inkább, mert a diétai bizottmányban Dessewffy a sajtószabadság és a cenzúra ellen lépett fel, az angol példát tartotta követendőnek, és különvéleményét Lipszében is kiadta. Csakhogy közben 1830 elején megjelent a *Hitel*, és az öreg Dessewffy *Taglalat* című röpiratában szokatlan hevességgel támadt Széchenyre. A sors különös ironiája, hogy a reformkori romantika egyik előkészítője, aki közérthető és mindenkihez szóló irodalom mellett kardoskodott, és egyben az eredetiség programját karolta fel, most nekiment annak, akinek a könyvnek, amely mindenkihez szólt, olyannyira, hogy Erdélyben még román fordításának is híre ment, és a gubernium ez ügyben nyomozást rendelt, annak a könyvnek, amely mélyen eredeti volt és romantikus.

Szokatlan volt a hév azért is, mert Dessewffy korábban Berzeviczy anacionális nemességellenességét nem bírálta ilyen élesen. Igaz, a kakaslomnici barát gazdaságpolitikai írásából a bécsi gazdaságpolitika bírálatával messzemenően azonosult. És anélkül, hogy azt felemlítette volna, felidézte levélváltásaikat, ahogy egymás nézeteit megvitatták, és közölte Berzeviczy egyik levelét is a barátságról és az egymásnak ellentmondó nézetek iránti türelemről. nyilván elvárta volna, hogy Széchenyi tőle levélben tanácsokat kérjen. Alighanem az lepte meg, ahogyan Széchenyi Berzeviczy társadalomkritikáját folytatta. Nem is utalt erre a mozzanatra, Széchenyiről pedig nem tudni, hogy ismerte-e elődje munkásságát, bár atyja könyvtárában megismerhette, annál is inkább, mert atyja sokra becsülte Berzeviczyt. De egyiküknek – sem Széchenyinek, sem Dessewffynak – nem állt érdekében erről nyilatkozni. Széchenyi a maga újszerűségével akart hatni, Dessewffy ezt akarta gyengíteni, és ez könnyebbnek tűnt, ha nincs tekintélyes előd. Viszont kimondatlanul is azt az éles hangnemet vette át, amellyel Kazinczy lépett fel Berzeviczy ellen, és miként Kazinczy (és részben ő) azzal vádolta Berzeviczyt, hogy befektíti Magyarországot a közvélemény előtt, ezt tette most ő Széchenyi ellenében, azt hangoztatva, hogy túl sötét képet vázol fel a nemességről, miközben ő maga is szorgalmazta a nemesség hozzájárulását a megye fenntartását biztosító adóhoz, az utak fenntartásához, szorgalmazta a jobbágyi szolgáltatások megváltásának lehetőségét, és felvetette a paraszti országgyűlési képviselőlet igényét.

A nemesség-kritika nem volt új, de új volt a *Hitel*-ben a hangnem, az önmarcangoló azonosulás, a kritika és önkritika összeszövése, és egyben az önbizalom, valamint az öntevékenységre való biztatás, ami egyben a rendszer radikális megváltoztatásának igényével társult, anélkül hogy a bécsi gazdaságpolitikát támadta volna. Polgári magántulajdon a feudális birtoklás helyett, árutermelés szabad emberekkel. Igaz, Széchenyi a polgári jövő vízióját világosabban vázolta fel, mint az átalakulás módját, amelyből igazában egy mozzanatot állított előtérbe, a hitelképességet és a hitel fontosságát. Eszerint árutermelés nincs hitel nélkül, de nincs hitel a feudális birtokviszonyok közepette. A felvilágosodás szó és gondolat-készletét mozgósította Széchenyi, de a romantika jegyében. Alapvetően új volt az a személyes, vallomásos hang, amely közvetlenül és másképpen szólt az olvasóhoz, mint a korábbi értekezések. Úgy élt az ész és szív kettősségét hangsúlyozó régi közhellyel, az ész és szív korabeli divatos szemléletében rejlő lehetőségeket is úgy

használta ki, mint addig senki más, amikor érzelmileg és hangulatilag is fel tudta ajzani olvasóját programja elfogadása érdekében.

Dessewffy nem a víziótól rettent vissza, hanem az átalakulás lehetséges radikálisusától, holott az korántsem volt olyan radikális, mint Berzeviczy azon terve, hogy a jobbágy tulajdonként megkapja az úrbéres földet és szolgáltatásait megváltja. Széchenyi, akár Dessewffy, földesúri tulajdonnak tekintette az úrbéri földet, és ezzel a jobbágy eleve rosszabb alkuhelyzetből indult volna. Viszont a *Taglalat* szerzőjét alapvetően a *Hitelben* jelzett eszmék radikalizálódásának lehetősége aggasztotta. Ezt támadta kimondatlanul is, és a vita ebben is újszerű. Mert a felvilágosodásból kilépő nemzeti elkötelezettségű térben zajlott – közösnek vallott célok tételezésével – az eszközök fölött. Láttuk, hogy Dessewffy milyen pontosan jelezte a rendszerváltozás igényét és lehetőségét, önkritikusan keseregve, hogy az arisztokraták inkább cacokraták. Mikor viszont előlépett egy liberális arisztokrata, baljós sejtelmek támadtak. Ő, aki alaposan ismerte Kantot, megrettent, amikor az arisztokrata eleget tett a kantói „sapere aude” = „merj tudni” követelményének, mert tudta, hogy a tudást cselekvés követi.

Dessewffy a maga érveit – a dolgok természetéből következően – versben foglalta össze a legtömörebben:

Gondold meg, mi kevés honunkban a majorátus
 Mennyi a tékozló, milyen a bécsi viszony,
 És hogy nincsen arány az emésztők közt meg azok közt
 Kik nem elég kézzel szelnek izzadva ugart,
 És hogy elég nálunk már most is a fürge szakálos,
 S még az egész nemzet nem magyar ajkú csoport,
 És hogy nincs gabonás törvény, mint Temze vidékén,
 S még a robottal is ám mily kicsi a nyereség,
 Mert nincs fárasztóbb s kockásabb munka világon
 Mint a költséges földműveléses ipar.
 Mint kell törni fejed, hogy a termést által is által
 Változtatva tehesd, végtire pénz-böcsüvé,
 S ekkor is az papiros csak többnyire, melyet a Bécsben
 Húzott penna-vonás megpicinyíthet igen.
 A papiros pénznek le-leszállítása neked csak
 F[r]ázis, goldot [aranyat] hát tenni hazádból akarsz?
 Mennyi előzmény kell még, míg odajutni lehessen,
 Ahova szárnyas eszed minket emelni kíván,
 Felséges, hogy akar, de ne lőjön rögtön az égbe,
 Ahova még a sas is halk repüléssel ered.

Később Dessewffy József átnézte versét, és mellé írta: „Túl élven már korát, elmaradhat”. Ekkor már ő maga is túl élte korát, pontosabban a kor őt. Mert közben szerencsétlen módon összekapott a fiatal Bajza Józseffel, aki kíméletlen kritikájával azt is meg akarta mutatni, hogy az írói respublikában mit sem számít a grófi cím: „Ő biográfus, poéta, grammatikus, esztétikus, meg minden, s végtére semmi, s éppen azért semmi, mert minden.” A professzionális értelmiségi taposta így el a műkedvelőt, aki 1826-ban még – Kazinczy szerint –, „hazánk első ragyogású díszé” volt. Mélyen igaztalan minősítés „a semmi, mert minden”, de az irodalmi

respublikában érvényesülő minőségigény logikus megnyilvánulása. És ezek után jött a válasz a *Taglalatra*: a *Világ*. Ez jelezte, hogy a politikai respublikában sincs irgalom, ha elvekről, programokról és hatalomról van szó. És szellemi fölényről. Széchenyi tovább árnyalta saját álláspontját, finom dialektikája kikezdehetetlen volt valamennyi időközben jelentkező kritikusa számára. Például egyszerre magasztalta fel és marasztalta el a nemességet. Hiszen „a jó szerencsén kívül” neki „egyedül köszönhetjük fennmaradt polgári létünket, de egyszersmind azt is, hogy szinte minden keresztény nemzetek közt leghátrább vagyunk”. És ehhez társult még a mágnások ostorozása, mert tőlük várt a legtöbbet. Ugyanakkor utánozhatatlan volt egyelőre az is, ahogy Széchenyi a maga kezdeményezéseit általános emberi mozzanatokhoz és értékekhez tudta kapcsolni. Például a kaszinó kapcsán először azt hangoztatta, hogy „a kultúra s civilizációnak első talpköve a szabadság, a másik a vetélkedési ösztön,” és ebben a kaszinó műhely, eszköz. Ez még jobban fájhatott Dessewffynek, mint a nemesség-kritika, hiszen a kaszinóalapításban társ volt. Ugyanakkor mit szólhatott ahhoz, amikor szinte annak parafrázisát hallotta vissza vitapartnerétől, amit – minden valószínűség szerint – ő írt Berzeviczy 1802-es diétáról szóló értekezésének függelékébe a nemzet fontosságáról. Lássuk a két maximát! Íme a Dessewffyé: „...ha ma nemzet lennénk, holnap már nem lennénk gyarmat.” Széchenyi maximája a következő: „Nincs nagyobb szerencsétlenség, mint [...] oly vidéken születni, mely úgy szólván nem haza, s melyet nem lak nemzet”. De hogyan legyünk nemzet? Széchenyi szerint immár a kormányzattal együttműködve, és ezzel már a formálódó reformellenzéken belüli élesebb konfliktus lehetősége is elmélyült.

Nem igaz, hogy „amely szabadelvű nézeteket hirdetett – Dessewffy – a cenzúra eltörlése dolgában, oly makacs konzervatív magatartást tanúsított Széchenyi reformtörekvéseivel szemben”. Valójában még önkritikát is gyakorolt, amikor Teleki Józsefnek azt írta, hogy „a *Hitel* csak a *Taglalattal* együtt véve meglehetősen egy könyv, melyből egy harmadik, jó könyv támadhat végre”. Aztán egy évtized múlva – fiának, Aurélnak írva, és talán nem is célzat nélkül – elutasította Széchenyi Kossuth-ellenes fellépését: „En kontárabb értekezést az észről és szívről soha sem olvastam még sehol is, mint gróf Istvánét a *Kelet Népe* című vastag munkájában. Azonban sok megbocsátható neki eddigi köz nagy tettei miatt, és én semmit se kívánok úgy, mint azt, hogy munkája közte s Kossuth közt ellenörködést, nem pedig végképpeni megosztást, megszakadást és e felekezetes hazában két nagy ellentétes pártot hozzon létre.” És Széchenyinek szólt a következő intése: Nemzedet rontod, mikoron csak néki, nem együtt / Kormányzatnak adod honi bajjinkat okul. Érdekeket kell ám összeegyeztetni, nem öntni / Tömjént vagy gyülő indulatokra olajt.

Dessewffy József nem épült be a liberális reformellenzékbe, de a maga módján előkészítette annak fellépését, még akkor is, ha Kazinczy egykori barátja, stílusának csodálója, most már a napról napra gazdagodó nyelvhasználattól is elhatárolta magát. Két fia viszont az újkonzervatív irányzat kialakítója lett, mintegy rácsáfolva Kazinczy minősítésére: „*Principes Juventutis Hungaricae*” (a magyar ifjúság legjobbjai).

Az újkonzervatív irány újszerűsége abban rejlett, hogy a kormányzattal szövetkezve a rendi alkotmányosság fórumain próbálta a reformellenzék hátterbe szorítani, miközben a haladás igényét, valójában majdani haladást hirdetett. Rendi reformtevékenysége liberális ellenreform volt, a társadalmi érdekek egyeztetése

helyett a rendi tagolódás kínálta társadalmi ellentétek kihasználására törekedett, a kishemesség egzisztenciális félelmeit kamatoztatta, hogy hivatalt és diétai követi helyet biztosítson magának. Elképzelhető, hogy a két Dessewffy fiú az atyjukat ért támadások miatt is fordultak szembe a liberálisokkal, akiktől bizonyos elemeket átvettek. Például a konzervatív folyóirat címét, a *Világot*, éppen Széchenyi *Taglalatra* adott válaszáról nevezték el, bár akkor tiltakoztak a könyve ellen a Dessewffy-fiúk. A Széchenyi-ellenes primitív reakciót Majláth János képviselte, aki 1833-ban a *Stadiumról* modern spicijelentést írt, amelyben elemezte a mű tartalmát, és a maga helyzetének is a jellemzésére Széchenyit „éretlen fő”-nek nevezte, majd következtetésképpen leszögezte, hogy a mű „egyetlen új eszmét sem tartalmaz, kevés feltétlenül jót, de sok olyan javaslatot, amelyeket ha kiviteleznek, feltartóztathatatlanul a demokratizmus szakadékába vezet”.

A forradalomhoz és a szabadságharchoz vezetett, amelynek Kazinczy egyik fia, Lajos mártírja lett, a tizennegyedik aradi vértanú. Kemény Zsigmond pedig ugyan-csak okkal vallhatta: „Széchenyi előde Kazinczy volt.”

T. Nyiri Mária¹

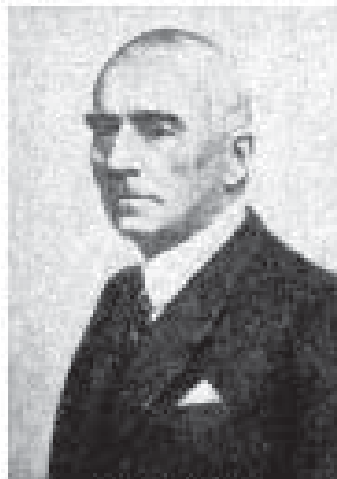
A keleti nyelvek kutatója

A nyíregyházi tudós, Pröhle Vilmos (1871–1946) emlékezete

A magyar tudományos életnek ismert alakja volt Pröhle Vilmos nyíregyházi középiskolai tanár, majd tanszékvezető egyetemi tanár, aki sokat tett a keleti nyelvek kutatásáért, különösen a magyar-török irodalmi, nyelvi kapcsolatok föltárásáért. Pröhle tanár úr három évi gyakornokoskodás után lett a nyíregyházi evangélikus gimnázium görög szakos rendes tanára, de tanított német, francia, angol s japán nyelvet is. A századfordulón, 1899-ben bölcsészdiplomája megszerzése után került a város egyetlen, de az egész ország rész szellemi életét meghatározó gimnázium tanári karába, ahol tizenhat évig tanított. Ezek az évek voltak tanári és kutatómunkájának legtermékenyebb évei.

Amikor turkológiai kutatásaim alkalmával találkoztam nevével, először meglepődtem, hogy valóságos nyelvzseni volt. Aztán művei – Napkelet, A török irodalom története, Török nyelvtan, stb. – keltették fel figyelmemet arra a később igazolt tényre, hogy ha az orientalisztikában valóban az őskeresés felé fordulunk, akkor a katalógusokban ma is és a jövőben is, ott kell lennie a tanárnak, az osztályfőnöknek, a kutatónak. S úgy vélem, Pröhle Vilmos életművéről keveset tudunk, noha néhány dolgozata értékes forrásmunka ma is. Élete, művei érdekeltek, nekivágtam a felderítésnek.

A nyíregyházi Kossuth Gimnázium elődjét 1806-ban alapították, ma már úgy is mondhatjuk: a nyelvújítás, a reformkor utolsó, vagy egyik utolsó határállomásán. A szabadságharc, a függetlenségi küzdelem bukása után, az 1861-ben evangélikus egyházi támogatással újjáélesztett Gimnázium tanári karának tagjai elsősorban a Felvidékről, Kassáról, Nyitráról, Lócséről kerültek Nyíregyházára. A történelmi

Pröhle Vilmos

1. Cikkünk 2008 őszén elhunyt szerzője felnőttként végezte el az ELTE török-szakát, és lett az egyetem orientalisztikai könyvtárának munkatársa. Ösztöndíjasként többször töltött hosszabb időt Ankarában és Isztambulban, később tolmácsként járt rendszeresen Törökországban. Pröhle Vilmosról szóló írása a török-magyar kapcsolatokról szóló PhD-disszertációjához kötődő tanulmányok egyike, amely számos jegyzettel és dokumentummal a család útján T. Nyiri Mária hagyatékából jutott a Szemléhez.

Magyarország iparilag fejlettebb vidékeiről érkeztek a szellem tudorai az akkori nyírségi porvilágba.

Nyíregyháza – miként az ország sok más nagyobb városa is – kapaszkodott a polgárosodás után. Ipara nem volt – egy-két kivételtől eltekintve nem is lehetett. – a szabolcsi ipari nagybirtokosról sem a történelem, sem a regények nem szólnak. Ha nincs ipar, legyen kereskedelem. Üzlet. Ebben az országban mindent el lehet adni, mindent meg lehet venni. Gabonakereskedők, lócsiszárok, szatócsok, rőfösök lepték el a várost és környékét. Az állat- és kirakodóvásárookra résztvevő marhaárusoknak írástudó emberekre volt szükségük, például a marhalevelek kiállítására is. Jöttek a pesti, a felvidéki egyetemeken, akadémiákon végzett jogászok. A perekhez bírák kellettek, 1872-től már itt működött a megyei törvényszék is. Az üzlethez, a kereskedelemhez pedig pénz kellett, sok pénz. Megjelent az addig nem ismert szakma képviselője, a banktisztviselő.

Az évtizedek során a gazdaság magával hozta a pénzvilágot, embereivel együtt. Így alakult ki az újjgazdag polgárok rétege, amely mellett vagy mögött a szellem munkásai a második vonalba kerültek, így a kultúra képviselői, az ifjúság tanítói, nevelői – a tanárok. Bármekkora hatása volt is a gimnázium tanári karának a város és környéke szellemi életére, ők csak tanárok maradtak az új arisztokráciával szemben. Ebbe a közegbe került gimnáziumi tanárnak Nyíregyházára Pröhle Vilmos. 1899-ben, amikor elkezdte a görög nyelv tanítását, a klasszikus görög irodalom megismertetését diákjaival, mellesleg órákat tartott németből, angolból és franciából is. Fiatalon lett elismert tagja az evangélikus gimnázium tantestületének. 1902–1910 között a Szabolcs című lap szerkesztője. Kiseb írásainak, tanulmányainak ez a lap lett a fóruma. Szellemi sugallatként – ha nem is oly erővel, mint a közvéleményben – az antiszemitizmus jellemezte az újságot. Ez az antiszemitizmus azonban inkább a korra jellemző magyarkodásban merült ki. Pár évvel vagyunk csak a millenniumi ünnepségek, majd Kossuth Lajos (1904) és II. Rákóczi Ferenc (1906) hamvainak hazahozatala után. Történelmi mámorban élt az ország, nemzetiségre, fajra, nemre, korra, vallásra való tekintet nélkül. Pröhle Vilmos egy évvel Rákóczi és Thököly hamvainak hazahozatala után írta meg II. Rákóczi Ferenc című tanulmányát. Ebben történelmi áttekintést ad a magyar Árpád-házi és Anjou királyok nagy tetteiről, s nagy fájdalommal idézi az udvar 1714-es törvénycikkelyét, amely Rákóczi Ferencet a bűnök bűnével, hazaárulással vádolja! Erről még azt sem mondhatjuk, hogy nacionalizmus vagy irredenta megszólalás. „Oly törvények, melyeknek emberi beavatkozáson kívül eső voltát semmiféle tudomány nem tagadhatja, tették a magyar nyelvet még legközelebbi rokonaival szemben is azzá, ami: önálló egyeddé, mással össze nem téveszthető, széppé, erőssé.

Közfelfogás szerint ezer esztendő, de nagyon valószínű, hogy sokkal hosszabb idő szentesítette a magyar géniusznak a három bérc és négy folyó honához való ragaszkodását, oly fokig, hogy ennek a ragaszkodásnak meglazulása, halálával volna egyértelmű.

Ezer esztendőnek változatosan dicsőséges és gyászos emlékei s a jelen kornak összes hatalmi törekvései azt bizonyítják, hogy a magyarság eszméje csak küzdelemmel, harccal, önfeláldozással tarthatja fenn magát más nemzetnek ellentétes irányú törekvései között; s e harc elől való kitérés, vagy éppenséggel a vele járó egyéni áldozatoktól való vissza-riadás megint csak a magyarság végveszedelmét jelentenék.

Ha valami, úgy Rákóczi eszméinek ápolása, az ő útjainak követése mentheti meg a magyarságot a jövőnek, az emberiségnek, az egyetemes igaz eszmé-nyeknek.

A franciák Napoleon-kultusza a dicsőség imádása, a diadaloknak önmagukért való bálványozása, míg a Rákóczi kultusz a maga tisztaságában, a magyarság fennmaradásában, a magyar szabadság feltámadásában való hitet jelenti, mely vallóitól önfeláldozást és feltétlen hűséget kíván a múlt s a jövő nevében egyaránt.

Ennek a kultusznak őszinteségétől, ennek a hitnek eleven erejétől függ, hogy mi vár a magyarságra a jövőben: a jobb kor-e, amely után buzgó imádság epedez százezrek ajakán, vagy a dicstelen nemzeti halál, melynek rémképe elől a nagy Széchenyi a megsemmisülés karjaiba vetette magát.” (Pröhle Vilmos: II. Rákóczi Ferenc. A Nyíregyházi Ág. Hitv. Ev. Főgimnázium negyvenharmadik Értesítője az 1906–1907-ik iskolai évről. 3–15.)

Ebben a dolgozatában jelenik meg az a fogalom, amit a későbbi szélsőséges politika tűzött zászlajára. Ez a szó: „fajszeretet”. Ezt a fogalmat, fogalmazást a későbbi rezsimek szinte kivétel nélkül eltorzítva használták föl a politikai érdekek megfelelően – fajmagyar, fajtisztaság, vérszerződés – ami egyenlő a tömény antiszemizmussal. Különös, hogy a fajszeretet szó éppen a magyar szabadságharc, a magyar történelem legnagyobbja második temetése alkalmából került nyilvánosságra. De bármennyire furcsa ez a szó, előrevetíti Pröhle Vilmos emberi magatartását is.

Pröhle Vilmos nagy tudós lehetett volna – ezt majd a gimnáziumban végzett tizenhat évi munkájával megkísérlem bizonyítani – de elragadta a politika! Nem volt politikus alkat, de a politika külsőségei vonzották. A gimnáziumi tanársága gyakorlati feladása után egy szélsőséges, később katasztrofálisnak bizonyult politikát szolgált. Az említett – II. Rákóczi Ferencről írott – tanulmány után tíz hónappal az I. világháború kitörését követően „Szövetségeseink és ellenségeink” címmel ismét nagy dolgozatot publikál – Oroszország, Anglia ellen. Olaszországot csak hitegető Itáliának nevezi, szerinte a XIX. századi orosz-török háborúban a törökök mellett volt az igazság. Európa szellemi és történelmi útjának mindenkori meghatározója a német öntudat – hangsúlyozta. „Németország, katonai téren a világ legerősebb állama ... Németország ellenségei a mi ellenségeink.” – fogalmazott. És mi történt? Szétesett a monarchia, összeomlott Németország, Magyarország Trianonban elvesztette területe kétharmadát, majd egy kommunista forradalomba sodródott az ország. Ettől az időtől szóródik szét a nagyreményű keletkutató tudományos sorsa. A „Szövetségeseink és ellenségeink” című írását hadkötelezettség alól felmentett hadfíként publikálta.

Nem akadtam annak konkrét nyomára, hogy milyen indokkal vált meg tizenhat év után a nyíregyházi gimnáziumtól s lett debreceni egyetemi tanár. Ő volt a török-tatár nyelv és irodalom tanára Debrecenben. Valószínűleg Trianon miatti fájdalma, magyarkodása vitte végül is a jobboldal szolgálatába. 1920–1922 között Debrecen város képviselője antiszemita programmal, miközben ugyanebben az időben lett a kínai és a japán nyelv hazai tanulmányozásának úttörője. Már ekkor elkezdte anyaggyűjtését „A japán nemzeti irodalom kistükré” című tanulmánya megírásához. Am közben szervezetileg is csatlakozik a szélsőjobboldalhoz: az Ébredő Magyarok Egyesülete, a Turáni Szövetség tagja. A végleges elkötelezettségét jelzi, hogy a politika felé húzódó Pröhle Vilmost Horthy jóváhagyásával a japán császár tiszteletbeli konzullá nevezi ki. A Turán-kör 1930-ban nagy ünnepséget

rendezett tiszteletére. Utolsó nagy ünneplése Nyíregyházán volt – ahol tizenhat év után mondott le tanári állásáról – az irredentizmus jegyében. 1923–1943 között a budapesti egyetem kelet-ázsiai tanszékének vezetője. A 30-as, 40-es évekből addigi tudományos munkássága töredékét ismerjük. Csongor Barnabás ny. tanszékvezető egyetemi tanár, kiváló sinológus szerint nem volt nagy tudós. Hasan Eren török egyetemi tanár, akadémikus szerint – aki Budapesten tanítványa volt – nagyon nagy tudású embernek tartja, aki elcsúszott a politika színpadán, s többé már nem koncentrált a tudományra, a kutatásokra, a tanításra.

A háború utolsó éveiben családjával együtt Németországba távozott – ez érthető, hiszen gazdatiszti családja német hagyományok, kapcsolatok alapján élt. Gyermekei: két fia, két lánya irodalommal, iparművészettel foglalkoztak. Felesége még 1921-ben, Magyarországon meghalt. Az utolsó híradás a Pröhle családról a legkisebbik fiú, Sándor 1983-ban Münchenben kiadott „Janus” című verskötete, amit nővére illusztrált. Pröhle Vilmos a 30-as, 40-es években valójában eltűnt a tudományos életből. Ám nem nyomtalanul!

* * *

Pröhle Vilmos görög–német szakos középiskolai tanár a századfordulón került a nyíregyházi evangélikus gimnáziumba. A kérdés az volt, hogy napi munkáján kívül, az istenháta mögötti városban mit adhat diákjainak, a magyar kultúrának egy friss diplomás tanár? Már az első – számára első – tanévben osztályfőnöki megbízást kapott! A görög és német nyelv tanítása mellett a német és görög klasszikusokról tartott irodalomórákat diákjainak. Goethe, Schiller drámáinak, Homérosz költeményeinek bevezető elemzése előadásainak jellemzője. Ezeket megtartva óráinak száma a következő tanévekben a vallástan, a magyar nyelv, a történelem oktatásával bővült. 1902-ben saját költségén hosszabb tanulmányútra indult Baskiriába!

A keleti nyelvekben a sajátosságok mellett a magyarral kapcsolatos analógiákat kereste. E tanulmányútjáról számos előadást tartott iskolájában, majd meghívást kapott más gimnáziumokba is. A debreceni egyetem keleti nyelvek tanszékén 1903. május 4-én számolt be tanulmányútjának összegezéséről, s a Magyar Tudományos Akadémián bemutatta a „Baskír nyelvtanulmányok” című munkáját, amelyet az MTA keleti tanulmányok szekciója kiadásra elfogadott. Majd megírja a Keleti Szemle részére a „Baskír nyelvtan” című dolgozatát.

Nyíregyházán, a gimnáziumban, tantárgyai közé felvette a francia nyelv és irodalmat. Korábbi kutatási témáit megőrizve a japán nyelv, a japán kultúra, a hagyományok szerepének megismerése és megismertetése felé fordult. Megírta „Az utolsó szamuráj”, a „Dai Nippon banzáj”, „Japán Deákja”, „Japán dalok” című tanulmányait, cikkeit, melyek az Új Időkben jelennek meg. A Pesti Napló közli a „Vadcseresznyevirág”, „A mikadó”, a „Japáni majom”, a „Tojótai Hidejosi” című esszéit.

Más írásaiban nagy teret szentelt a nyelvi azonosságoknak, a magyar nyelv szabályaihoz, törvényeihez hasonítja a török nyelvet, a két egymástól oly nagy földrajzi távolságra eső nyelvek rokonságát keresi, s véli megtalálni. A Pozsonyban 1899-ben megjelent „Rendszeres oszmán-török nyelvtan” című kötet bevezetésében olvashatjuk a török nyelv dicséretét: „Az oszmán-törökök nyelve az ural-altáji nyelvcsoportba tartozik s a szó legszorosabb értelmében ragozó nyelv. Mint ilyen teljesen eltérő ama két nyelvtől, mellyel legsűrűbben említik együtt, s mely a kö-

rülmények folytán szókincsére és irodalmára leginkább hatott – az arabtól és a perzsától. Azonban bármily nagyra is látszik első tekintetre e két nyelv hatása, az mégis csak pusztán a szókincsre meg az irodalmi irányra és ízlésre szorítkozik, míg a nyelv maga minden egyéb tekintetben megőrizte sajátos jellegét, abból nem áldozott fel semmit. S bár az arabbal rövidebb dolgában nem állja meg a versenyt, szófűzése oly biztos és határozott, s szépsége mellett az arab vagy a perzsa születésűnek oly nehéz, hogy Keleten szinte általános az a nézet, hogy törökül jól tudni mesterség („Türki hüner”).

Alaktan és mondattan tekintetében egyaránt fejlett és gazdag, de mindemellett átlátszó szerkezetű és világos, rendhagyóságokat nem ismerő. Csak az a kár, hogy e rendkívül kedves nyelv szókincsé gyarapításában letért a természetes útról, s teljesen a kölcsönvételhez folyamodott, értve különösen az irodalmi nyelvet, mely korlátlan szabadsággal használta századokon át az arab és a perzsa nyelv teljes szótárát, míg a nem rég lábra kapott újabb irodalmi irány e ferdeségnek annyira amennyire határt nem szabott.

Mi ezzel a lehetőségig megtisztított újabb irodalmi nyelvvel fogunk megismerkedni, annak alaktanát teljesen tisztán tárgyalni, míg az arab és perzsa elemekkel csak rövidesen, függelékben fogunk foglalkozni.”

1908 nyarán a Nemzetközi Közép- és Kelet-ázsiai Társaság Magyar Bizottságának megbízásából a Kaukázusba utazott, ahol a Kubán felső folyása körül lakó karacsajok (török) nyelvét és költészetét tanulmányozta. Ebben az időben rendszeresen tartott előadásokat a kolozsvári egyetemen török-tatár nyelvekről, irodalmakról. Utazásairól, kutatásairól tartott előadásai a Bevezetés a török-tatár nyelvészetbe – Tatár nyelvjárási hagyományok – Az oszmánli-török nyelv szóképzéstana – Volgai tatár és baskír olvasmányok. Irodalmi munkássága ebből az időszakból: A török irodalom története – Tatár nyelvjárási tanulmányok – Karacsáj-német szótár – A megifjodott Törökország – Egy új török. E nagyobb lélegzetű munkákon kívül elsősorban az Erdélyi Lapokban, a Nyírvidékben, a Munkácsi Hírlapban és a Szabolcs című újságban jelennek meg írásai, beszámolóí, észrevételei, gondolatai. A fenti felsorolás természetesen nem teljes. Sokat publikált fővárosi lapokban is, amelyek különösen oroszországi és baskíriai úti beszámolóit közölték szívesen.

1910 nyarán hosszabb utazásra indult Törökországba, az Oszmán Birodalomba. Ebben az időben már több egyetem meghívott tanára, előadója volt. Figyelme Törökország, a török nyelv, irodalom és a török társadalom mozgásai felé fordult. „Napkeletről” című művében jelenik meg Namik Kemal török költő Gülnihal című drámájának fordítása. Az átültetés magyarra ragyogó, ihletett munka. Briliáns fordításban követhette a magyar olvasó a romantikus történetet, a hazaszeretet török példáját. A mű látványosan jeleníti meg a szerelem és a zsarnokság, a szerelem és az ármány, az emberi érzések mindent legyőző tragikus összecsapását. A küzdelemben mindig a szerelem veszít csatát. A színdarabot akár elő is lehetne adni, bizonyosan sikert aratna magyar színpadokon is, ha előbányászná, és modernizálná egy színházi szakember. Az eredeti színdarab nyomtatásban a múlt század hetvenes éveiben jelent meg, nyomban elkobozták fellelhető példányait, szerzőjét száműzték.

Törökországi utazásainak emléke, terméke: A régi török világ emlékei – Ifjú törökök között – A csodaszarvas nyomában – Nedim, a költő (megjelent a Pesti Hírlapban) – Szevijje Tálip (a Magyar Figyelőben) – Az Oszmán ház és a kalifátus (az Erdélyi Lapokban) – A török alkotmányosság bajai – A törökök szabadságünnepe

(a Pesti Naplóban) – Törökország jövője (a Hónapban). Új előadásokat is felvett órái közé: Törökország és a keleti kérdés – Török-tatár összehasonlító nyelvészet – A sumérek nyelve és írása.

A Balkán szláv népei és a balkáni háború (1912–13) című írásában kifejtette, hogy a rendezés ebben a régióban Törökország részvétele nélkül elképzelhetetlen. Az I. világháborúban Oroszország és az antant hatalmak próbálták rendezni a balkáni kérdést, Törökország minden vonatkozásban körön kívül maradt. A világ újrafelosztásának szándékából Magyarország felosztása lett. A balkáni kérdést sem háborúkkal, sem pedig tárgyalásokkal ebben a században egyetlen hatalomnak, vagy szövetségnek sem sikerült a térség lakóinak javára rendezni.

Az irodalom, történelmi tájkép is a népek, nemzetek életében. Egyik sincs a másik nélkül. Az irodalom mindig a történelmi események krónikáját örökíti meg a nyers leírása helyett, illetve mellett. Pröhle Vilmos munkásságában ez a kettőség nyomon követhető. Hol kezdődött és hogyan, a török irodalomnak mikortól van története? Amikor az oszmán-törökség az európai szárazföldre lépett? Pröhle kora tudásanyagának megfelelően írta meg, ismertette a törökség irodalmának történetét az 1911-ben megjelent Egyetemes Irodalomtörténet IV. kötetében (235–315). A kötet 238–239. oldalain ő maga vallott a munka megközelítési módjáról: „... Azok, akik eddig az oszmán-törökök irodalmáról értekeztek, kevés kivétellel abban a véleményben vannak, hogy a török irodalom nem egyéb, mint a perzsának halovány, sokszor ferde visszatükröződése, hogy a török társadalom egyszerűen mohamedán társadalom s hogy így külön török génuszról, nemzeti individualitásról szó sem lehet.

E tévedés első sorban onnan ered, hogy komolyan vettek közösleges forma-íságokat és külsőségeket, mint a milyen a török szultánok kalifai címe. Ilyen az a Törökországban nagyon sokszor hangoztatott frázis, hogy minden muszlim egy testvér, továbbá a mohamedán kultusznak szembeötlő egyöntetűsége, összekötve az arab nyelv uralkodó állásával. S e mellett elfelejtették, hogy mindezek a tünetek keresztény és latin címen megvoltak, sőt megvannak Európában is, anélkül, hogy nemzeti egyediségek kialakulását lehetetlenné tették volna. Igaz, hogy a muszlim-török a felebaráti szeretet, különösen az egyetemes mohamedán testvériséget sokkal komolyabban veszi, mint ahogy hasonló dolgokat Európában venni szokás, de azért faji különállóságát soha el nem felejtette, soha meg nem tagadta.

Hogy a dolgokat közelebbről megítélhessük, lássuk immár, mi az, amit az oszmántörökség ősi faji jellegéből megtartott, mi az, amit elveszített, s mit vet fel magában új alkotóelemül.

Régi mivoltából megtartotta először is a primitív foglalkozások szeretetét és becsülését: baromtenyésztés, földművelés meg a katonai pálya legfőbb ideálja mind a mai napig.

Őszinteség, becsületesség, az adott szó szentnek tartása, a legszívesebb vendégszeretet, igazi vitézség és feltétlen hűség legfényesebb jellem-vonásai.

Béke idején nyugodt szemlélődés, a titokzatostól való ösztönszerű idegenkedés, józan életbölcesség, szófukarság. Okos önmérséklet, s a tettnek egyedüli erkölcsi próbaköként való elismerése, ösztönszerű tudata annak, hogy meddig terjedhet az emberi belátás és az emberi sors öntudatos intézése, ebből folyó tartózkodás az elbizakodás és csüggedés végleteitől. A halál biztos bekövetkezésében való megnyugvás, komoly kimértség, igazi őszinte egyenlőségérzet az, amiben az oszmánlinak gyakorlati életbölcessége megnyilvánul, s aminek fényes tanúbizonyságai

gyönyörű közmondásai, mindenek felett pedig e nemzetnek végtelenül tanulságos története.”

Pröhle Vilmos török irodalomtörténeti összefoglalója úttörő jelentőségű munka. Jelentek meg már ugyan hosszabb-rövidebb értékelések, ismertetések különböző szerzők tollából részproblémákról is (Repiczky János, Vámbéry Ármin, Kúnos Ignác, Mészáros Gyula, Erődy Harrach Béla, Pastinszky János, Thury József, Germanus Gyula), de Pröhle munkája valahogy mégis csak a teljesség igényével tekintette át a törökség irodalomtörténetét. Ő maga is sokat fordított török irodalomból, kitűnő ismerője volt a török népléleknek, az oszmán-török műveltségnek, s a többi török népek népdalainak, hiedelmeiknek.

Pröhle Vilmos tizenhat évi nyíregyházi tanárkodása után lemondott gimnáziumi állásáról. 1916-tól 1919-ig Debrecenben, majd 1923-tól a budapesti egyetemen tanított. Nyíregyháza volt tanári és tudósi pályájának is csúcspontja: keleti utazások, nyelvek, irodalmi alkotások, fordítások, cikkek, tanulmányok tömege maradt utána ezen évekből. Bár később is tartott előadásokat, de Pröhle Vilmos jóformán eltűnt a magyar tudományos életből, megakadt, megszűnt régi, átütő erejű alkotó ereje. Éppen akkor hagyta abba a nagy tudósi reménységekre feljogosító munkát, amikor megbízást kapott a török-magyar, magyar-török szótár szerkesztésére, illetve egy, a törököknek szóló magyar nyelvkönyv megírására. E műveket nem készítette el.

Nyíregyházán 1937-ben volt még egy emlékezetes fellépése, ahol nem tudományos munkásságáért, hanem mint a Turul szövetség prominens személyiségét ünnepelték hangos ovációval. Ne feledjük, egy évvel vagyunk a bécsi döntés előtt! Felderítendő munka még, hogy tevékeny életéből mit mentett át a törökök tudatába. Számon tartják-e tulajdonképpen sokoldalú és szerteágazó tudományos és ismeretterjesztő munkásságát Törökországban? Mert a „hivatalos” magyar turkológia története – mondhatjuk – még adós az értékelésével.

A háború utolsó éveiben elhagyta Magyarországot. A háború után a kultuszorkormányzat megkísérelte hazahívni, de azt üzenté, hogy ő már nyugalomba vonult, már nincs ereje sem folytatni, sem újra kezdeni a pályát. Ebben a döntésben nyilvánvalóan része volt a korábbi irredenta magatartásának. Nem élt a felajánlott lehetőséggel. 1946-ban halt meg Berchtesgadenben. Minden hibája, tévedése ellenére – talán nem nyomtalanul. Mint a keleti nyelvek tudója és tudósa, ahhoz a „gimnáziumi tanári karhoz” tartozott, amelyikbe Thury József és Szilády Áron kiskunhalasi, Erődi Harrach Béla és Pastinszky János budapesti szakfelügyelő, Karácson Imre győri paptanár tartozott. Mindannyian maradandót alkottak!

Pröhle Vilmosról pedig elmondható, hogy a kínai és a japán nyelv és irodalom hazai tanulmányozásának úttörője volt.

Köszönettel tartozom a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola nyugalmazott főigazgatójának, dr. Margócsy Józsefnek, aki sok adattal, és tanáccsal segítette munkámat, a Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltár munkatársainak, akik segítségemre voltak a régi iratok előkerítésében.

Pröhle Vilmos [Fütelek, 1871. okt. 29. – Berchtesgaden (Németország), 1946. okt. 2.]: orientalista, egyetemi tanár. Tanulmányait a bp.-i egy.-en végezte, 1895-ben bölcsészeti doktorátust szerzett török nyelv és irodalomból. 1899-től 1919-ig a nyíregyházi ev. gimn. tanára, 1908-tól a kolozsvári egy.-en a török-tatár nyelvek magántanára. 1919-től a debreceni egy.-en a török nyelv és irodalom ny. r. tanára, 1923-tól 1943-ig a bp.-i egy.-en a kelet-ázsiai nyelvek ny. r. tanára, közben helyettes is az arab filológiai tanszéken. Az első nemzetgyűlésben 1920-tól 1922-ig debreceni képviselő. Szélsőjobboldali politikus, az Etelközi Szövetségnek, az Ébredő Magyarok Egyesületének egyik vezetője, a turanista eszme híve és hirdetője. Tanulmányutakat tett több ízben Töröko.-ban és Oroszo.-ban (Baskírföldön, Karacsájban), valamint Japánban. A baskír, karacsáj és balkár nyelvekből jelentős anyagot gyűjtött. A kínai és a japán nyelv és irodalom hazai tanulmányozásának úttörője. - F. m. Rendszeres oszmán-török nyelvten (Pozsony, 1899); Baskír nyelvtenulmányok (Keleti Szle, 1903–1905); Tatár nyelvjárásai tanulmányok

(Nyelvtud. Közl. 1908); Karatschajsthe Studien (Keleti Szle, 1909); A török irodalom története (Egyet. irod. tört. IV., Bp., 1910); Napkeletről (Bp., 1910); Balkarische Studien (Keleti Szle, 1914–15); Studien zur Vergleichung der japanischen Sprache mit den finnisch-ugrischen und ural-altaischen (Keleti Szle, 1917); A japán nemzeti irodalom kis tükre (Bp., 1937); Grundriss einer vergleichenden Syntax der uralaltaischen Sprachen mit besonderer Berücksichtigung der japanischen Sprache (Bp., 1943). – Irod. Stupp, Johann Adam: Professor Wilhelm P. (Südostdeutsche Vierteljahresblätter, 1961.) Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon.

Pröhle Vilmos haiku fordításai:*

Basó

Nyári virágok, –
elhullt hadfiaknak
álomfoszlányai!

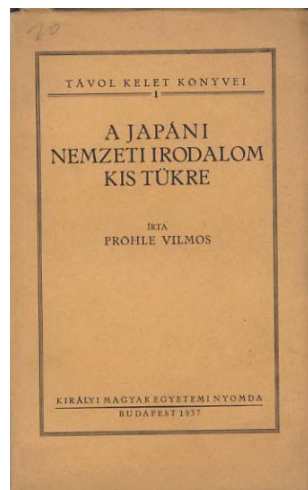
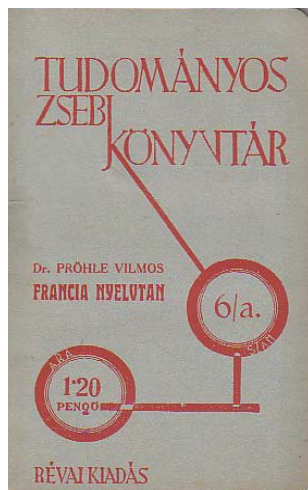
Veréb pajtás, ne bánts
a virágok között
röpködő bogárkát!

Béka ugrott belé,
azért loccsant egyet
az öreg tó vize.

Csijó

Vajon merre járhat
ilyenkor az a kis
szitakötő vadász?

Lelkemet dermeszti
ez a hűvös szellő
az ó uja nyomán!

Pröhle Vilmos néhány könyve: Francia nyelvtan – Oszmán-török nyelvtan – A japán nemzeti irodalom kis tükre

*A japán nemzeti irodalom kis tükre – Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Bp., 1937.

szemle

Pártokról, választásokról

Alapos kutatómunka eredményeit összefoglaló könyvvel gyarapodott a közelmúltban helytörténeti irodalmunk. Zsoldos Ildikó: Pártok és választások Szabolcsban (1905-1906) című monográfiája a dualizmus válságának országos és megyei epizódjába enged bepillantást. A kiegészéssel létrejött dualista állam szerkezetén már a kortársak számára is jól látható repedések mutatkoztak a XIX-XX. század fordulóján. A gazdasági és társadalmi problémák megoldatlansága okozta feszültségek 1905-ben törttek a felszínre, amikor a dualizmus történetében példa nélküli módon az ellenzék került hatalomra. Az a politikai ellenzék, amelyik 1867 után folyamatosan bírálta magát a kiegyezést. Az akuttá váló gazdasági és politikai válság szabolcsi vonatkozásairól korábban csak átfogó elemzések, illetve a további elmélyültebb kutatást segítő előtanulmányok születtek. Az 1993-ban megjelent megyei monográfiában Czövek István vázolta fel a politikai viszonyokat, a belpolitikai válság okait. Takács Péter 1994-es tanulmánya fontos adalékokkal szolgált a dualizmus kori parlamenti választások társadalmi hátterének megismeréséhez, értelmezéséhez. Margócsy József tollából megszületett a nyíregyházi parlamenti képviselők életrajzgyűjteménye, Néző István pedig a kisvárdai kerület választásairól és képviselőiről írt tanulmányt. Többek között ezekre az előmunkála-

tokra támaszkodva látott hozzá Zsoldos Ildikó a témakör alapos feltárásához.

Kitartó munkával feldolgozta a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei levéltárban őrzött főispáni, alispáni, polgármesteri iratokat, közgyűlési jegyzőkönyveket, valamint Szabolcs vármegye és Nyíregyháza rendezett tanácsú város központi választmányának iratait. A pártok alapításának és működésének megismerését segítették a Magyar Országos Levéltárban található belügyminiszteri és miniszterelnöki iratok. Ahogy a kötet bevezetőjében olvasható, a szerző munkáját nehezítette, hogy a témához kapcsolódó források csak töredékesen maradtak meg, jelentős részüket időközben selejtezték, így sok esetben csak a mutatókönyvek bejegyzései adtak támpontokat. A Vay és Kállay családok levéltáraiból a választási küzdelmek szereplőinek családi kötődéseire vonatkozó adalékokat sikerült összegyűjteni. A primer források mellett a korabeli sajtó tudósításainak kritikai elemzése is beépült a könyvbe.

A hat fejezetre tagolt kötet a dualizmus válságperiódusának elemző leírásával kezdődik. A következő két fejezetben a hatósági választási előkészületeket, valamint a szabolcsi pártviszonyokat tekintette át Zsoldos Ildikó. Módszertanilag sokoldalú közelítést alkalmazott. Nem az 1905-ös és 1906-os országgyűlési képviselő-választás politikatörténeti leírására

törekedett, hanem a politikai társadalomtörténet új eljárásait alkalmazta. A témául szolgáló választások törvényi feltételeit a korszak európai választási rendszereibe ágyazva vizsgálta, hiszen egy ország politikai rendszerének értékét nagymértékben meghatározza választási rendszere, annak milyensége. A választási előkészületekkel kapcsolatban feltérképezte a helyi hatalom jellemzőit, a politizálás eszközeit, a választóknak tett gesztusokat. A XX. század eleji politikai mentalitás értékelésénél mérlegelte a rendies rítusok és a modernebb kampányeszközök arányát. A történeti tények azt mutatják, hogy 1905-ben, 1906-ban a rendi jelleg dominált a választók mozgósításánál, azaz a jelöltek programbeszédei, kortesek szónoklatai, az ellenfél lejáratására való törekvés, megvendéglések sorozata, kortestollak, választási jelvények osztogatása kísérte a választási küzdelmet. Igen izgalmas részletek olvashatók a jelöltállítás mechanizmusáról. Ehhez kapcsolódik a győztes képviselők prozopográfiai vizsgálata, azaz származásuknak, családi kötődéseiknek, kapcsolatrendszerüknek, karrierútjuknak az alapos bemutatása.

A jelöltállítás mechanizmusának megrajzolásánál a miniszterelnöknek, illetve a belügyminiszternek küldött főispáni esélylatolgatásokat, az alispáni és főszolgabírói jelentéseket, valamint a helyi újságokban megjelent írásokat hívta segítségül a szerző. Az 1900-as évek elején Szabolcs vármegye öt választókerületre tagolódott. Az esélylatolgatásokból kitűnik, hogy a nagykállói választókerületben és Nyíregyházán az évtizedeken át kormányon lévő szabadelvű párt jelöltjének semmi esélye nem volt a győzelemre, míg a nyírbátori és kisvárdai kerületben nem volt reménytelen a helyzet. Ám miután a „zsebkendőszavazás” (az ellenzék parlamenti ellenállásának megtörésére hozott házszabály-módosítást 1904-ben a kormánypárti képviselők a

házelnök zsebkendőjelére egységesen megszavazták) kiváltotta kiábrándulási hullám a Szabolcs vármegyei Szabadelvű Párt tagjait és híveit is elérte, a kurucos szellemében megerősödött megyében esély sem maradt a kormánypárti jelöltek számára. A kibontakozott „nemzeti ellenállás” végül az ellenzéki jelölteket a parlament padsoraiba emelte. A szabolcsi győztes honatyák társadalmi helyzetének elemzéséből kitűnik, hogy egy kivétellel valamennyien jogi tanulmányokat folytattak. Társadalmi-egzisztenciális önállósággal rendelkeztek, megélhetésük fő forrását vagy földbirtokaik adták, vagy (el)ismertséget nyújtó ügyvédi irodáik bevételeiből éltek. A tényeket elemezve a kötet szerzője megállapította, hogy a jelentős anyagi forrással és háttérrel rendelkező hat képviselő egyike sem egzisztenciális okokból, azaz „megélhetési politikusként” törekedett az országgyűlési mandátum megszerzésére. A kormányzati válság idején a hat szabolcsi honatya Pap Zoltán kivételével az alkotmányvédő bizottság tagjai voltak, igaz, nem egyenlő arányban vették ki részüket a munkából. A legaktívabb a rezisztencia szervezésében Mezössy Béla és Meskó László volt. Tevékenységük és jó kapcsolataik politikai hozadéka lett államtitkári kinevezésük.

A pártokról és választásokról szóló könyv záró fejezete a nők politikai aktivitásáról szól. A szebbik nem képviselői a tulipános mozgalom megszervezésével kapcsolódtak be a „nemzeti ellenállásba”. A Budapestről indult mozgalom lelkes támogatókra talált megyénkben. Míg a fővárosban az arisztokrata hölgyek a polgári származású hölgyektől elkülönülve szervezték meg saját köreiket, addig Szabolcsban egységes szervezetbe tömörültek a két társadalmi réteg képviselői. A tulipánmozgalom elsőrendű célja a politikai válság megoldásának előmozdítása volt, de gyorsan zászlajára tűzte a hazai ipar pártolásának és fejlesztésének

gondolatát. A szabolcsi mozgalom aktív periódusa 1906 eleje és 1907 vége közé esett, azután ez a civil kezdeményezés el-sorvadt. A könyv megismerteti az olvasót a legfontosabb rendezvényekkel, a közösségformáló összejövetelekkel, illetve a mozgalom kifulladásának okaival.

A dualizmus válságának mélyebb megismerését szolgálja Zsoldos Ildikó könyve. Mind témáját, mind a történelmi

vizsgálódás módszereit tekintve értékes alkotás, amely segít a politikai küzdelmek évszázadokon és rendszereken átívelő jellemzőinek jobb megértésében is.

Zsoldos Ildikó: Pártok és választások Szabolcsban (1905-1906). Nyiregyháza, 2008. 270 p.

Reszler Gábor

Ködösítés nélkül

Nemrég egy kerekasztal-beszélgetésen vettem részt hallgatóként a Petőfi Irodalmi Múzeumban. A beszélgetés témája ez volt: Babits életművének tanítása a középiskolában. Többek közt az is elhangzott, hogy mennyi mindent pontatlanul tudunk, ismerünk Babitscsal kapcsolatosan, s ez bizonyos mértékig befolyásolja költészetének értelmezését is. Éppen az idő tájt készültem e recenzió megírására. S most, papírra vetve e sorokat, nem véletlenül idézem fel e beszélgetést emlékezetemben, hisz Hamar Péter újabb Móricz-tanulmánykötete is hasonló problémák meglétének köszönheti születését. Így talán megbocsájtja a Tisztelt Olvasó, hogy ilyen személyes hangvételűre sikeredett e könyvismerető gondolatainak bevezetése.

Valóban, ismerve Hamar Péter korábbi, Móricz életművének anomáliáival foglalkozó írásait, megállapítható: talán nincs még egy olyan életrajz a magyar irodalomban, amely az ellentmondásoknak, a tendenciózus hamisításoknak, szövegcsönkításoknak és ködösítésnek a bélyegét ennyire magán viselné.

A szerző jelen kötetével is annak a nemes küzdelemnek a harcosa, mely

reményei szerint segíteni fogja a „tisztánlátást az életút homályos pontjaival kapcsolatosan”. (9.) A tanulmányok tehát kifejezetten Móricz Zsigmond életrajzára koncentrálnak, s az abban rejlő, néha feloldhatatlannak tűnő ellentmondások tisztázása végett íródtak.

A kötet borítója akár jelképesnek is tekinthető, hisz a ködös, szürkés színek elé helyezett képen nem a sokunk által várt tiszacsécssei Móricz Zsigmond Emlékházat (nem szülőházat!) látjuk, hanem az udvaron álló egész alakos Móricz-szobrot, Varga Imre alkotását. Talán nem véletlen, hogy a ház helyett az író szobra került a borítóra.

A könyvben hat dolgozat foglalkozik Móricz életrajzával a történelmi Szatmárhoz, szűkebben Tiszacsécséhez köthető állomásaival. Mindegyik tanulmány címe egy-egy Móricz-idézet, mely röviden, az író szavai által megfogalmazva tömören magában rejti azt a problémát, melynek feltárása végett a dolgozat megszületett.

A kötet első írásának én azt az alcímet adnám, hogy Bevezetés helyett. Gondolatébresztő rövid bevezetés ez a további öt tanulmány előtt. A Móricz-kutató iro-

dalomtörténeti háttér felvázolásával és a Móricz-recepció ellentmondásosságának felmutatásával hívja fel a figyelmet egy nagyon is fontos, napjainkban is megélő problémára: a mai napig hiányzik irodalomtörténet-írásunkból egy filológiaiul pontos Móricz-monográfia.

Az egész kötet élére illik, s saját motorként szolgálhat az a két bekezdésnyi gondolatsor, melyet most hadd idézzek teljes terjedelmében:

„Az nem baj, ha vélemények ütköznek, ítéletek változnak, viták folynak az egyes írásművek vagy akár az egész életmű megítélése körül, hiszen ez az irodalom életének – demokratikus viszonyok között legalábbis – természetes velejárója, s amíg konfrontálódnak a különböző befogadói álláspontok, addig nem áll fenn a veszélye annak, hogy felgyorsul az érdeklődés csökkenésének folyamata.

Az viszont baj, ha az életút bemutatását tévedések szegélyezik, s még nagyobb baj, ha a tények köntösében jelentkező álinformációk nyomán olyan ideologikus vagy más természetű következtetések születnek, amelyek már nyomot hagynak az alkotások értelmezésében. Ez a szempont az életrajzírók felelősségét veti fel. Hamis tényekből csak hamis következtetések vezethetők le.” (6-7.)

Felvetődik a szerzőben a kérdés: kik ezért a felelősök?

Erre is, s a könyvben szereplő további témákra is utal e kötet elején álló írás. E témák sorrendben: Móricz Zsigmond szülőházának kérdése; a tüzesgép felrobbanásának és a Csécséről való elköltözésnek a körülményei; az író népdalgyűjtő körútjainak helyszínei és időpontjai; az 1929-es csécsi díszpolgári oklevél átadásának valós története; s végül az író Tiszacsécséhez köthető írásai, életrajz és fikció kapcsolódása a móriczi életműben.

„...Nekünk Csécsén három házunk volt.” Hamar Péternek ez a tanulmánya

korábban más fórumokon is megjelent. Nagy visszhangot keltve hívta fel, s hívja fel ismételten a figyelmet egy tudatos ködösítésre. Arra, hogy milyen rombolásra képes egy politikai kurzus akkor, amikor direkt módon beavatkozik az irodalomba. Nem másról van itt szó, mint Móricz szülőházának a kérdéséről. S nemcsak a szülőházzal magáról, hanem sokkal többről...

A szélesebb közvélemény által ismert, az iskolai oktatásba is bekerülő – magát még néhány évvel ezelőtt is tartó – hamis tény, miszerint Móricz Zsigmond abban a szalmafedeles kis parasztházban született, mely ma is Móricz Zsigmond Emlékházként funkcionál, 1952-ben, a legvadabb személyi kultusz idején fogant, amikor József Attilát munkásköltőként, Móricz Zsigmondot pedig a legnagyobb parasztíróként aposztrofálta és tűzte zászlajára a hatalom. Az eredeti, a Milota felé eső faluvégen 1970-ben lebontott igazi szülőházat feledésre s pusztulásra ítélte a kultúrpolitika és az emlékezet.

A tanulmány írója nagyon alapos filológiai és helytörténeti kutatómunka eredményeként jutott a fenti álláspontra. Forrásainak sokszínűsége és gazdagsága, kutató munkájának alaposága és a tények tisztelete, valamint a különféle vélemények megvizsgálása, ütköztetése biztosítja a szerző tisztánlátását. Felvetődik – s nem csak ez írás kapcsán – fikció és valóság, regény és életrajz egymáshoz való viszonya is. Hamar Péter felhívja a figyelmünket arra, hogy az Életem regénye, valamint más Móricz-életrajzok – ez esetben a Móricz Miklósé – tényei sokszor ellenőrizhetetlenek, másodkézből származnak, illetve túlzoak vagy éppen fényesítik a tényeket, ezért mindenképpen fenntartásokkal kezelendők.

Részletesen tárgyalja és a dokumentumokra, illetve még élő emlékezők, egykori kortársak szóbeli közléseire építve vizsgálja Móriczék valójában négy csécsi házában történetét. Ebben

a vizsgálódásban nagy segítségére van, s fontos bizonyító erővel bír az a rajz, melyet az író vetett papírra, s a csécsei Móricz-házakat jelöli pontos helyükkel. A rendelkezésre álló dokumentumok alapján megállapítható, hogy semmiféle bizonyíték nem létezik arra vonatkozóan, hogy a jelenleg emléktáblával megjelölt ház lenne a szülőház, de még arra sem, hogy egykor valóban a Móricz családé lett volna, viszont minden azt igazolja, hogy az 1970-ben lebontott egykori Pallagi-ház volt a valódi szülőház.

Ehhez a ködösítéshez éppúgy asszisztált az író lánya, Virág, mint a kor vezető irodalomtörténészeként számon tartott, Móricz monográfiáját megíró Nagy Péter. Így biztosítva táptalajt egy hamis tény születéséhez, melynek egyéb célja nem volt, mint bizonyítani a parasztság írójának – egyébként hamis - szegény-paraszti származását.

A soron következő tanulmány az ún. tüzesgép felrobbanásával és a Móriczok Csécséről történő elköltözésével foglalkozik. A szerzővel együtt megállapíthatjuk, hogy a két esemény összefüggésében még nagyobb káosz van az elköltözés évszáma körül, mint az első tanulmány esetében a szülőház körül. Ahány visszaemlékezés, annyi adatszolgáltatás. Egymásnak ellentmondó tények jelennek meg Móricz Zsigmond, Móricz Miklós, Móricz Virág, valamint Nagy Péter és Vargha Kálmán írásaiban. Még bonyolítja a helyzetet, hogy a csécsei árverés történetét Kiss Tamás illeszti az alaptörténethez teljesen önkényesen. Hamar Péter szerint e történet elbeszélésében még Cséve Anna, egyébként legmegbízhatóbb, s a tények pontos ismeretével bíró Móricz-kismonográfiája is téved. Ugyanakkor fontosnak tart megemlíteni egy napjainkra elfeledett, sok kérdésben megbízható választ szolgáltató, eligazító tanulmányt, Molnár Mátyás, egykori vajjai múzeumigazgató Telekkönyvi adalékok a Móricz-család történetéhez című

írását. Molnár Mátyás írása a tüzesgép kérdését „megcáfolhatatlan bizonyítékokat sorakoztatva tette tisztába”. (51.) Mégis tovább éltek a szakirodalomban a hamis adatok!

Megfogalmazódhat bennünk a kérdés, mennyire fontos probléma az, hogy 1884-ben vagy 1885-ben költözött el a Móricz család az író szülőfalujából. Fontos, ha tiszteletben tartjuk a tényeket. Márpedig Hamar Péter Móricz életrajzával kapcsolatos filológiai pontos, alázattal elvégzett problémafeltáró munkája ezt sugallja. Fontos a tények, adatok tisztelete a tisztánlátás végett. Ez az alapja egy pontos és adataiban is megbízható monográfia megírásának.

Móricz Zsigmond 1903. július 15-e és 1907. március 17-e között öt népdalgyűjtő körúton vett részt a Kisfaludy Társaság megbízásából szülőföldjén, Szatmárban. Erről készített feljegyzései a Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratárában találhatók. Ebből a hatalmas néprajzi anyagból elsőként 1991-ben jelentetett meg két kötetnyit a Magyar Néprajzi Társaság és a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézete, Katona Imre szerkesztésében. E gyűjtőút részleteiről maga az író is beszámolt különféle írásaiban, s Czine Mihály Móricz Zsigmond útja a forradalmakig című könyve is megbízhatóan ír róluk. Hamar Péter sem elsősorban a gyűjtőutak szervezésének mikéntjével és Móricz módszereivel kapcsolatosan tesz fel kérdéseket ezzel foglalkozó tanulmányában.

„Kételyeink támadhatnak viszont a gyűjtőutak útvonalával kapcsolatosan, mert ellentmondások mutatkoznak a különböző források adatai között, s hasonló a helyzet az időpontok esetében is. Ám ha az életút részleteit fontosnak tartjuk, akkor legalább azokat az adatokat érdemes pontosítanunk, amelyek a hozzáférhető dokumentumok alapján tisztázhatók” – írja a szerző. (58-59.) A gyűjtőutak kérdésének fenti vonatko-

zásai azért érdekesek, mert ugyan egy forrásra vezethető vissza mindhárom adatközlő (Móricz Miklós, Czine Mihály és Voigt Vilmos) írása, mégis ellentmondás fedezhető fel közöttük!

Valójában mikor és hol járt Móricz Zsigmond szatmári gyűjtőútjai alkalmával? A tanulmány a lehető legpontosabban igyekszik tisztázni ezt a kérdést. Nagyon szimpatikusan viszont meg is jegyzi az irodalomtörténész, hogy a tévedés kockázata az ő tanulmányában is benne van, hiszen jelen esetben a bizonyítékokból adódó következtetések és feltételezések alapján csak pontosíthatjuk a korábbi adatokat.

Kuriózuma e tanulmánynak, hogy először közöl egy Móricz által 1906 márciusában lejegyzett, s egy korábban (2005-ben) kiadott balladáskötetből is hiányzó penyigei balladát.

A tanulmány végén, a gyűjtőutak részletes számbavétele, s az ellentmondások lehetséges feloldása után olvashatjuk a Hamar Péter által összeállított, az időpontokra és a helyszínekre koncentráló adattárat. Az érdeklődő olvasó a gyűjtőutak helyszíneit térképeken is végigkövetheti.

A kötet soron következő tanulmánya olyan problémát tárgyal, amely nemcsak az életrajzírók tollán maradt szinte teljesen visszhangtalan, hanem Móricz írásaiban is. Ez az esemény az 1929. június 30-án szülőfalujában, Tiszacsécsén az író 50. születésnapja alkalmából megrendezett díszpolgári oklevelet átadó ünnepség. Azért is furcsa az eseményt körülvevő hallgatás, mert úgy gondolhatnánk, hogy ez az alkalom az író által is fontosnak tartott állomás írói pályáján.

Miért maradt mégis az esemény süllyához képest visszhangtalan az életút e jelentős állomása? Maga Móricz is csak egy fél mondat erejéig emlékezik meg róla Életem regényében. Móricz Virág szerint pedig: "Apám sose beszélt erről a csécsi ünnepről." (85.)

Erre a kérdésre igyekszik válaszolni a dolgozat. A szerző nagy precizitással tárja fel a csécei forró nyári nap eseménytörténetét, s máig érvényes tanulságot szolgáltat. Arra a következtetésre jut, hogy az ünnepség nem fejezte ki Móricz eredeti szándékát, aki szeretett volna, hogy e jeles alkalom az ő munkásságára, művészetére fókuszáljon. Ezzel szemben az eredeti szándék a korabeli politikai szónoklatok és érdekek uszályába került.

Nemcsak az író személyes kapcsolatrendszerének alakulásába, a szándék és a valóság ellentmondásába, hanem az író gondolataiba is betekinhetünk személyes feljegyzésein keresztül.

Sajnos ennek a történetnek a rekonstruálásakor is kiderül, hogy a szocialista kultúrpolitika harcos ideológusa, Nagy Péter ismét tudatosan ferdítő, hamisító koncepciója növelte a történetre rakódó ködöt. Nagy Péter koncepcióját vette át Móricz Virág is. Az életrajznak ez az egyébként ünnepi eseménye így került végleg a feledés homályába, figyelmeztetve arra, hogy hogyan használhatja ki a mindenkori hatalom a másik ember érdemeit saját érdekeinek érvényesítésére.

„Az író tekintetét az ünnepség hangulata ideig-óráig elhomályosíthatta, de gyorsan rájött, hogy itt nem írófejedlemmé avatásának szertartása zajlott, hanem a szokásos 'nagy magyar áldomás', a külsőségekbe burkolózó, a magyar kultúrfölényt hangoztató provincializmusé." (97.) A várva várt eseményt tehát kudarcként élte meg Móricz, s ő maga is igyekezett minél hamarabb elfelejteni. Életrajza azonban mindenképp hiányos lenne az ünnepség tanulságos eseménytörténetének ismerete nélkül.

Hamar Péter tanulmánykötetének utolsó dolgozata életrajz és szépirodalom, valóság és fikció sajátos viszonyrendszerét vizsgálja. A csécei élmények alapján született novellákat elemzi az

életpályán időrendben haladva előre. Felhívja a figyelmet arra is, „hogya a szépirodalmi mű ritkán alkalmas direkt életrajzi vonatkozások feltárására. Az életút ismert eseményeitől könnyen járható ösvény vezet a novellához vagy regényhez, de visszafelé a múltól az élettényekhez nehezebb eljutni, mert az eredeti élmény időközben átszövődhet máshonnan vett tapasztalatokkal, átformálódhat az írói szándék szerint, más összefüggésbe ágyazódhat az alkotás természetének megfelelően.” (112-113.)

A kötet írója a teljesség igénye nélkül az alábbi novellákat sorolja a csécei élmények alapján születettek közé: Február, hol a nyár?, Rektor bácsi, Csitt-csatt, Vera, Áldozócsütörtök, A tüzesgép című novellák, valamint a Ficfás Tiszaháton, ahol gyermek voltam című önéletrajzi esszé. Rámutat arra is, hogy „mintha a Vera is, az Áldozócsütörtök is A tüzesgéppel együtt egy készülő önéletrajzi regény fejezetei lennének, amelyekben az író a személytelen, de empatikus narrátor szerepébe bújva szemléli az ábrázolt család, a családja csécei életét s gyermekkori önmagát, tágabb teret engedve az érzelmek áradásának.” (119.) Később az Életem regénye csécsét felidéző első fejezetében tárva fel a család életének tiszaháti eseményeit.

Móricz emlékezetében mindvégig Tündérszigetként maradt meg szülőfaluja. „Cséce volt a romlatlan világ, az érzelmi alapzat, a tájékozódás útjelző köve, amely azért maradhatott meg így benne, mert oly korán elszakadt tőle.” (121.)

Egyes tanulmányok végén az írásokhoz olyan archív fotók, illetve olyan fontos dokumentumok másolatait illesztette a szerző, melyek ritkaságszámba mennek. Ilyen például az eredeti szülőház (a Pallagi-ház) fotója az 1960-as évekből; Móricz Zsigmond rajza szülőfalujáról az 1930-as évekből, melyen a Móricz-házak helyét rajzolta le az író vagy azok a kora-

beli felvételek, melyeket egy ismeretlen fotós készített az 1929-es díszpolgári oklevelet átadó ünnepségen.

Ez írás befejezéséhez közeledve – hasonlóan a bevezetéshez – ismét egy személyes élmény jut eszembe. Hegyi Katalinnal, a PIM kéziratárának munkatársával beszélgetve tudtam meg azt, hogy nemcsak a Móricz-életrajzot, hanem a Móricz-szövegeket is retusálták a szocialista érában. Móricz novelláit új kiadás alá rendezve az Osiris Kiadó számára, összevetve a korábbi kiadásokat az eredeti szövegekkel, arra jött rá az irodalmi muzeológus, hogy nemcsak kihúztak, hanem bele is írtak Móricz-szövegekbe a szocialista kultúrpolitika eszmeiségének jegyében. Olyan munka kezdetén áll tehát a Móricz (s bizonyára nem csak a Móricz) –filológia, amely mind az életrajzbeli ködösítések felosztásának, mind a pontos szövegvilág visszaadásának jegyében munkálkodik. Hamar Péter alapos helytörténeti tájékozottságú irodalomtörténész, nyugalmazott pedagógus e roppant filológiai munka egyik szakembere. Nemcsak hallatlan tényisztelete, jó értelemben vett figyelmes aprólékossága, a különféle vélemények ütköztetésének képessége emeli e munka szakavatott képviselőjévé, hanem az irodalmi tekintélyekkel és rossz beidegződésekkel szembeni kíméletlen kritikája is.

Recenziómat az ő gondolatával zárom: „Vannak tehát intő jelek, amelyek arra figyelmeztetnek, hogy a Móricz-életút korábbi interpretációi – főként a családi eredetűek, amelyek helyenként ellenőrizetlen adatokat és tényeket közölnek, vagy taktikai megfontolások alapján hallgatnak el lényeges összefüggéseket – megértek a felülvizsgálatra.” (53.)

Hamar Péter: Ködösítés nélkül Kairosz Kiadó, Budapest, 2008. 123 p.

Szilágyi Péter

Székely határórballada

Olvad a jég a II. világháború erdélyi története körül: a „hivatalos” történetírás szépszámu kiadványa mellett megjelennek egyéb források is. Kinyíltak az íróasztalok fiókjai, s ennek köszönhetően Keresztes Enikő közreadta nagymamája, a 2001-ben elhunyt Bákay Vilma naplóját, Szabó József hadtörténész magyarázataival, fényképekkel és térképekkel kiegészítve.

A naplót azért érdemes végigolvasni, mert a hadiesemények mellett megjelenik benne a háborút elszenvedő civilek mindennapi élete. Ugyanis a naplóíró Bákay Vilma megörökítette 1944 szeptembere és 1946 között a II. világháború távoli, ám mégis közeli hatását egy székely falu, Csíkbánfalva és egy székely család, a Bákayak életére. Az 1926-tól már özvegy, jó szemű és tiszta fejű székely asszony írásában három gyermekének sorsát, a székelyföldi hadiesemények testközeli drámáját ismerhetjük meg. Nem tisztünk és célunk a leírtak elmesélése, mert akkor a napló olvasót fosztaná meg a közvetlen, lebilincselő élményektől, de a tanulságokat bátran leszűrhetjük. Az I. és II. világháború nyomán fellépő lelki és tudati deformáltság, a tömeges hadiárvaság nehezítette a hétköznapi nyomorát. A Horthy-korszak ezt inkább érzékelt, az őt követő éra viszont nem vonta le ennek következményeit.

A napló nagy értéke, hogy Bákay Vilma összegezte a velük történtek következményeit, amikor a székelyek felfegyverzéséről, az erkölcsi rend felbomlásáról szól. Megható, sőt szívbemarkoló az özvegy édesanya háború végi vergődése, ahogyan három fia sorsát próbálja követni, s amennyire tőle telik, átmenteni

őket a vérzivataros idők végén az életnek. 1945 januárjában a tehetetlensége haragra vált, fellázad a katonai és polgári vezetés ellen. A sokat szenvedett anya, mert lekopaszították Erdélyt a visszavonuló magyarok, kirabolták a belopakodó románok, és ami megmaradt, azt a „felszabadító-megszálló” szovjetek vitték el, vagy értelmetlenül pusztították el (pl. a könyveket, a naplóíró szemüvegét), elementáris erővel ítéli el az uralkodó osztály önzését, a háború sehova nem vezető tragikumát. A háborúban elpusztultak és megnyomorodottak reménytelenségén mégis úrrá lesz az élet. Az özvegy székely asszony 102 éves korában bekövetkezett haláláig megmaradt két fia és születendő unokái hasznára, taníttatására áldozta erejét. Az élet csodás, az idő kisimítja a ráncokat, enyhíti a fájdalmat, különösen akkor, ha unokáiban új értelmet fedezhet fel a naplóíró, Bákay Vilma.

Szót kell ejtenünk Szabó József János hadtörténész e kötetben végzett munkájáról is, aki kivételes vehemenciával kutatja Magyarország II. világháborús hadtörténetét a levéltárakon túl is. Felkeresi a méltatlanul elfelejtett vagy hivatalosan elítélt magyar honvédek harcainak helyszíneit, hősi halottainak temetőit, s közben orosz és román nyelvtudására támaszkodva újabb, autentikus forrásokra bukkan. Így talált rá Bákay Vilma naplójára is, akinek megrendítő történetét közreadva segít begyógyítani a letakart, ám még ma is vérző sebeket.

Keresztes Enikő–Szabó József János: Székely határórballada. Olvassátok végig! Bákay Vilma naplója. Timps Kiadó, Bp. 2005. 112 p.

Szakállas Sándor

„Jöjjön el a mi országunk!”

„A nyíregyházi Jósa András Múzeumnak tisztelgésül, szeretettel és barátsággal egy duplán szabolcsi szerzőtől.” E sorokkal ajánlja az író, Halászi Aladár, újabb kötetét, mellyel irodalmi gyűjteményünket megtisztelte. A szójáték nem véletlen, hiszen rövid életrajzában, ő maga vall erről: „Szabolcson, a Szent László járta faluban, a Földvár tövében születtem 1940-ben. A magyar történelem legregebbi és legújabb nevezetes helyein éltem, élek: Tokajban, ahol a gimnáziumba jártam, Sárospatakon a felsőfokú tanítóképzőt végeztem, Debrecenben a Kossuth Lajos Tudományegyetemen szereztem magyar-pedagógia szakon diplomát, és Tiszaújvárosban, e szépen fejlődő városban dolgozom immár nyugdíjasként. A gimnáziumban tanítottam 2005-ig. Itt a helyi újságban rendszeresen jelennek meg írásaim. Ezeket különböző folyóiratokban, újságokban, antológiákban jelentek meg írásaim.”

Ez a kötet, most nem a szerző irodalmi munkásságából nyújt válogatást. Publicisztikák nyelvről, közéletéről, Tiszaújvárosról. A nagyközönség számára új oldaláról mutatkozik be az alkotó. A munka négy tematikus egységet ölel fel, ebből három jórészt közéleti írásait tartalmazza. Válogatások ezek, eddig megjelent műveiből. Mint ezt tőle már megszokhatták olvasói, most is több műfajban csillogtatja tehetségét. A publicisztikai írások, riportok, kritikák, esszék mellett nagy „szerelmének”, a magyar nyelvvelésnek is jelentős szerep jut.

Így aztán nem véletlen, hogy az első fejezet a Magyarán, magyarul címet viseli. Miért is? „Ha a nyelvnél nagyobb emberi találmány birtokába jutnál, az istenek maguk közé vennének, ám velük is csak valamilyen nyelven tudnál tár-

salogni”- írja a szerző. Úgy ám, s bizony nem mindegy milyen stílusban és miféle nyelvhelyességgel! Hétköznapi nyelvhasználatunk hibáira hívja fel a figyelmet, nyelvünk romlásától kívánja óvni társadalmunkat. Nem véletlenül. Mint szorgalmas jegyzeteiből is kiderül, nem csupán a „hétköznapi” emberek, hanem a televízióban dolgozó, vagy nyilatkozó személyek is rengeteg nyelvhelyességi hibát vétnek. Ez azért is veszélyes, mert a felnövekvő generációk már szinte „televízió függővé” váltak, s félő, hogy átveszik a mintát. Ezért kell nagy hangsúlyt fektetnünk a nyelvvelésre, nem csak a tanintézetekben, hanem a családban is. Segítenünk kell a magyar nyelv szépségének megóvásában! A Tanár úr is ezt teszi, hiszen nem csupán a hibákat ostromozza, hanem azt is leírja, hogyan kellett volna helyesen mondani, írni az általa helytelenített kifejezéseket. Mind ezt élvezetes nyelven, csöpp ironiával, s ha kell akár önkritikával is.

A város mi vagyunk fejezet mondanivalóját a szerző így foglalja össze: „Városunk, Tiszaújváros millió szállal kötődik a hazához, a „népek hazája, nagy világ”-hoz. Csak úgy boldogulhatunk, ha tudjuk, mi a dolgunk ebben a világban. E tényérnyi hely a béke szigetének tűnik a gyűlölettől háborgó tengerben, így a város határait az országra, világra szeretném kitéríteni írásaimban, hiszen teljes létünkkel van közünk egymáshoz. Békénk is úgy maradhat tartós, ha szélesebb környezetünkben is teszünk érte legjobb képességeink szerint.” 50 éve már, hogy igazi lokálpatriótaként, féltő gonddal figyelni városa fejlődését. A Tiszaújvárosi Krónikában, közéleti írásaival igyekszik felhívni a figyelmet, hogy a közös erővel megszüpített, felépített, a városlakók jó közérzetét biztosító

parkok, tavak, játszóterek vagy akár útjelzők megóvása nem csupán az ezért fizetést kapók feladata, hanem közös ügy. Örömmel tudósít az együtt töltött, békés ünnepekről, az itt élők kiemelkedő, vagy éppen hétköznapi sikereiről. Boldogan osztja meg olvasóival a városban felfedezett szépségek felett érzett örömet, majd fájdalmas hangvétellő, de hitet sugárzó rekviemet ír a Tiszáról. Írásai nyomán egy szerethető, élhető várost fedezhet fel az olvasó. Szinte biztosak lehetünk abban, nem egyedül ő érzi úgy, hogy Tiszaújvárosban jó otthon lenni.

Ugyanakkor érzékenyen figyeli az ország állapotát is, hiszen mindnyájan itt szeretnénk védő, oltalmazó, biztonságot nyújtó otthont építeni magunk, s utódaink számára. Országot építeni csak együtt tudunk, mi, akik magyarnak érezzük magunkat. Mi magyarok-együtt. Senki nem fogja helyettünk elvégezni az országépítő munkát. Hiszi, hogy közös munkálkodással, akarattal jobb lesz a jövő. Ezek az írások „mind egy irányban akarnak hatni: megismerni jobban, szeretni, becsülni a hazát, egymást, gyűlölni saját és mások eltévelyedését, amely a megosztás felé visz. Ha az olvasó is kiérez írásaimból valami ilyes törekvést, akkor megértettük egymást.” Úgy legyen!

„A világ azért érdekes, mert sem nem egyszerű, sem nem bonyolult. Aki mégis vagy ennek, vagy annak látja, az nincsen benne otthon igazán.” - gondolat a motója, a Csak az igazat! címet viselő fejezetnek. Ebben az általános műveltséget gyarapító, a köznapi tudás mellé jelentős „pluszt” adó írásokkal találkozhatunk. Bennük őszintén szólal meg az írónak a közéletben tapasztalható visszasságok feletti borongó hangja. Itt kaptak helyet a mindennapi politikai eseményekre igen érzékenyen reagáló írások is. A szerzőnek mindenről határozott véleménye van, ugyanakkor nem gondolja, hogy

másoknak nem lehet az övétől eltérő gondolata. Elgondolkodtatók, gondolatébresztők ezek az 1998 és 2007 között született írások. Eltöprenghetünk rajta, hogy mivé válnak a remények, az ígéretek. Jobb lett-e a világ?

„Ha az ősök közül mindig a legrégebbiek volnának a leghősiesebbek, akkor egyértelmű volna szakadatlan hanyatlásunk; ha pedig a hatalmon lévő politikusok lennének a legerkölcösebbek, mindnyájan a mennybe jutnánk.” - gondolat jegyében, az Úgy magyarmiskásan fejezetben helyettünk is elmondja, sokszor igen keményen, mit gondol a jelen és múlt hazai közéletének jelenségeiről, párhuzamairól, szereplőinek magatartásáról. Nem rejti véka alá véleményét akár politikai csatározásokról, rasszista megnyilvánulásokról, kisebbségi ügyekről, közpénzek felhasználásáról ejt szót. Helyettünk is mer bátor lenni, nyilvánosan megfogalmazva mindazt, amit mások a család, vagy esetleg barátok társaságában kimondanak. Elhallatszik-e a szó, eljut-e az üzenet a címzettekhez? Úgy tűnik még a legrégebb írások is aktuálisak, pedig azóta eltelt egy évtized. Ideje lenne már, hogy fohászuk meghallgattasson: Jöjjön el a mi országunk!

Ha az olvasó a kötet lapozgatása közben saját gondolataira ismer, talán nem a véletlen műve lesz. „Kérem, olvassa el és érezze, sejtse, hogy nincs egyedül, amikor nyelvről, hazáról, a városról, közéletéről gondolkodik, füstölög, vitatkozik, vagy örül valaminek.” Halászi tanár úr immáron nyolcadik kötetének megjelenését a „Tiszaújváros Jövőjéért” Alapítvány támogatta. Az illusztrációkat Dézsy Attila készítette.

Halászi Aladár: Jöjjön el a mi országunk! Derkovits Gyula Művelődési Központ és Városi Könyvtár. Tiszaújváros, 2007. 255. p.

D. Rácz Magdolna

A Vörös Postakocsi Nyíregyházán

Ami helyet* megtalált magának a Vörös postakocsi, arról illenék most beszélnem. Postakocsik azonban nemigen szoktak föllelni semmiféle helyeket. Végtelenbe tűnő keréknyomaikkal beleírják magukat a térbe, vagy inkább megrajzolják a teret. Helyé csak az válik, amit belerajzolnak az így kimért térbe. Levelet házhoz nem visznek; aki üzenetet akar kapni, címzetté akar lenni, maga iparkodik elérni a postakocsi legközelebbi stációját. Például itt, a Hunyadi utcai főpostán. Indul hát a postakocsi legújabb járata, a téli menetrend szerint, a régi buszpályaudvar helyén kialakított első stációjáról, és Debrecen, Vámospércs, Óbuda, Szentpétervár, valamint a Hold érintésével eljut majdnem egészen Nagyszállásig, de Borbányáig bizonyosan. Lassú, kanyargós út, de megéri azt a kis kerülőt. Jól komponált, világos koncepciójú lapszám, jól tervezett utazás. Az ember jól teszi, ha térképeket, menetrendeket is visz magával az útra, és bejelöli rajtuk a kocsikerék rajzolta mintázatát. Az út végén, a Stella Rose abroszán kiterítve a mappát, rájön majd, hogy a tírpek kozmosz modelljét látja maga előtt.¹ Ebben a kozmoszban, mely – Héraклеиотszétől eltérően – korántsem ugyanaz mindenkinek, és alkotta valaki, tudniillik a szerkesztőség, valójában csak Nyíregyházának van kirajzolt alakja, ez jelenti a Várost, ez működik csupán mnemotoposzként, az emlékezet alakzataként. A többi hely, legyen bármilyen rangos, neves, valahogyan pontszerűnek

látszik, és nem alkot teret. Kitüntetett teret, az emlékezet terét semmiképpen. Üljenek hát föl a postakocsira, és velem, aki már bejártam ezt az utat, próbálják ki ezt az új járatot - ajánlanám jó szívvel, de hát ez itt és most lehetetlen. Utazni az új lapszámmal a kézben egyedül, házi papucsban kell majd. Én csupán a menetrendet, a stációk látnivalóit és az utas-büfé kínálatát tudom most ismertetni.

Járatunk egy régi nyíregyházi postamester, Krúdy Gyula egyik falusi vonalát vette mintául, és tette alkalmassá a belvárosi társas közlekedésre. Krúdy féderes nyíri talyigáján, a dohánybevéltés idején érvényes menetrend szerint Lökről Dobra dőcöghetett csupán egy szál pasasér, Szent Mihály, valójában Béla az őt kísérő hajdúval, de a járat igen gyakran csak a mai harminchatos út elejét őrző csárdáig jutott.² A mi szépüllőjű kocsink, szinte hintónk az új korzótól a borbányai Stella Rose-ig közlekedik. Nem siet ez sem. A cél helyeket találni, ahol azt mondhatjuk: „Igen, itt meg lehet állni”.³

Az indulás előtt bőven van idő nézelődni a város új kapujában. Nézegetjük az épület arányait kívülről, belülről; az összehatást, rálátást a római katolikus templomra és templomról, szökőkúttal, vízzel, víz nélkül, művelődési központtal, BUSZACSA-val, és mindazzal, ami kisebb vagy nagyobb mértékben, lángolóan vagy csupán párázslóan immár három évtizede ennek a kozmosznak az egyik, ha nem a legnagyobb

1. Ide először nyíregyházi univerzumot akartam írni, de azután elálltam az ötlettől, mert eszembe jutott a Vay Ádám körüti üzletközpont.

2. Vö.: Krúdy Gyula: Téli utazás Lök és Dob között. In: Krúdy Gyula: Utolsó szivar az arabs szürkénél. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1965. II. kötet, 203–213.

3. Borbély Szilárd: Ami helyet [részlet]. *A Vörös Postakocsi*. 2. évf. 4. sz. 2008. tél, elülső belső borító. (Az itt következő minden hivatkozás erre a lapszámmra vonatkozik.)

* Elhangzott 2009 február negyedikén, délután öt órakor a Hunyadi utcai Jam Pubban, A Vörös Postakocsi folyóirat-díj átadása előtt, a folyóirat 2. évf., 4., 2008. téli, Ami helyet. Bulváros, krúdys, omázs című számának sajtóbemutatóján. A Vörös Postakocsi idén alapított nívódíját ekkor osztották ki az első alkalommal. Három szerző vehette át a díjat, Csobó Péter zenetörténeti tanulmányáért, Darvasi Ferenc szépirodalmi publikációért, Garai Péter pedig építéskritikai írásaiért. Bővebben lásd: < www.nyf.hu/vpkocsi/ >

vitatémája. Nekem az egyik legkorábbi nyíregyházi élményem az akkoriban még új művelődési ház tervezőjének tetemre hívása volt a maga tervezte épületben. Az építész, Bán Ferenc, a mostani munkálatokban is ugyanaz, legalábbis részben. A régi és a mai vita érvrendszerében sem tudok sok újdonságot fölfedezni, azon kívül persze, amit a sajtó szabadsága és az ország részleges kulturális kikupálódása jelent: szakszerűbb argumentáció, bővebb nemzetközi hivatkozások és a probléma részletes kibeszélése. A szenvedélyes vitából jól látszik, hogy az ízlések, esztétikai kánonok mögött egy magát különösebb minták nélkül a térben megfogalmazni kívánó közösség identitása volt a tét három évtizeddel ezelőtt is, most is. A Garai Péter, Kovács Péter és Molnárné Hevér Katalin kritikáit tartalmazó blokk ismertetését Bán Ferenc keserű megállapításával zárom Marik Sándor riportjából: Ma már legalább annyival jobb a helyzet, mint a hetvenes években, hogy a hazai építőipar már legalább technikailag meg tudja valósítani, amit a hazai építészet megtervez.⁴ (Annak idején, a művelődési ház építésekor, emlékezetem szerint, a zsáuzófa erezetét mutató beton ötlete fogott ki többek között a mestereken.)

Borbányai kirándulásunk következő állomása Debrecen. Harmath Artemisz elemzi Térey János költészetének térszerkezetét az emlékezés téralakzatainak Jan Assmann-nál olvasható, nekem is szimpatikus elméletére támaszkodva.⁵ Tér és emlékezet, emlékezet és identitás kapcsolatát a nyomda – ezúttal jótékony – ördöge is segít kiemelni: együt / -térzés, hangsúlyoz-

za társas emócióink térre vonatkozását a szó elválasztásával a tördeli, nyilván akaratlanul, de találóan.⁶ Horváth Artemisz meggyőző. Elhisszük neki, hogy a költő református gyökerű identitása az ő-temető helyébe van belekódolva, de ebből a perspektívából valahogyan mégsem látszanak Térey terei. Tér-képek helyett topográfiai pontokat és helyneveket kapunk csupán. Nem a költőnek és értelmezőjének a hibája ez, hanem a perspektíva adottsága: ilyen a nyíregyházi postakocsi ablakkivágása.

A következő állomás nem földrajzi pont. Utazásunk hagyományos és tiltott drogokkal, vagy azok nélkül, a pszichében folytatódik. Murányi István, Horváth Rita és Hüse Lajos lokalizálja, pontosítja és jelentős mértékben mítosztalanítja a helyi, drogokról és ifjúságról szóló közbeszédet.⁷ (A Murányi István szerkesztette fontos tanulmánykötetről később részletező recenziót olvashatunk Nagy Katalin tollából.)⁸ Balogh József beszélgetése Bugán Antal pszichológussal hasonló mítosztalanítást segíthet elő a pszichológia szerepéről szóló közkeletű nézetek újragondolása révén.⁹

Azután a lélekről másképpen, irodalmi-
asan, a táj révén. Gerliczki András a H32-es busszal majdnem elvisz borbányai végállomásunkig, de inkább mégis megy tovább Nagyszállásra kutyát etetni, meggybort színelni. Bennünket otthagyt az útfélen, de előbb megmutatja, hogyan rohad el az a tintagomba, amellyel meg is kínálhatott volna.¹⁰ Balogh Péter írása az emlékezet helyeiről írott etűd, utólag írott emléklével, amelyre rámeleg az emlékező.¹¹ Az emlékezet szobája éppúgy pontszerű hely, környezet nélkül, mint Béres Tamás Pipacs

4. Az Útirány: Nyíregyháza új belvárosa rovat írásai: Garai Péter: A korzózó belváros, 3–6; Kovács Péter: Belváros és különbéke – Nyíregyháza, 7–9; Molnárné Hevér Katalin: Korzó, 10–12; „Hiába csábítottak, hogy elmenjek...” Bán Ferenc építésszel Marik Sándor beszélget, 13–22.

5. Harmath Artemisz: Mnemoszüné és a Tér. Szövegyszerző térkonceptiók Térey János költészetében, különös tekintettel az A. B. F. R. A. című versciklusra, 23–40.

6. Lásd a 29. oldal középső harmadában.

7. Murányi István, Horváth Rita, Hüse Lajos: Nyíregyházi fiatalok drogfogyasztásának és szubjektív jóllétének jellemzői, 41–49.

8. Nagy Katalin: A Kelet-magyarországi középiskolások egészségmagatartása című tanulmánykötetről. (Szerk. Murányi István, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2008.), 113–116.

9. Válaszkeresés társadalmi problémákra. Bugán Antal pszichológussal Balogh József beszélget, 50–54.

10. Gerliczki András: Tintagomba, 55.

11. Balogh Péter: folyamatos múlt, 56–59.

kávézója valahol Pesten, nem messzire a befutó nyíregyházi vonattól.¹² A kirajzolt térbe Nagy Zsuka verseivel térünk vissza. Úgy látszik, Gerliczki H32-ese visszahozott a Búza térre, ott isszuk sörünket a Nyíri Fészekben K. Gyulával és N. Zsukával.¹³ Tovább finomodik a rajz Csabai László elbeszélésében: Galamb Tekla latintanár-nő kései szerelme finoman vetül a térbe a belvárosi gimnázium véres jelenetének és a sóstófürdői sétáknak az ellentétével.¹⁴ Oláh András Krúdy-émlékezése fölfelé, az Ég felé emelő szemünket,¹⁵ majd az útból még távolabbi útba tűnünk: Csabai László egy üveg magyar törkölypálinka útját követi Pétervár szlavofil összeesküvőinek asztaláig,¹⁶ majd emigráns orosz fehér tiszt szilvapálinkáját érezzük itthon, mintegy kölcsönben, Bene Zoltán jóvoltából.¹⁷ Az emlékezés, az önazonosság és a helyek témáját villantja föl Gucsa Magdolna halottas,¹⁸ illetve Ókenézi György István alterego-verse is,¹⁹ míg Csorba Piroska versciklusa körben rendez el az élet, és egyben az emlékezet tereit.²⁰ Fecske Csaba groteszk meséiben eljuthatunk egészen a Holdig.²¹ (Kötetéről Antal Balázs közöl értő kritikát.)²² Ésik Sándor repülő emberével lejutunk valahogyan ismét a földre,²³ hogy körülnézzünk kissé a

nyíregyházi színházban (Miklós Eszter Gerda),²⁴ valamint a kortárs irodalom (Herczeg Ákos),²⁵ és a történettudományi emlékezés berkeiben (Takács Tibor).²⁶

Hely és emlékezet sötétebbik oldalát mutatja Ajtay-Horváth Viola elemzése a Batthyány-újrateremtésről. Templom-kripta és nemzeti panteon a köztemetőben – ezek a keserű, de fontos alternatívák.²⁷ Szomorú aktualitással csatlakozik az egykori szertartáshoz a mai gyász, Magyar József búcsúztatása.²⁸

Végül, észre sem vettük, elértünk a végállomáshoz, a borbányai Stella Rose dícsérendő módon vakondtúrásos udvaráig, rózsalugasáig az Egy flekken rovatban.²⁹ Abroszunkon kiterített térkép, rajta megrajzolva, körülkerítve a tírják kozmosz, körbepöttyözve néhány távolabbi ponttal, mint Szentpétervár, Óbuda, Debrecen. Azon a nyomon kívül, amit a kocsikerék rajzolt az útra, persze más képek is vannak: az út képe is ráégett a kocsik ablakára.³⁰ A járat megpihen, majd visszakocognak a lovak a bujtosi pihenőbe, a Hunyadi útra. A szerzőknek gratulálok, a reménybeli utasoknak, olvasóinknak jó utat kívánok az olvasólámpa alatti kalandozáshoz.

Mester Béla

12. Béres Tamás: Csokorba kötött szerelmi történet, 59–62.

13. Nagy Zsuka: ordenáré fogadó, 62–64; second hand world (jelentés a 08-tól a krúdy-omázusra), 64–66.

14. Csabai László: Téboly, 66–72.

15. Oláh András: A napidíjas és az Úristen között lebegő (Hommage a Krúdy Gyula), 73–76.

16. Csabai László: Összeesküvők (jelenet), 77–87.

17. Bene Zoltán: Párizs környéki békék, 95–96.

18. Gucsa Magdolna: Halottaim, 97.

19. Ókenézi György István: Új árnyék, 98.

20. Csorba Piroska: Körkörös, 88–94.

21. Fecske Csaba: Groteszk mesék, 99–101.

22. Antal Balázs: A klasszikus gyerekvers útja, 116–117.

23. Ésik Sándor: Állócsillag, hullócsillag. Ésik Sándor világiáró sorozata 120., 102–104.

24. Miklós Eszter Gerda: Parázs és más – Móríz Zsigmond Színház. 2008. október 11. Rendezte: Dömölky János, 105–107.

25. Herczeg Ákos: „Játszani is engedd” A Használati utasítás versantológiájáról (Palatinus, Budapest, 2008.), 107–110.

26. Takács Tibor: Családok történetei. Családok, családfák, generációk. Szerk. Bana József és Katona Csaba. Győr Megyei Jogú Város Levéltára-Magyar országos Levéltár-Mediawave Alapítvány, Budapest–Győr, 2007. 307 oldal + illusztrációk, 110–113.

27. Ajtay-Horváth Viola: Nemzeti kegyelet: Gróf Batthyány Lajos újrateremtése, 118–128.

28. Tóth József: In memoriam Magyar József 1953–2008. [szemelvénytel Jánosi István Nyírfatűz című írásából], 128.

29. Hasas Pásas: A Stella Rose étterem, hátulsó belső borító.

30. Csekk István címlapfotójáról és Juhász Dániel laptesti képeiről van szó, amelyeket itt nincs módomban érdemeiknek megfelelően taglalni.

Emlékezés Esze Tamásra

2003-ban kezdődtek a megemlékezések. Háromszáz év távlatából idézhetők fel a Rákóczi-szabadságharc eseményei. Múlnak az évfordulós évek. Már ezerhétszáznyolcnál járunk: május 27-én, pünkösdkor halt meg Esze Tamás kuruc brigadéros a nyitrai vár alatti táborban – összeverekedett katonák szétválasztása során, kellően még nem tisztázott körülmények között vesztette életét. Tarpa szülőtte előtt tisztelig a Vaján megjelenő forráskiadvány-sorozat, a Folia Rákócziana legújabb, 10/1. kötete. Mészáros Kálmán, a Hadtörténeti Intézet munkatársa három, szorosán összetartozó témakörben (Esze Tamás és családja; Tarpa a Rákóczi-korban; az Esze-gyalozegred) igyekezett összegyűjteni minden dokumentumot.

Ami Esze Tamást és családját illeti, a rájuk vonatkozó első okmány egy 1694. március 16-i keletű egyezséglevél: „*Esze Márton és János* (az előbbi pénzmegváltás, az utóbbi pedig egy másik szülő fejében) *lemondanak a Hideg oldalon lévő szőlőről édesanyjuk, Esze Tamásné, valamint Tamás nevű öccsük és Erzsók nevű húguk javára*”. Számunkra ma már nem a jogi ügylet a fontos, hanem a családtagok megnevezése – az édesapja nevét viselő öccs, a későbbi kuruc brigadéros ekkor már 28 éves... Az egyezséglevelet követő elbeszélő források (részletek Károlyi Sándor Önéletírásából és az 1703. június 24-én Bécsben, az uralkodóhoz benyújtott emlékiratából) érzékletes képet adnak Esze Tamás „előéletéről”, azaz a Rákóczi-szabadságharc előtti tevékenységéről.

Károlyi szavaival élve „*Esze Tamás tarpai lakos, Rákóczi jobbágya, ki soha katonaviselt ember nem volt*” 1703 május végén – a tiszaháti felkelés egyik vezetőjeként – már így írja alá első ismert levelét: tarpai Esze Tamás, a gyalogság első főkapitánya, uram, a felséges fejedelem

úr akaratából. (Ha annyiban helyesbítjük is Károlyi Sándor szavait, hogy Esze Tamás 1702 végétől 1703 március elejéig Bagossy Pál hajdúezredében szolgált toborzóként, ez a pár hónapos katonáskodás nem kisebbíti az ezredességig hirtelen felívelő karrier iránti csodálatunkat.) A levél címzettje ugyan Domahidy László szolgabíró, de az Szatmár vármegyéhez, a nemességhez szól: „*Megküldi a vármegyének Rákóczi nyílt levelét* (ti. a május 6-án, illetve 12-én kelt brezáni pátenst), *olvassák és olvastassák; nagyon meg fogják bánni, hogy nemesi felkelést hirdettek; elfogott követét bocsássák szabadon*”. Csalódottság érződik Esze Tamás szavaiból, azt hitte Rákóczi neve, tekintélye elegendő a nemesség csatlakoztatására, de azt kellett tapasztalnia, hogy „*a nemes vármegyék az ország és a felséges fejedelem esküdt ellenségének nyilvánították magukat, amit sem az említett fejedelem, sem maga az ország nem várt volna*”. Levelét talán utolsó esélynek szánta: reménykedett, Rákóczi nyílt levele meggyőzi őket. (Érdekes Esze Tamás levelének „utóélete” is. Nem olvasták fel a vármegye közgyűlésén. A címzett átadta – minden bizonnyal Rákóczi nyílt levelével együtt – Friedrich Löwenburg császári ezredesnek, a szatmári vár parancsnokának. Számára fordították le latinra. E változatról több példány is készült, talán egyike eljutott Kassára, a felső-magyarországi főparancsnokhoz, Löwenburg feletteséhez is, aki meglehet, Bécsbe továbbította. Egy biztos, még eddig az eredeti, magyar nyelvű levél nem került elő, csak latin másolata ismert.)

Esze Tamás nemcsak ezereskapitány lett, de sikerült a jobbágysorból is kiemelkednie. Rákóczi 1703. november 20-án szabadította fel családjával egyetemben. Tehette, hisz ő volt a földesura. Esze Tamás már nem volt jobbágy, de

még nem lett nemes. (Érdekes, hogy e felemás helyzetben Rákóczi a hozzáírt leveleiben a hűsége/hűséged megszólítást használja, ami a középkorban csak a nemesembereket illette meg. Az 1706-os mustrakönyv a katonáskodó nemeseket megillető címmel ruházza fel: „Tekéntetes, Nemzetes és Vitézlő Esze Tamás Uram”.)

Az életrajz fontos forrásai az eddig ismertettek kivül az Esze Tamás által írt, valamint a hozzá intézett levelek. Ezek, haladván az időben, egyre nagyobb számban maradtak az utókorra. Míg 1703-ból két, 1704-ből három, 1705-ből két ilyen dokumentumot sikerült Mészáros Kálmánnak találnia, 1706-ban ezek száma már tizenhét. Érdekesség, hogy Esze Tamás 1704-ben címeres (a címerpajzsban jobbra néző, felemelt jobbjaiban szablyát tartó griff, sisakdíszként ugyanez ismétlődik) és latin köriratú (Thomas Esze, Celsissimi Principis Francisci Rákóczi De Felső Vadász Supremus Capitaneus, azaz: Esze Tamás, Felsővadászi Rákóczi Ferenc Kegyelmes Herceg Főkapitánya) pecsétet használt. Ez nem csak azt jelenti, hogy felismerte az ezredesi rendfokozat tekintélyt parancsoló voltát, de talán azt is, hogy valamennyire latinul is tudott. Szülei tanították, s az is lehet, hogy nemcsak Tarpán járt iskolába.

A kötetben viszonylag szerényebb a Tarpa Rákóczi-kori történetére vonatkozó iratok száma. Ismerjük református prédikátora nevét, 1703. augusztus 29-én őt akarja megnyerni Esze Tamás ezrede tábori papjának – Eőri Lászlónak tetszett ugyan a felajánlott állás, az azzal járó javadalmazás, de nem fogadta el, ezt jegyezte a levélre: „*én nem táborra való ember vagyok*”. Fent maradt Esze Tamás 1704. február 18-án Tarpa lakosaihoz, illetve bírójához és tanácsához intézett nyílt levele: rendet akar teremteni, megszüntetni az egyenletlenséget: kemény büntetést helyez kilátásba azokkal szemben, akik nem engedelmeskednek a

bírónak és a tanácsnak. 1704. december 10-én Rákóczi teljesíti a tarpaiak kérését, intézkedik, hogy Kassán, a lefoglalt harangok közül kapjanak egyet. Ramocsaházy György Károlyi Sándorhoz intézett leveléből (Ecsed, 1705. július 24.) arról értesülünk, hogy a tarpai jobbágyok szófogadatlanok, megátalkodottak, nem akarnak szolgálni, amikor – Rákóczi tudtával – hajdúkat (gyalogos katonákat) küldött rájuk, „*hogy Gyarmatra vagy húsz kaszásokat s még annyi aratókat, ide pedig Ecsedben a' kőműveseknek kívántató csöbrök s dézsák és egyéb eszközök csenálására tíz kádárokat hajtának*,” a lakosok félreverték a harangot, s kijelentették: semmi paraszti munkát nem végeznek – a 42 hajdú nem mert ellenük fellépni. (Ez a dac, ellenállás talán abból fakad, hogy a tarpaiak azt hitték, az 1703. május 21-i zászlóbontással, Rákóczihoz való csatlakozásukkal visszaszerezték egykori kiváltságait.) Az ügy további fejleményei ismeretlenek, Esze Tamás azonban éppen ekkortájt kért szülővárosa számára különböző mentességeket. Végül még egy adat: 1706 őszén Rákóczi postaállomást akart felállíttatni Tarpán.

Forrásokban leggazdagabb a harmadik témakör. A kötetben közölt 61 iratból 51 valamilyen formában kapcsolatba hozható az Esze-gyalogezreddel. Mészáros Kálmán összegyűjtötte az ezred tisztjeinek, közlegényeinek folyamodványait. Ezek közül a legérdekesebb Esze Tamás unokaöccsének, Antal Miklós hadnagynak és hat társának folyamodványa a fejedelemhez (Eger, 1705. március 11.). Ők csak majd két év késéssel tudnak csatlakozni a szabadságküzdelemhez, ugyanis 1703. június 7-én Dolhánál fogságba estek, Szatmáron raboskodtak, a kivégzéstől a polgárok könyörgése mentette meg őket; nemrég, a vár kaptulációjakor szabadultak.

Különböző összeírások őrizték meg az ezredben valaha szolgált katonák nevét.

A legbecsesebb dokumentum az 1706. évi mustrakönyv, melyben megtalálható „Tekéntetes Nemzetes és Vitézlő Esze Tamás Uram Nemes Mezei Gyalogezere” is. A nevek mellett feltüntették az illető családi állapotát, életkorát, lakóhelyét, fegyvereit. Innen tudjuk, hogy Esze Tamás ekkor 40 éves volt, testvére, János pedig 45. Akár statisztikai összeállítást is lehetne készíteni, hány vármegyéből, hány településről jöttek ebbe az ezredbe, s mennyi lehetett a katonák átlagéletkora.

Esze Tamás ezrede részt vett várostromokban (Szatmár, Tokaj), várvédelemben (Kassa), csatákban (Nagyszombat, Pudmeric); két ízben is harcolt Erdélyben. Kimutatások, jelentések arról is tájékoztatnak, hogy a háború folyamán egyes egységeket helyőrségi szolgálatra (Szatmár, Ecsed, Kővár) elvezényeltek az ezredtől. A „talpasok” nehéz körülmények között látták el szolgálatukat, gyakorta panaszkodtak elmaradt fizetésük miatt, kértek posztót, fegyvert, s pénzt, hogy gyógyíttathassák magukat... Nagy veszteségeket szenvedtek, idővel a lelkesedés is alább hagyott – az ezred létszáma megcsappant. Rákóczi az érsekújvári táborból 1706. július 16-án nyílt levelet adott ki Esze Tamás és János részére, hogy hadaikat összegyűjtsék. A fejedelem elismerően szól az ezredről: a hadakozás kezdetén ez volt a legnépesebb, a legfelkészültebb ezred, mostanra viszont a legrosszabb

állapotba került. Esze Tamás a kuruc hadsereg legjobb hadszervezői közé tartozott, talán ezúttal is sikerrel járt...

A most megjelent első kötet az 1706. évvel bezárólag közöl forrásokat. Az idegen szavak jegyzékére, az egykorú pénznemek magyarázatára, a Rákóczi-korabeli katonai kifejezések modern megfelelőire, végül a részletes földrajzi- és személynévmutatóra – ezek alkotják majd a második kötet függelékét, és könnyítik meg az első kötet használatát is – még várni kell. Remélhetően nem sokáig...

Ki volt Esze Tamás? Az ötvenes évek propagandája, marxista történetírása „legendás népi hőssé” avatta. Az ismeretterjesztő műfajok preferálásának „köszönhetően” a róla szóló két életrajz jegyzetek, hivatkozások nélkül jelent meg, „ezért ma, Esze Tamás halálának 300. évfordulóján szinte az alapoktól kell kezdeni egy új, korszerű biográfia megírását” – írja az Előszóban Mészáros Kálmán. A forráskiadvány ehhez kíván segítséget adni.

Források Esze Tamás brigadéros életéhez és Tarpa Rákóczi-kori történetéhez. Első kötet: 1694–1706. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket készítette Mészáros Kálmán. Vay Ádám Múzeum Baráti Köre. Vaja, 2008. 179 p.; Folia Rákóciana 10/1. Sorozatszerkesztők: Mészáros Kálmán és Molnár Sándor.

Sípos Ferenc

A cívis szellem nyomtatott hírnökei

Bényei Miklós több mint ötven esztendő debreceni helytörténeti munkásságának egyik legfontosabb területe a sajtó- és könyvtörténet, melyre szinte predesztinálják a kutatót Debrecen szellemi tradíciói, kulturális hagyományai, hiszen a XVI. századtól kezdődően a Kollégium vonzáskörzetében és a reformáció érték-

stabilitásában izmosodott meg a Debrecen szellemi életét közvetlenül szolgáló könyvkiadás és könyvkultúra, majd ezt követően a későbbi századokban az újság- és folyóiratkiadás.

Időben messzire nyúló, sokrétű és sokszínű forrásanyaggal kellett tehát szembesülnie a szerzőnek, s ilyenkor

nem könnyű megtalálni azt a módszert sem, mely összefogja a szinte parttalan-ná terebélyesedni szándékozó materiát. A klasszikus kronologikus elrendezés – úgy tűnik – ebben az esetben is hasznosnak ígérkezett, az időrenden belül azonban szükségszerűen ki kellett jelölni a hangsúlyozottabban tárgyalandó témacsoportokat. Ez annál is inkább szükségszerű, hiszen Bényei kötete eleve nem monográfia, hanem tanulmánygyűjtemény, még akkor is, ha az itt közölt írások összességében a téma valaminő monografikus ívét érzékeltetik.

A kötet első nagy tematikus egysége több mint ötszáz esztendő debreceni könyvkiadásának szellemi summáját vonja meg a kezdetektől napjainkig. Köztudott, hogy a debreceni nyomdászat és könyvkiadás alapvetően a reformáció szellemében fogant, s irányát, jellegét alapvetően meghatározta egyrészt a kollégium tankönyvigénye, másrészt pedig a protestantizmus dogmatikai és spirituális szerveződése. Oktatás és vallás eme kettős kötődésében válhatott a debreceni könyvkiadás a XVII. század elejére már országosan is jelentős tényezővé, mikor is a debreceni nyomda szinte az ország valamennyi református iskolája számára dolgozott. A szerző ennek a töretlen fejlődésnek az ívét rajzolja meg monografikus igénytel megszerkesztett tanulmánykötetében, bizonyítván többek között azt is, hogy Debrecen nem utolsó sorban éppen könyvkiadása és könyvkultúrája révén európai jelen időben élt benne, a legkorszerűbb műveltséget volt képes felmutatni ellenség által háborgatottan is, s a legsötétebb történelmi kataklizmák sem tántoríthatták el történelmi küldetésétől.

Mert küldetéstudattal születtek itt a könyvek: Mélius Péter *Szent Pál magyarázata* (1561) – mely a legelső debreceni nyomtatott könyv – éppen úgy, mint Komáromi Csipkés György pestisjárvány idején született prédikációi (1664) vagy Barta Boldizsár szücsmester történelmi krónikája 1666-ból. A felvilágosodás ko-

rától viszont egyre jobban a tudományt is szolgálja a debreceni könyvkiadás: Maróti György *Aritmetikája* európai horizontú tankönyvnek készült, de itt jelent meg az első magyarországi babakönyv, Weszprémi István tollából, Diószegi Sámuel és Fazekas Mihály híres *Fűvészkönyvéről* nem is beszélve.

Hosszúra nyúlna lajstromozni a debreceni könyvkiadás csak legfontosabb érintett műveit is, hiszen minden évszázad és minden korszak hozott valami újat vagy újszerűt, akár útirajzról van szó, akár az iskolai értesítő eleddig szokatlan műfajáról, de Debrecenben született Ady első verseskötete (1899) vagy az *Új Írók* legendás sorozata (1933-34), vagy a tiszántúli írók antológiája (*Túl a Tiszán*, 1954).

Bényei József jól tudja, hogy könyvkiadás nincs nívós nyomdászat, kiadók és könyvterjesztők nélkül, így emléket állít – többek között – Telegdi Kovács Lajos könyvárusnak, kivel Petőfi is jó viszonyban volt, sort kerít a város jelentősebb kiadványaira (*Csokonai Naptár*, *Petőfi-kiadás*, *Hajdú Bihar Megyei levéltár Évkönyvei*, stb.) s végül megvonja a Csokonai Kiadó első hét esztendejének summáját, valamint az 1992-ben alakult Debreceni Bibliofil Műhely tevékenységének mérlegét.

A tanulmánykötet második nagy egysége a debreceni lapkiadás tematikája köré szerveződik. A helyi sajtó mindig is tükörképe volt a polgári fejlődésnek, s a sajtóviszonyok állapota polgári önszerveződés hű tükörképe is egyben. A sors iróniája, hogy a könyvkiadással ellentétben Debrecenben csak 1843-ban jelent meg az első újság, a Debrecen-Nagyváradai Értesítő, mely ettől kezdve igen fontos missziót töltött be a város életében. „Csendben, szerényen indult, de igencsak szívósan megkapaszkodott a debreceni talajban” – vonja meg az újság hatvan éves működésének summáját Bényei. Bár nem keltett országos feltűnést, mégis reá fundálódtak a későbbi lapalapítások, egyféle diszkrét alapját képezte a civis város polgári lapideáljának.

Debrecen sajtótörténete sokféle ágazó és sokszínű törekvéseket felvállaló história. Bényei Miklós leginkább a nagy társadalmi-gazdasági folyamatok tükrében szemlélteti a város lapkiadásának történetét; így pl. sort kerít a vasút és a debreceni sajtó kapcsolatának bemutatására, Jókai Mór 1849-es debreceni szerkesztői tevékenységére, valamint a napi politikai események sajtóbeli viszhangjára (Párizsi Kommün, 1918-19 debreceni sajtója).

Fordulópont természetesen a debreceni sajtótörténetben a II. világháború, s külön fejezetet képez az 1944-48-ig terjedő időszak mint a koalíciós idők nagyobb perspektívát ígérő megújulási kísérlete, majd az 1949-1988-ig terjedő időszak „egyszólamú sajtója” – ahogy Bényei nevezi a párt-diktatúra lapkiadását (ide sorolandó pl. közel ötven esztendeig a Hajdú-Bihari Napló), ám a város szépirodalmi folyóirata (Alföld) ennek ellenére is képes volt megőrizni viszonylagos szellemi autonómiáját.

Bényei tanulmánykötete egy elfelejtett helyi kezdeményezést is figyelemmel kísér. Meglepetésként hat szembesülni a Menekültek Értesítője c. 1945-ben megjelent lappal, melyet a Debrecenben maradt munkaszolgálatosok indítottak, azzal a céllal, hogy felkutassák az országszerte szétszóródott menekülteket, s hírt adjanak róluk a családjuknak. (A lap két unikális példányát a Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár őrzi). Szólni kell továbbá a szerző által ismertetett olyan vállalkozásokról, mint a rendhagyó, Dankó Imre által létrehívott Múzeumi Kurír, mely elsősorban a muzeológiát hivatott népszerűsíteni, vagy a Hajdú-Bihar Megyei Könyvtári Téka, mely a közművelődési hálózatok és a könyvtá-

rosi információk máig első számú megyei orgánuma.

Néhány könyvismertetést leszámítva Bényei József kötete önálló kutatási eredményeket tükröz, s a helyi sajtótörténetnek reprezentatív keresztmetszeteként értékelhető, mégpedig nem csupán történeti értelemben. A kötet utolsó tanulmánya egy érdekes elméleti-módszertani alapvetés (*A helyi sajtó történeti kutatásának néhány kérdése*), melynek konzekvenciái jórészt a szerző gyakorlati sajtótörténeti munkásságából következnek. Reális következtetés, hogy a sajtótörténet végső soron a nemzeti önismeretre vezérlő studiumok közé tartozik, a munka során számos speciális módszertani kérdés is felmerül, melynek megválaszolása nagyban segíti a téma iránt érdeklődő fiatalok munkáját. Ilyen értelemben didaktikus szemléletű és szándékú tanulmánnyal állunk szemben, melynek gyakorlati haszna alkalmazhatóságában rejlik.

Végezetül elmondhatjuk, hogy Bényei József új könyve emellett, hogy új összefüggések tükrében láttatja régi ismereteinket, számos nívóval is gyarapítja könyv-és sajtótörténeti irodalmunkat. Lokális és nemzeti önismeretre is vezérel, emellett, hogy szakszerűségében és gyakorlati felhasználhatóságában is példa értékű: hiteles információt meríthet belőle a helytörténet kutatója éppen úgy, mint a témából szakdolgozó egyetemista, vagy csupán városa szellemi hagyományait jobban megismerni vágyó „jámbor olvasó”.

Bényei Miklós: A civis szellem nyomtatott hírnökei. Írások a debreceni könyv-és lapkiadás történetéből. Debrecen, 2007. 206 p.

János István

krónika

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG IRODALMA

Válogatott bibliográfia 2009. január 1–március 31.

ÖNÁLLÓ MŰVEK ÉS GYŰJTEMÉNYES MUNKÁK

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyére
vonatkozó közleményei

1. BALLA D. Károly: Magyarul beszélő magyarok: Esszék, publicisztikák, írójegyzetek 2000-2006. – Budapest : Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, 2008. – 188 p.
2. BALOGH István: Visszhangok összhangja: Komiföldi memóriák. – Nyíregyháza : Nyíregyházi Főiskola, 2009. – 104 p.
3. BENKŐ Imre: Szatmár-Bereg avagy egy történelmi kistáj lelke: the soul of a historical region: Botpalád, Csaroda, Fülesd, Kispalád, Milota, Szatmárcseke, Tákos, Tiszabecs, Tiszacsécsé, Tiszakóród, Túrístvándi, Uszka. – Budapest : Enigart Könyvkiadó Bt., 2007. – 128 p.
4. BERCZKY Zoltán – CSEUZ Anett: Simai sakkoló. – Budapest : Püski Kiadó Kft., 2008. – 115 p. ; + mell. + korongok
5. BORBÉLY Szilárd: Egy gyilkosság mellékszálai. – Budapest : Vigilia Kiadó, 2008. – 211 p.
6. BURA László: Szatmár megye helynevei (földrajzi nevei) II. kötet. – Csíkszereda : Státus Kiadó, 2008. – 411 p.
7. CSERMELY Tibor: Bessenyei almanach: A Bessenyei Irodalmi Társaság évkönyve 2008. – Nyíregyháza : Bessenyei Irodalmi Társaság, 2009. – 99 p.
8. CSOMA József: Evangélikus tanítók, iskolák, tanítóképzés Nyíregyházán a XIX. században. – Nyíregyháza : M-Kira Bt., 2008. – 252 p.
9. DÁM László – BENE János: A nyíregyházi Jósza András Múzeum évkönyve 50. – Nyíregyháza : Jósza András Múzeum, 2008. – 615 p.
10. DANCS Lajos – NÉMETH Zoltán: Orié suhaj: Tirpák népdalok. – Nyíregyháza : Bokortanyák Lakosságáért Egyesület : Szlovák Kisebbségi Önkormányzat, 2008. – 124 p.
11. Elődeinkre emlékezünk: Almanach. – Nyírbátor : Báthori István Múzeum Baráti Köre, 2008. – 146 p.
12. FRIDERIKUSZ Sándor: Friderikusz eddig: Interjúkötet. – Pécs : Alexandra, 2008. – 398 p.
13. HAMAR Péter: Kódosítás nélkül. – Budapest : Kairosz Kiadó, 2008. – 123 p.
14. ILYÉS Gábor: „Beszél a márvány”: Nyíregyháza szobrai és emléktáblái. – Nyíregyháza : Nyíregyházi Városvédő Egyesület, 2008. – 347 p.
15. JÁNOS István: „A vers mégis maga a remény”: In memoriam Nagy Gáspár. – Nyíregyháza : Nyíregyházi Főiskola Bölcsészettudományi és Művészeti Főiskolai Kar Irodalom Tanszéke, 2008. – 109 p.
16. JÁNOS István – MERCS István: „Jövöm emléke, múltamnak árnya”: In memoriam Czöbel Minka. – Nyíregyháza : Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület, 2008. – 214 p.
17. KELECSÉNYI László: Szinbád titkai: Krúdy Gyula szerelmei. – Budapest : Holnap Kiadó, 2008. – 301 p.
18. KÜHRNER Éva: A Jósza András Oktató Kórház dolgozóinak tudományos munkássága: Bibliográfia: 1988-2007. – Nyíregyháza : Jósza András Oktató Kórház, 2008. – 433 p.
19. MADÁR János – HANÁCSEK Erzsébet: Arcok és énekek: verses antológia – 2008. – Budapest : Rím Könyvkiadó, 2008. – 336 p.
20. MADÁR János: Hullong az idő. – Budapest : Orpheusz Könyvkiadó, 2008. – 136 p.
21. MÓRICZ Zsigmond: Fény és árny: Móricz Zsigmond füveskönyve. – Szeged : Lazi Könyvkiadó, 2008. – 139 p.
22. NÓGRÁDI Gábor: Nógrádi Gábor versei: 1965-2005. – Budapest : Presskontakt Bt., 2008. – 160 p.
23. NOVÁK Géza: Az észak-alföldi kistérségek fontosabb adatai, 2007. – Debrecen : Központi Statisztikai Hivatal Debreceni Igazgatósága, 2008. – 48 p.
24. SÁNDOR Zoltánné: Szelid gondolatok. – Budapest : Rákbeta Országos Szövetsége, [2008]. – 160 p.
25. SOMOS Péter: Nyírszidók: Interjúk. – Nyíregyháza : Nyíregyházi Zsidó Hitközség, 2009. – 101 p.
26. SZABÓ Menyhért: Tunyogmatolcs helyismereti irodalma: Bibliográfia. – Tunyogmatolcs : Művelődési Ház és Községi Könyvtár, 2008. – 76 p.

27. VARGA János: Bereg kincsei: kiállításvezető. – Vásárosnamény : Beregi Múzeum, 2008. – 56 p.
28. VITÁL Mária, R.: Igazgyöngy. – Nyíregyháza : Szerző, 2008. – 106 p.

IDŐSZAKI KIADVÁNYOK
Szabolcs-Szatmár-Bereg megyére
vonatkozó közleményei

(Folytatás az előző számból, 255–270.)

255. HOLKA László: Nemzetiség, nyelvismeret, anyanyelv Ukrajnában = Statisztikai Szemle, 10–11. sz., p. 1049–1052.; népszámlálás; határon túli magyarok; Ukrajna; 2001
256. MURÁNYI István, HORVÁTH Rita, HÜSE Lajos: Nyíregyházi fiatalok drogfogyasztásának és szubjektív jóllétének jellemzői = A Vörös Postakocsi, 4 (tél). sz., p. 41–49.
257. MIKLÓS Eszter Gerda: Parázs és más - Móricz Zsigmond Színház = A Vörös Postakocsi, 4 (tél). sz., p. 105–107.; színikritika; Márai Sándor; ösbemutató
258. KÜHRNER Éva: A nyíregyházi gyermeküdülő telep története 1911–1945 = Pedagógiai Műhely, 3. sz., p. 41–55.; szociális gondoskodás; gyermeküdültetés; Nyíregyháza-Sóstófürdő
259. SZABOLCSI Richárd: Pedagógus munkanélküliség Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében = Pedagógiai Műhely, 3. sz., p. 58–69.; pedagógusok; munkanélküliség; Szabolcs-Szatmár-Bereg megye
260. KARÁDI Zsolt: Szeretet, öröm, belső tűz : Beszélgetés Papp Istvánnéval, a Vikár Sándor Zeneiskola igazgatójával = Pedagógiai Műhely, 3. sz., p. 78–80.; pedagógusok; zenész; pályakép
261. PATAKY Emőke: Parasztházak újjászületése és elmúlása... A népi műemlékvédelem számvetése az Észak-Alföldi Régióban (1988–2008) = Magyar Építőipar, 6. sz., p. 228–232.; népi építészet; műemlékvédelem; Észak-Alföldi régió; Szabolcs-Szatmár-Bereg megye; 1988–2008
262. KABDEBŐ Lóránt: Páskándi Géza Erdélyi triptichonja = Napút, 7. sz., p. 116–127.; műelemzés; Páskándi Géza; Erdélyi triptichon
263. SIPOS László: Pedagógiai programok az iskolai alapítványok céljaiban és tevékenységében = Educatio, ősz, p. 443–449.; alapítvány; általános iskola; középiskola; Szabolcs-Szatmár-Bereg megye
264. VRAUKÓNÉ LUKÁCS Ilona: „... pedagógusnak, könyvtárosnak mindenáron jónak kell lennie ahhoz, hogy elvárhassa a gyerekektől is a jóságot”: Beszélgetés Abonyiné Antal Annával = Könyvtári Levelező/Lap, 12. sz., p. 30–34.; könyvtáros; Kertvárosi Általános Iskola
265. ZÁSZKALICZKY Péter: Petróczi Kata Szidónia sírjánál = Evangélikus Élet, 45. sz., p. 5.; síremlék; emlékünnepek; Huszt
266. SZLUKA Eszter: Pislákolnak : Leépítés a GE fényforrásüzeménél = Figyelő, 46. sz., p. 52.; izzógyártás; Kisvárdá
267. ÁGOSTON Balázs, GERHÁT Petra: Rejtelmes Kárpátalja. + Magyar holokausz = Magyar Demokráta, 49. sz., p. 37–41.; műemlékek; elhurcoltak; Kárpátalja
268. –avar–: A remény növénye Szatmárban = Magyar Mezőgazdaság, 51–52. sz., p. 33.; diótermesztés; gyümölcsfeldolgozás; Jánkmajtis; Tranzit Dió Kft.
269. CSABAI Lászlóné: Sajátos arculatot kap a belváros Nyíregyházán = Gazdasági Tükörkép, 9. sz., p. 43.; városfejlesztés
270. MUZSNAY Árpád: Szatmárnémeti és Dsida Jenő : Morzsák a költő utóéletéhez = Művelődés, 11. sz., p. 18–22.; hagyományápolás; Szatmárnémeti; Dsida Jenő (1907. 05. 17–1938. 06. 07)
271. KERÜLŐ Judit: Integráció közben = Kultúra és Közösség, (2008 júniusában a 2007/4-es szám.) 12. évf. 4. sz. p. 51–61.; cigányság; felzárkóztatás; általános iskola; óvoda; Nyíregyháza-Guszev
272. JÁNOS István: Móricz publicisztikája = Pedagógiai Műhely, 33. évf. 4. sz. p. 12–14.; Elhangzott a „Nyugat csapatának keleti zászlója” címmel megrendezett konferencián; irodalomelmélet; Móricz Zsigmond; Nyugat
273. MARGÓCSY István: Miért boldog a boldog ember? = Pedagógiai Műhely, 33. évf. 4. sz. p. 15–20.; Elhangzott a „Nyugat csapatának keleti zászlója” címmel megrendezett konferencián; műelemzés; Móricz Zsigmond; A boldog ember
274. MERCS István: Különper a Különvélemény előtt : Földessy Gyula és Babits Mihály Ady-polémiája az 1920-as évek elején = Pedagógiai Műhely, 4. sz. p. 21–28.; irodalomelmélet
275. KÜHRNER Éva: Iskolatej-akció Nyíregyházán a Horthy-korszakban = Pedagógiai Műhely, 4. sz. p. 29–34.; iskolatej; szegénység; szociális gondoskodás; elemi iskola
276. BALOGH József: Hogy ne legyen hosszú az út lélektől lélekkig : Beszélgetés egy életműről Pintér Miklóssal a Zrínyi Gimnázium nyugalomba vonult igazgatójával = Pedagógiai Műhely, 33. évf. 4. sz., p. 41–48.; pályakép; kiténtetés; pedagógusok

277. KARÁDI Zsolt: Aki több hangszeren játszik : beszélgetés Kovács Katáng Ferencel = Pedagógiai Műhely, 33. évf. 4. sz. p. 49–55.; pályakép
278. SZABOLCSI Richárd: „Minden darab: felfedezés” : Beszélgetés Tasnádi Csabával = Pedagógiai Műhely, 33. évf. 4. sz. p. 56–66.; pályakép; színházigazgató
279. NAGY László: Ösztöndíj a tehetségekért = Pedagógiai Műhely, 33. évf. 4. sz. p. 75–76.; ösztöndíj; pályázat; diákok; szociális támogatás; Szabolcs-Szatmár-Bereg megye; Porzsol István Ösztöndíj; Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Közoktatási Közalapítvány; könyvismertetés; Jenei Teréz; Pethő József: Stíluselemzés – Nyíregyháza: Bessenyei K.
280. SZILÁGYI Péter: „Jövöm emléke, múltamnak árnya” : In memoriam Czöbel Minka = Pedagógiai Műhely, 4. sz. p. 85–90.; könyvismertetés
281. KOI Balázs: Stíluselemzés = Pedagógiai Műhely, 33. évf. 4. sz. p. 91–92.
282. OROSZVÁRI István: Laktanyából iskola : Az infrastuktúra korszerűsítése a Bencs László Szakiskola és Általános Iskolában = Pedagógiai Műhely, 33. évf. 4. sz. p. 97–98.; felújítás; általános iskola; Nyíregyháza
283. – : Ilyés István szobrászművész = Napút, 10. évf. 10. sz. p. 162.; portré
284. SALAMIN Géza, RADVÁNSZKI Ádám, NAGY András: A magyar településhálózat helyzete : Értékelés = Falu Város Régió, 14. évf. 3. sz. p. 6–26. Országos összehasonlító adatokkal; urbanizáció; népességstatisztika; úthálózat; Szabolcs-Szatmár-Bereg megye
285. FÓNAI Mihály, VITÁL Attila: A tiszavasvári magyarcigány és oláh cigány lakosság szociális helyzete és egészségi állapota = A Falu, 23. évf. 4. sz. p. 63–82.; cigányság; egészségi állapot; életmód; szociológiai felmérés; Tiszavasvári
286. SZÉMAN Emese Rózsa: XVI. Báthory Napok : 2008. szeptember 26–28. = Művelődés, 61. évf. 12. sz. p. 4–6.; konferencia; Nyírbátor
287. VARGA Béla: Hírlevél Kárpátaljáról = Prágai Tükör, 16. évf. 5. sz., p. 36–41.; műemlékek; Beregrákos; Beregszász; Munkács; Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház; Munkácsi vár
- 2009. január 1–március 31.**
29. FILEP László: 1939 Kárpátalja = Bélyegvilág, 3. sz. p. 9–11.; filatélia
30. BALOGH Géza: Aláírások a kegyképért = Szabad Föld, 6. sz. p. 10.; zarándoklat; Máriapócs
31. GINTLI Tibor: Anekdoták és modernség = Tiszatáj, 1. sz. p. 59–65.; irodalomelmélet; Krúdy Gyula
32. PÉTER Katalin: Báthory Erzsébet – valóság és fantázia : magányos özvegy vagy szadista gyilkos? = História, 1. sz. p. 25–27.; történelem
33. – : Beke Magit : Levéltáros, történész (Nagyecsed, 1939. november 27.) = Napút, 11. évf. 10. sz. p. 151–153.; portré
34. LAMPÉ Ágnes: A Bige-művek : Egy magyar milliárdos = 168 óra, 5. sz. p. 25–27.; portré
35. PATAKY Emőke: Cifra csűrök és vaskeresztek : Egy szabolcsi sváb falu – Vállaj védelméről = Örökség, 1. sz. p. 25–26.; műemlékvédelem
36. Finta Gábor: A ciklus völgye = Krúdy Gyula, Budapest völgye = Alföld, 1. sz. p. 91–97.; műelemzés
37. BALOGH Géza: Csokor virág a kismozdonyon = Szabad Föld, 14. sz. p. 12–13.; Nyírvidéki Kisvasút
38. MORVAY Péter: Az Ecsedi láp = Honismeret, 2. sz. p. 26–28.; néphagyomány
39. – : Fejlesztések a ReMat Zrt.-nél : Minőségjavítás energia megtakarítás Tiszaújvárosban és Rakamazon = Hulladéksors, 2. sz. p. 20.; hulladékhasznosítás; Recoplast Kft.
40. KÖRÖSSY László: A felfelé vezető úton... = Familia, 2. sz. p. 6–8.; pályakép; Kocsis Péter Fülöp (1963.01.13-)
41. SOLYMOSI József: Forradalmi átalakulás Északkelet-Magyarországon 1848-ban (Ung, Bereg, Maramaros és Ugocsa vármegyék 1848 tavaszán és nyarán) = Századok, 1. sz. p. 83–115.
42. BOROS László: Frisnyák Sándor, a Balassa Iván Emlékérem 2008. évi díjazottja = Honismeret, 2. sz. p. 76–77.; pályakép; kitüntetés; pedagógusok
43. OLÁH János József: Frontokon edződött a háborús tudósító = Magyar Fórum, 11. sz. p. 9.; pályakép; Szaniszló Ferenc (1960.10.07-)
44. RÁKÓCZI Margit: Horváth Lajos Kárpátalja és a heraldika tudósa = Bélyegvilág, 2. sz. p. 23.
45. MÉSZÁROS Ágnes: Isten földi hajléka = Jel, 2. sz. p. 63.; templomok; Tákos; Csengersima
46. KERÉKGYÁRTÓ Anikó: Az Istenszülő oltalmában bízva... : A máriapócsi kegykép zarándoklata = Új Ember, 7. sz. p. 1., 7.
47. -SZEK-: A jövőről szolt a nap = Magyar Mezőgazdaság, 10. sz. p. 36.;

- konferencia; határmenti együttműködés; bioenergia; Mátészalka; Keleti Háromhatár-Szeglet Kutató-Fejlesztő Központ
48. BALOGH Géza: Két Kovács jól úti a vasat = Szabad Föld, 6. sz. p. 11.; polgármester; Géberjén; Fülöpösdaróc
49. – : A Közép-Nyírségért és Rétközért Vidékfejlesztési Közhasznú Egyesület bemutatkozása = Őstermelő, 1. sz. p. 7.
50. MAJERCSIK Mária: Krúdy és Podolin = Irodalmi Szemle, 3. sz. p. 64–71.; életrajz; Krúdy Gyula (1878.10.21-1933)
51. NOVÁK Anna–KULCSÁR Lászlóné: Kulturális és könyvtári kapcsolatok az Európai Unióban : Könyvtáros szakmai tanácskozás = Könyvtári Levelező/Lap, 3. sz. p. 3–7.; Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár; Európai Unió
52. GOTTFRIED Barna: A látogatók = Székelyföld, 1. sz. p. 86–100.; forradalom; Szatmár megye; 1919; Károlyi Mihály
53. HAMAR Péter: Móricz Zsigmond és az antiszemitizmus = Hitel, 1. sz. p. 67–73.
54. BÖZÖDI György: Móricz-közelben – és -távolban : (Öt kérdés és a hatodik két levélben) = Korunk, 2. sz. p. 58–59.; életrajz; évforduló; Móricz Zsigmond
55. GERZANICS Magdolna: A népdal újabb győzelme Szatmárnémetiben = Zeneszó, 1. sz. p. 18–19.
56. VESZPRÉMI Erzsébet: Oltalmat találni = Evangélikus Élet, 10. sz. p. 5.; szociális gondoskodás; hajléktalanok; Nyíregyháza; Oltalom Szeretetszolgálat
57. KUN István: Pacuha-rezsim = Élet és Irodalom, 12. sz. p. 12.; vállalkozók; erdészet; adócsalás; baleset; mezőgazdaság; Nyírlugos-Szabadság telep; Szabolcs-Szatmár-Bereg megye
58. SEBŐK János: Parno Graszt : Szabolcsi romák a világ élvonalában = Könyvjelző, 1. sz. p. 42–43.; cigányzene; Paszab
59. BALOGH Géza: Se pénz se munka se pulya = Szabad Föld, 7. sz. p. 12–13.; szociográfia; Rápoly
60. HORVÁTH Lajos: Személyek ábrázolása állami postabélyegeken a volt szovjet övezetben, 1990–2007. = Havi Magyar Fórum, 2. sz. p. 42–48.; filatélia; Ukrajna
61. BALOGH Klára, BARTA Boglárka, FEHÉRVÁRY Krisztina: Szentelt kövek = Magyar Demokrata, 13. sz. p. 68–73.; templomok; építészet; Mátészalka
62. KARÁCSONY Ágnes: A színészet megértése : Hegedűs Géza a felcsúfulás szépségéről = 168 Óra, 12. sz. p. 30–33.; pályakép; kitüntetés; színész
63. VESZPRÉMI Erzsébet: Téli tanulságok Nyíregyháza bokraiban = Evangélikus Élet, 10. sz. p. 5.; szociális gondoskodás; evangélikus egyház; Joób Olivér Gondozó és Rehabilitációs Szeretetintézmény
64. HOVANYECZ László: Tizenhét közös év után : Berecz János beszél Kádár-könyvéről = Tekintet, 2. sz. p. 138–143.
65. KOVÁCS Sándor: Újabb magyar emlékművek Kárpátalján = Magyar Turista, 1. sz. p. 12–13.; műemlékvédelem; Kárpátalja; Munkács
66. CSERNICSKÓ István: Az ukrajnai oktatáspolitikai a nyelvi asszimiláció szolgálatában = Korunk, 2. sz. p. 33–40.; határon túli magyarok; Ukrajna
67. DÖVÉNYI Zoltán: „Város az, ami magát annak nevezi” = Területi Statisztika, 12/49. évf. 1. sz. p. 3–7.; városok; Szabolcs-Szatmár-Bereg megye
68. SÜTŐ Attila: Város és vidék rendszerek és típusaik Magyarországon = Falu Város Régió, 14. évf. 3. sz. (2008.), p. 51–64. Országos összehasonlító adatokkal; városok; településfejlesztés; Szabolcs-Szatmár-Bereg megye
69. FEKETE Csaba, J.: Vay Sarolta és a castle-life : A százkilenc éves Szalon Ujság = Szalon, 1. sz. p. 18–22.; sajtó
70. FÖLDES Anna: A Vígszínházat nem lehet megenni : Beszélgetés Hegedűs D. Gézával = Criticai Lapok, 1. sz. p. 10–13.; pályakép
71. – : Viharok után : Tizenöt éves a munkácsi püspökség = Új Ember, 6. sz. p. 8.; katolikus egyház; évforduló; Munkácsi Egyházmegye
- Összeállította: *Czakó Andrea és László Gézáné*

TARTALOM

monográfia

BENE JÁNOS: Nyíregyháza az 1880-as években	203
--	-----

évforduló

KEMÉNY GÁBOR: Krúdy Gyula ismeretlen regénye	227
FRÁTER ZOLTÁN: Negyven év	234
GINTLI TIBOR: A komparatiztika mai lehetőségei a Krúdy-olvasásban	241
PETHŐ JÓZSEF: Megszemélyesítés és tárgyiasítás a Nyírség „lírai mitológiájában”	246
AJTAY-HORVÁTH MAGDA: A mű és angol tükre	253

gazdaság

TATAI ZOLTÁN: Konzervgyár épült Nyíregyházán	265
--	-----

művészet

SÍPOS LÁSZLÓ: Gondolatok a lónyai románkori és gótikus falképek ikonográfiájáról	269
NAGY LAJOS IMRE: A 80 éves Berecz András festőművész kiállítása elé	276

interjú

MARIK SÁNDOR: Az irodalmi múlt is kínál újdonságokat – Margócsy István	279
--	-----

múltidéző

MISKOLCZY AMBRUS: Kazinczy Ferenc és Dessewffy József	289
T. NYIRI MÁRIA: A keleti nyelvek kutatója. A nyíregyházi tudós, Pröhle Vilmos	295

szemle

Pártokról, választásokról <i>(Reszler Gábor)</i>	303
Ködösítés nélkül <i>(Szilágyi Péter)</i>	305
Székely határórballada <i>(Szakállas Sándor)</i>	310
„Jöjjön el a mi országunk!” <i>(D. Rácz Magdolna)</i>	311
A Vörös Postakocsi Nyíregyházán <i>(Mester Béla)</i>	313
Emlékezés Esze Tamásra <i>(Sipos Ferenc)</i>	316
A cívis szellem nyomtatott hírnökei <i>(János István)</i>	318

krónika

Bibliográfia 2009. január 1–március 31.	321
---	-----

Berecz András festményeiről Erdélyi Tamás készített reprodukciókat